

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

HISTORICKÝ ÚSTAV FILOZOFICKÉ FAKULTY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ideál křesťanského rytířství v očích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš
a Egrberku na přelomu 16. a 17. století

Autor práce: Miroslav Žitný

Vedoucí práce: prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc.

České Budějovice 2011

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 21. dubna 2011

Miroslav Žitný

Anotace

Diplomová práce se v historickoantropologickém pohledu zabývá cestami a způsoby, jimiž původně středověký ideál křesťanského rytířství, oživený v druhé polovině 16. století novými osmanskými výboji, pronikal na přelomu 16. a 17. století do prostředí české nižší šlechty. Téma je studováno na příkladu nižšího šlechtice Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku. Důraz je kladen na osvětlení obsahů a proměn myšlenkového světa sledovaného dějinného aktéra v celoživotním časovém úseku s přesahy do rodové historie Pětipeských z Chýš a Egrberku. Práce je příspěvkem ke studiu každodennosti, politických aktivit a myšlení české předbělohorské nižší šlechty v kontextu nových badatelských přístupů k politickým dějinám.

Annotation:

This thesis in historical-anthropological point of view deals with the ways of reception of “miles christianus” ideal among Bohemian lower noblemen during the second half of the 16th Century. The medieval ideal of “miles christianus” was revived in connection with new Ottoman Empire expansion in the South-East Europe. The theme is studied in case of Šťastný Václav Pětipeský of Chýše and Egrberk, a chosen lower nobleman. The attention was concentrated on the reconstruction of nobleman’s inner life and changes in thinking during his whole lifetime with additional insight into the history of Pětipeští of Chýše and Egrberk noble family. The paper contributes to the study of everyday life, political activities and thinking of Bohemian lower nobility before the Bohemian revolt in the context of “new political history” research.

Poděkování:

Děkuji na tomto místě především prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc., za vedení této diplomové práce spojené s mnoha podnětnými a cennými radami a připomínkami. Děkuji dále všem lidem, kteří mi mnoha způsoby usnadnili studium, mezi nimi zejména PhDr. Heleně Klímové z Národního archivu Praha, Mgr. Aleně Luxové ze Státního okresního archivu Mělník a Mgr. Petru Kopičkovi ze Státního oblastního archivu Litoměřice.

OBSAH

1. Ideál křesťanského rytířství ve šlechtické společnosti předbělohorských Čech	7
2. Ideál křesťanského rytířství a rod Pětipeských z Chýš a Egrberku	18
2.1. Kořeny ideálů křesťanského rytířství v rodové tradici Pětipeských z Chýš a Egrberku	18
2.2. Vojenská a dvorská kariéra Albrechta a Václava staršího Pětipeských z Chýš a Egrberku	24
2.3. Výchova nových potomků rodu	34
3. Ideál křesťanského rytířství v očích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku	37
3.1. Účast urozence ve válečných taženích let 1604 a 1605	39
3.2. Sociální okolí Šťastného Václava Pětipeského z Chýš	47
3.3. Šťastný Václav Pětipeský z Chýš mezi pasovským vpádem a stavovským povstáním	59
4. Projevy křesťanského rytířství v každodenním životě a hmotné kultuře sídel Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku	70
5. Ideál křesťanského rytířství v očích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku a jeho společenského okolí	86
6. Seznam pramenů a literatury	93
7. Seznam příloh	105
8. Seznam použitých zkratk	107
Textové přílohy	108
Obrazové přílohy	112

1. IDEÁL KŘESŤANSKÉHO RYTÍŘSTVÍ VE ŠLECHTICKÉ SPOLEČNOSTI PŘEDBĚLOHORSKÝCH ČECH

Dosavadní bádání o dějinách raného novověku věnovalo šlechtě jako společenské skupině ve srovnání s dalšími vrstvami společnosti 16. – 18. století rozsáhlou pozornost.¹ Studium se postupně zaměřilo na její kulturně historické, hospodářské a sociální dějiny. Během posledních dvou desetiletí se bádání inspiruje přístupy historické antropologie a tradiční témata spojená s výzkumem prostředí urozců vystřídal zájem o každodennost, myšlenkový svět osob či místo jednotlivců ve složitých sítích společenských vztahů.² Postavení šlechtice v předbělohorské stavovské společnosti vyrůstalo z hloubky jeho urozenosti, svobodné držby majetku, podílu na politické moci a výlučného způsobu chování, jež od něj bylo očekáváno. Tyto jednotlivé složky byly pečlivě předávány mezi generacemi a urozený jedinec jich využíval k představení a ospravedlnění svého společenského stavu.³

Historická věda opakovaně prokázala, že od konce středověku ubývalo příležitostí k vojenskému uplatnění šlechty, především nižší. Tradiční pojetí šlechtice jako válečníka, jak byl chápán středověkým učením o trojím lidu, se na prahu novověku pozvolna měnilo v podnikajícího hospodáře, politika a dvořana.⁴ Přesto poskytla především druhá polovina 16. století v souvislosti s novými osmanskými výpady proti křesťanské Evropě možnost válečnického uplatnění šlechticů převážně nižšího stavu, které provázelo oživení středověkých ideálů křesťanského rytířství a křížových tažení.⁵ Habsburští panovníci, zejména Maxmilián I., Karel V., Ferdinand I., Maxmilián II. a Rudolf II., se jako obránci křesťanství postavili osmanské expanzi. Do okolí vyzářovali obraz svých osob jako křesťanských rytířů, který našel nemalý ohlas také v české šlechtické společnosti.⁶ Jednou

¹ K tomu nejnověji v syntéze Václav BŮŽEK a kolektiv, *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 1-18, 77-118, 223-298.

² Srov. alespoň výběrově Václav BŮŽEK – Katrin KELLER – Eva KOWALSKÁ – Géza PÁLFFY, *Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*, ČČH 104, 2006, s. 485-526; Petr MAŤA, *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*, Frühneuzeit-Info 10, 1999, s. 43-52; Václav BŮŽEK, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, ČČH 100, 2002, s. 229-264; Týž, *Der Adel im böhmisch-sächsischen Grenzraum zu Beginn der Neuzeit*, in: Martina Schattkowsky (ed.), *Die Familie von Büнау. Adels Herrschaften in Sachsen und Böhmen vom Mittelalter bis zur Neuzeit*, Leipzig 2008, s. 73-94.

³ Srov. blíže v syntetickém pojetí V. BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí*, s. 223-298.

⁴ Srov. TAMTĚŽ, s. 262.

⁵ K tomu nejnověji Pavel SOUKUP – Jaroslav SVÁTEK a kol., *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Praha 2010.

⁶ Ideál křesťanského rytíře tvořil od konce 15. století až do poloviny 17. století pevnou součást představení a ospravedlnění habsburské panovnické moci. K tomu přehledně V. BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí*, s. 162-181.

z neúčinnějších cest šíření ideálu byla oficiální habsburská panovnická propaganda, jejímž jedním z prostředků byla například letáková publicistika.⁷ Vývoj ideálu křesťanského rytířství společně s cestami, jakými pronikal do myšlenkového světa českých šlechticů, se již stal předmětem několika studií.⁸

Zrod ideálu křesťanského rytířství je spojen se samotnými počátky křesťanské víry a křesťanské církve. *Miles christi* označoval bojovníka, v němž se setkávaly ctnosti válečnické a duchovní a jehož hlavním posláním byla ochrana Kristovy víry.⁹ Samotný pojem se poprvé objevil v *Epištole svatého Pavla Efezským*. Výzbrojí v boji proti mocnostem zla měly být pancíř spravedlnosti, štít víry a meč ducha. Křesťanský rytíř si dále měl svá bedra opásat pravdou, nohy obout k cestě za evangeliem a vyrazit do boje s vlastními slabostmi i s vnějšími nepřáteli Kristovy víry.¹⁰ Normy chování křesťanského rytíře prošly během středověku dlouhým vývojem a své pevnější vyjádření našly především v souvislosti s křížovými výpravami.¹¹

Do Čech se ideály křesťanských bojovníků dostaly díky účasti Vladislava II. a mnoha šlechticů v křížových taženích. Po návratu krále a jeho početného doprovodu z křížové výpravy roku 1147 byla v Praze založena první komenda rytířského řádu johanitů.¹² Rozkvět dvorské rytířské kultury za vlády Lucemburků umožnil vzorům křesťanského

⁷ K propagandou vytvářeným myšlenkovým obrazům a stereotypům vnímání Turka v české předbělohorské společnosti srov. Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002. V širším kontextu propagandy v habsburské monarchii v období vlády Rudolfa II. srov. Karl VOCELKA, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576-1612)*, Wien 1981.

⁸ Srov. Hana BOČKOVÁ, *Rytíř křesťanský Václava Budovce z Budova*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity – řada literárně-vědná 5, 1998, s. 19-24; Václav BŮŽEK, *Sebezprezentace křesťanského rytíře ve výzdobě císařského sálu v Bučovicích*, in: Hana Ambrožová – Tomáš Dvořák – Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Pavel Pumpr (edd.), *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 311-322; Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL – Ondřej JAKUBEC, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009, zde zejména s. 116-120, 140, 150, 175; Ivo CERMAN, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008, s. 37-55; Wojciech IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, Praha 2001; Petr ODSTRČIL, „Křesťanský rytíř“, *Antialkorán a antikrist*, in: Celostátní vědecká konference – Historie 1998, Praha 2000, s. 111-147; Jaroslav PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka. Sarmacia, aneb zpověď českého aristokrata*, Praha 2007 (= *Manu propria* 4); TÝŽ (ed.), *Paměti českého šlechtice z poloviny 16. století. „Sarmacie“ Jana Zajíce z Házmburka*, FHB 14, 1990, s. 17-98; Vítězslav PRCHAL, *Obraz křesťanského rytíře? Turcika ve šlechtických zbrojnicích raného novověku*, *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 123-136; Pavel SOUKUP, *Dvojitý ideál křesťanského rytíře v husitském období*, ČČH 99, 2001, s. 1-32; Zdeněk VYBÍRAL, *Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku*, in: Miloš Drda – Zdeněk Vybíral (edd.), *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách*, Tábor 2006 (= *Husitský Tábor, Supplementum* 3), s. 555-569. Ze zahraniční literatury srov. především Andreas WANG, *Der Miles Christianus im 16. und 17. Jahrhundert und seine mittelalterliche Tradition. Ein Beitrag zum Verhältnis von sprachlicher und graphischer Bildlichkeit*, Bern 1975 (= *Mikrokosmos. Beiträge zur Literaturwissenschaft und Bedeutungsforschung* 1).

⁹ W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 212.

¹⁰ Blíže I. CERMAN, *Chotkové*, s. 38.

¹¹ W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 199-219.

¹² TAMTÉŽ, s. 200-201.

rytířství proniknout také do literatury.¹³ Osobitou podobu našli křesťanští bojovníci v reformačním hnutí Jana Husa. Jeho *boží rytíři* měli být příkladem pro vnitřní reformu křesťanstva v rovině církve jako instituce i v rovině duchovní, jež měla proběhnout v nitru každého člověka.¹⁴ Ještě před koncem 15. století byl kult rytířských ctností znovu oživen prostřednictvím jagellonské dynastie. Novým příkladem dokonalého rytíře se stal Alexandr Makedonský, který v myšlení české šlechty probouzel mravnost a statečnost jako tradiční vlastnosti středověkého rytíře, na jejichž úkor měly být potlačeny rozličné světské touhy a slabosti.¹⁵ Tragická porážka a smrt Ludvíka Jagellonského u Moháče roku 1526 mohla být způsobena touhou mladého krále vyniknout v boji proti jinověrcům jako pravý křesťanský rytíř.¹⁶

Na začátku 16. století získal ideál křesťanského rytíře novou podobu v díle Erasma Rotterdamského.¹⁷ Nizozemský humanista spojil příklad *miles Christi* svatého Pavla jako bojovníka za pravdu boží s mravními příklady z antického světa.¹⁸ Dílo *Enchiridion militis christiani* vydané roku 1503 se stalo každodenním průvodcem duchovního života dobrého křesťana. Erasmus Rotterdamský usiloval v souladu s hnutím *devotio moderna* především o zvnitřnění a zosobnění víry.¹⁹ Jeho obraz křesťanského rytíře se na počátku 16. století nevyznačoval výraznými bojovnými rysy.²⁰ Jediným přípustným bojem byla obrana křesťanské víry proti Turkům.²¹ Rotterdamský přímo vyzval k boji za obranu křesťanské víry proti vnějšímu nepříteli až roku 1530 v díle *Consultatio de bello Turcico*, kde se dovolával oživení rytířských ctností, které měly zachránit křesťanskou Evropu ohroženou novými tureckými vpády.²² České prostředí se s Rotterdamského díly v době před tridentským koncilem, který je zařadil na seznam zakázaných knih, setkávalo prostřednictvím volných překladů. V protestantských zemích, včetně českých, se však díla tiskla ještě počátkem 17. století.²³ *Rukověť křesťanského rytíře* přeložil a vydal v roce 1519

¹³ W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 211-212.

¹⁴ TAMTÉŽ, s. 212, blíže srov. P. SOUKUP, *Dvojitý ideál křesťanského rytíře*, s. 1-32.

¹⁵ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích II*, Praha 2001, s. 377-379, 530-535.

¹⁶ Zdeněk VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 431-473, zde s. 434; k bitvě u Moháče srov. monografii TÝŽ, *Bitva u Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2009.

¹⁷ Martin SVATOŠ – Michal SVATOŠ, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1985, s. 46-47.

¹⁸ H. BOČKOVÁ, *Rytíř křesťanský*, s. 19-24, zde zejména s. 20.

¹⁹ TAMTÉŽ; M. SVATOŠ – M. SVATOŠ, *Živá tvář*, s. 46-47.

²⁰ „Cizoložník jestli, svatokupec jestli, Turek jestli, v ohyzdnosti měj cizoložníka, ne člověka, svatokupcem pohrdej, ne člověkem, Turka zabíjej, ne člověka...“ – M. SVATOŠ – M. SVATOŠ, *Živá tvář*, s. 289-290.

²¹ Výrazněji se tento rys křesťanského rytířství projevuje v Rotterdamského díle *Institutio principis christiani* – TAMTÉŽ, s. 56-57.

²² TAMTÉŽ, s. 77.

²³ K recepci Rotterdamského děl v Čechách blíže TAMTÉŽ, s. 85-94; na příkladu českého humanisty Jana Šlechty ze Všehrd srov. v kapitole 3.2.

Oldřich Velenský z Mnichova pod názvem *Přeutěšená a mnoho prospěšná kněha Erazima Roterodamského o rytíři křesťanském*.²⁴ Česká šlechta se mohla s představením oživených ideálů brzy setkat nejen v písemné podobě. Četbu Erasmových děl i reakci na jejich obsah přinejmenším v českém humanistickém prostředí dokládají písemnosti Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic a Václava Šlechty ze Všehrd.²⁵

Erasmus Rotterdamský věnoval v roce 1515 Karlu V. spis *Institutio principis christiani*, v němž představil obraz ideálního křesťanského vladaře a způsob jeho výchovy.²⁶ Stejně pojetí vlády a výchovy k ní převzal i Ferdinand I., který v obraně křesťanstva navázal na poslání svého otce.²⁷ V Čechách představoval a ospravedlňoval habsburskou vládu jako hráz osmanské expanzi arcikníže Ferdinand Tyrolský. U svého dvora organizoval během padesátých a šedesátých let 16. století rytířské kratochvíle, které vyzářovaly ideál křesťanského rytířství na základě pečlivě připravených dramatizovaných představení, v nichž se symbolicky střetávali bojovníci arciknížete s pohany.²⁸

Myšlenka nutného boje proti Turkům vycházející nejprve z očištění vlastního nitra od světských hříchů a žádostí našla v Čechách druhé poloviny 16. století osobité uchopení i mimo pražský místodržitelství dvůr. V Budyni nad Ohří uspořádal Václav Zajíc z Házmburka v letech 1544 a 1552 dva turnaje s divadelními představeními boje křesťanských rytířů s Turky.²⁹ Jan Zajíc z Házmburka byl dvakrát pasován na rytíře z rukou Vladislava II. Jagellonského a císaře Maxmiliána I. Roku 1522 byl v Jeruzalémě přijat do laického řádu rytířů ochránců božího hrobu. Jeho celý následný život se odehrával ve znamení vnitřního i vnějšího boje za čistotu a ochranu Kristovy víry.³⁰ Osobité pojetí ctností křesťanských rytířů, v němž se naléhavě obracel k české šlechtě, kterou sám vnímal jako zahálčivou, vtělil do spisu nazvaného *Sarmacie*. Text, jenž byl doplněn množstvím výmluvných barevných obrazů přelomových okamžiků Zajícova života, věnoval arciknížeti Ferdinandovi Tyrolskému, kterého zároveň prosil o jeho vydání tiskem.³¹ Stárnoucí

²⁴ M. SVATOŠ – M. SVATOŠ, *Živá tvář*, s. 87. Část *Rukověti křesťanského rytíře* byla edičně zpracována – srov. TAMTÉŽ, s. 271-295; celé dílo vydal František PROCHÁZKA (ed.), *Erasmus Rotterdamského ruční knížka o rytíři křesťanském*, Praha 1787; příkladem moderní v České republice dostupné zahraniční kritické edice původního latinského textu je práce Anna M. O'DONNELL (ed.), *Desiderius-Roterodamus Erasmus, Enchiridion militis christiani: an english version*, Oxford 1981.

²⁵ Srov. blíže v kapitole 3.2.

²⁶ V. BŮŽEK a kolektiv, *Společnost českých zemí*, s. 163. Dílo bylo edičně vydáno – Michal SVATOŠ (ed.), *Erasmus Rotterdamský: O výchově křesťanského vladaře*, Praha 2009.

²⁷ V. BŮŽEK a kolektiv, *Společnost českých zemí*, s. 161, 179.

²⁸ Blíže Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006 (= Monographia historica 7), s. 174-200.

²⁹ Blíže J. PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka*, 52-65.

³⁰ TAMTÉŽ, s. 27-41.

³¹ TAMTÉŽ, s. 41-46.

příslušník panského stavu se v době, kdy již nemohl sám s mečem v ruce bojovat proti „*ouhlaavním nepřátelům křesťanstva*“, snažil podnítit mladší šlechtice, kteří si podle něj turecké nebezpečí dostatečně neuvědomovali, k věrnému spojení s Habsburky v boji za záchranu křesťanské Evropy.³² Zároveň svým dílem přispíval k zachování dobré paměti na svůj rod.³³

Roku 1552, kdy Jan Zajíc z Házmburka uspořádal v Budyni nad Ohří druhý rytířský turnaj s divadelním představením, vyrazil po delším čase do svého opětovného tažení proti Turkům známý český „*kryksman*“ – Pavel Korka z Korkyně.³⁴ Od roku 1537 se tento nižší šlechtic účastnil válek v Uhrách po dobu šesti let, než dosáhl dospělého věku. O taženích si vedl stručné záznamy, které historické vědě poprvé částečně zpřístupnil František Palacký.³⁵ Po svém návratu z uherských válčiček se Korka z Korkyně věnoval správě svých statků a odmítal se zúčastnit německých konfesijně podmíněných válek, v nichž by musel bojovat proti křesťanům. Do boje byl znovu ochoten vyrazit pouze proti jinověrcům.³⁶ V jeho myšlenkovém světě lze při porovnání s Janem Zajícem z Házmburka sledovat obsahy směřující k ideálu křesťanského rytířství, který kolem poloviny 16. století až do uzavření míru v Edirne roku 1566 znovu výrazně vstupoval do myšlení české šlechty.³⁷

Ještě před vypuknutím patnáctileté války vzrůstal významně zájem o tureckou tematiku, jenž se odrazil i v překladech naučné literatury podávající obraz Osmanů a jejich říše.³⁸ V roce 1594 vydal český humanista Jan Kocín z Kocínětu spolu s Danielem Adamem z Veleslavína soubor německých naučných děl o Turcích pod českým názvem *Kronika nová o národu tureckém*.³⁹ Při edici spisů autorů Johannese Löwenklaua a Ogiera Busbecqua použil Jan Kocín z Kocínětu svoji již jednou vydanou předmluvu, jejíž slova byla přímým návodem, jak by měla být podniknuta válečná výprava proti „*ouhlaavnímu a dědičnému nepříteli krve křesťanské*“.⁴⁰ Šlechta měla urychleně oživit své zapomenuté

³² V. BŮŽEK a kolektiv, *Společnost českých zemí*, s. 179.

³³ K různým způsobům zajišťování dobré paměti na šlechtickou rodinu srov. blíže Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

³⁴ Z. VYBÍRAL, *Války a válečníci*, s. 555-569, zde s. 556, 561.

³⁵ Starší výběrovou edici zápisků Pavla Korky z Korkyně vypracoval František PALACKÝ (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně, znamenitého vůdce českého v XVI. století*, ČČM 3, 1829, s. 29-32; 4, 1830, s. 433-442. Novou a kompletní kritickou edici stejného pramene připravuje Zdeněk Vybíral.

³⁶ Z. VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, s. 444-445; I. CERMÁN, *Chotkové*, s. 41.

³⁷ Obraz myšlenkového světa Jana Zajíce z Házmburka shrnuje J. PÁNEK, *Jan Zajíc z Házmburka*, s. 66-68.

³⁸ T. RATAJ, *České země ve stínu pŕlměsíce*, s. 73-108.

³⁹ TAMTĚŽ, s. 86-87.

⁴⁰ Blíže V. PRCHAL, *Obraz křesťanského rytíře?*, s. 124; T. RATAJ, *České země ve stínu pŕlměsíce*, s. 86-87; Jaroslav PÁNEK, *Úloha předbělohorské Prahy v obraně proti osmanské expanzi*, DP VI/1, 1986, s. 150-178, zde s. 160-162. Celý název Kocínovy předmluvy je *Předmluva k pobožnému, křesťanskému a víry i vlasti své milovnému čtenáři, v níž se obsahuje naučení aneb rada jednoho slavného, vznešeného a skutečného muže*

válečnické schopnosti a rozvinout je natolik, aby mohla porazit dobře organizované a vycvičené osmanské armády.⁴¹

Na humanistickou i propagandistickou literaturu reagovali čeští šlechtici obou stavů snahou o vydání vlastního poučení k přípravě tažení proti Turkům. Již v roce 1593 sepsal takové dílo na pokyn českého zemského sněmu Zikmund Chotek z Chotkova, šlechtic usedlý v západočeském městečku Touškově nad Mží.⁴² Spis vydal František Dvorský pod zkráceným názvem *Řád válečný proti Turku sepsaný Sigmundem Chotkem s Chockova* v ediční řadě *Sněmy české*.⁴³ Klíčem k porážce tureckého nepřítele byla i v Chotkově pojetí nejprve vnitřní náprava křesťanů. Vojáci museli především žít mravně a bohobojně. V bitvě měli následovat příkladu Mojžíše, Davida a Jozua, které Chotek jmenoval jako „svaté muže bojovné“. Bůh jediný měl dostatek síly, aby nepřátele porazil. Avšak ve prospěch křesťanů byl ochoten zasáhnout až po jejich návratu k božímu slovu, jež jim zprostředkovali duchovní.⁴⁴ Příčinou úpadku společnosti byla pro autora spisu pýcha. Z ní vyvěrala nesvornost. Praktické řešení tohoto problému spatřoval Zikmund Chotek v zavedení jednotného oděvního řádu. Rozmařilá šlechtická mládež se měla na náklady otců cvičit ve vojenské službě v uherských pevnostech, což byla jedna z cest, jimiž měla být obnovena vojenská zdatnost českých šlechticů.⁴⁵ Po této káravé části mířící do širší české společnosti předložil Chotek celkem 57 praktických zlepšení obrany proti Turkům. Od nutnosti vybudování silných pevností se přes organizaci, členění a financování vojska zemské hotovosti dostal až k výzvě přejít v bojích s Turky do útoku. Přesvědčivý výklad posílil odkazem na vlastní kryksmanské zkušenosti a na utrpení křesťanů v Uhrách, kteří se obětují také za dočasné bezpečí Čechů.⁴⁶

Ve vojsku zemské hotovosti, které vytáhlo do Uher roku 1594, zastával Zikmund Chotek z Chotkova hodnost lajtnanta, velitele jednoho z praporců regimentu Pavla Korky

o tom, kterak by tažení a válka proti ouhlavnímu, dědičnému a krve křesťanské nejžízlivějšímu nepříteli Turku pro obhájení náboženství, hrdel i statkův předsevzata býti měla.

⁴¹ V. PRCHAL, *Obraz křesťanského rytíře?*, s. 124-125.

⁴² I. CERMAN, *Chotkové*, s. 37-55. Ivo Cerman poprvé předložil rozsáhlou kritickou interpretaci tohoto díla – srov. TAMTÉŽ.

⁴³ František DVORSKÝ (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VIII*, Praha 1895, s. 415-442. Celý název spisu Zikmunda Chotka z Chotkova je *Zpráva a naučení kratičké strany věci vojanské ode mne Zikmunda Chotka z Chockova a v městě Touškově nad Mží sepsaná, každému kryksmanu, kterýžby chtěl v věcech vojanských proti Turku pracovati a chtěje něco zkusiti, rád sobě takový tento spis k vyrozumění i naučení bude čísti; ale však ten, kterýžto nic takového podobného z věcí vojanských nezkusil, zdáti se mu bude protivný k vyrozumění, zvlášť kdyby toho co před sebe bráti měl, podle toho již dalšího mého oznámení. Léta Páně 1593* – TAMTÉŽ, s. 415.

⁴⁴ I. CERMAN, *Chotkové*, s. 47.

⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 48-49.

⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 49-55.

z Korkyně.⁴⁷ České oddíly nestačily výrazněji zasáhnout do bojů u obleženého Rábu a později u Komárna. Přestože většina rad Zikmunda Chotka z Chotkova zůstala pouze v písemné rovině a nebyla ve válečnické praxi naplněna, šlechtic se v duchu svého přesvědčení účastnil dalších tažení do Uher až do roku 1601, vždy jako „*mustrher*“ Plzeňského kraje.⁴⁸

Na základě vlastní zkušenosti s tureckými vpády si posláni křesťanského rytíře doprovázené myšlenkou nadkonfesijního křesťanství osvojili také dva přední představitelé české a moravské nekatolické šlechty – Václav Budovec z Budova a Karel starší ze Žerotína.⁴⁹ V myšlení moravského velmože nebylo místo pro sympatie s uherskými nekatolíky, kteří svým povstáním vedeným Štěpánem Bočkajem ještě více ohrozili křesťanstvo během dlouhé války s Turky. Osobní zkušenost s vpády nepřátelských nájezdníků a tureckým obléháním Ostřihomí živila v Žerotínovi podobné myšlenky, jaké později vyjádřil jeho český protějšek a vůdčí postava českobratrské šlechty.⁵⁰ Václav Budovec z Budova v roce 1614 uzavřel statí *O rytíři křesťanském* svoji polemiku s islámem nazvanou příznačně *Antialkorán*.⁵¹ Jasně a důrazně zde vyzval k boji proti Turkům vojenskými zbraněmi.⁵² Křesťanští rytíři se měli semknout v mohutném „*božím mustruňku*“ a odvrátit porážku křesťanského světa.⁵³

Na přelomu 16. a 17. století překračoval ideál křesťanského rytířství v myšlení šlechticů zemské, konfesijní i stavovské bariéry.⁵⁴ Osmanské vpády oživovaly především jeho vojenský obsah. V osobitých odpovědích šlechticů na ohrožení křesťanstva však nechyběly výzvy k nápravě a návratu k mravnému životu. V očích českých nižších šlechticů představoval v průniku s jejich vlastní rodovou tradicí povinnost postavit se jednotným duchovním a tělesným bojem proti mocnostem zla, jež ztělesňoval do Evropy se valící Turek. V souladu s tradičním společenským vymezením svého stavu mělo české rytířstvo nejvíce přispívat k obraně své země a její víry. Ctnostný křesťanský život jako nemilitantní či mírový obsah ideálu prostupoval každodenní život urozeného jedince. V habsburském soustátí byla idea křesťanského rytířství vyzařována především panovnickou dynastií, která

⁴⁷ I. CERMAN, *Chotkové*, s. 44.

⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 55.

⁴⁹ Srov. blíže Noemi REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984, s. 19-23, 55-65, 111-115, 181-182; Tomáš KNOZ, *Karel st. ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008, s. 66-68.

⁵⁰ T. KNOZ, *Karel st. ze Žerotína*, s. 66-68.

⁵¹ Noemi REJCHRTOVÁ (ed.), *Antialkorán. Václav Budovec z Budova*, Praha 1989, s. 323-353.

⁵² K výkladu *Antialkoránu* blíže H. BOČKOVÁ, *Rytíř křesťanský*, s. 20-24; P. ODSTRČIL, „*Křesťanský rytíř*“, s. 111-147.

⁵³ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Antialkorán*, s. 352. Blíže v kapitole 3.2.

⁵⁴ I. CERMAN, *Chotkové*, s. 38-40; A. WANG, *Der Miles Christianus*, s. 158-163.

ji využívala jako ústřední prvek sebe prezentace a zároveň legitimizace své moci již od doby císaře Karla V. Rozšíření významového obsahu ideálu však napomáhaly i neoficiální cesty spočívající v jeho osobitých uchopeních v literatuře, dramatických představeních či výtvarné výzdobě sídel. Urozenci s vlastními zkušenostmi z bojů s pohany měli potřebu v písemné podobě povzbudit k boji i své méně zúčastněné vrstevníky. Ideál křesťanského rytířství se podílel na utváření předbělohorských politických vztahů panovníka se stavy. Již jen z tohoto úhlu pohledu lze po prvních badatelských zpracováních tématu začít uvažovat o možnostech a mezích syntetizujícího pohledu na křesťanské rytířství v kontextu zemí Koruny české i habsburské monarchie. Diplomová práce se pokusí doložit přítomnost ideálu křesťanského rytířství v prostředí nižší šlechty na příkladu nižšího šlechtice Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku.

V metodologické rovině je práce opřena především o přístupy historické antropologie.⁵⁵ Šťastný Václav Pětipeský z Chýš se jako dějinný aktér stal modelovým příkladem, u něhož se práce pokusila studovat způsoby a míru naplňování individuálního myšlenkového světa nižšího šlechtice dobovými normami ideálu křesťanského rytířství, které lze ozřejmit s oporou v pramenech. Dobový společenský diskurs šířil tyto normy v rovině písemné, ikonografické, hmotné a v dnes již obtížně prokazatelné formě ústní.⁵⁶ Při hledání obsahů kulturního vzoru křesťanského rytířství bylo využito metody historické sémantiky, jak ji českému badání představil počátkem devadesátých let 20. století Josef Macek.⁵⁷ Texty zachycená slovní vyjádření vztahující se k ideálům křesťanského rytířství či „*dobrého kryksmanství*“ byla studována s ohledem k jedinečnosti a okolnostem každé konkrétní

⁵⁵ Za základní přehledovou příručku lze považovat práci Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj – problémy – perspektivy*, Praha 2002. Ze zahraniční literatury srov. výběrově přehledovou práci Gert DRESSEL, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien-Köln-Weimar 1996; hlubší pohled na vývoj badatelských zájmů o člověka v dějinách poskytuje také například Alan MACFARLANE (ed.), *Historical Anthropology (Frazer Lecture)*, Cambridge Anthropology 3, 1977, s. 1-17. K využití metod historické antropologie v badání o raném novověku srov. Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007; Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)* I-III, Praha 2006; Jan HORSKÝ – Zdeněk R. NEŠPOR, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj – časopis pro kulturní dějiny 6, 2004, č. 1, s. 61-81; Martin NODL – Daniela TINKOVÁ (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007; Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Conditio humana – konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretické reflexe v současné historiografii*, Ústí nad Labem 2007.

⁵⁶ K písemné rovině šíření norem ideálu křesťanského rytířství srov. H. BOČKOVÁ, *Rytíř křesťanský*, s. 19-24; I. CERMAN, *Chotkové*, s. 37-55; P. ODSTRČIL, „*Křesťanský rytíř*“, s. 111-147; J. PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka*, s. 52-65; TÝŽ (ed.), *Paměti českého šlechtice*, s. 17-98; P. SOUKUP, *Dvojí ideál křesťanského rytíře*, s. 1-32; Z. VYBÍRAL, *Války a válečníci*, s. 555-562. K představení ideálu v hmotné a ikonografické kultuře srov. V. BŮŽEK, *Sebe prezentace křesťanského rytíře*, s. 311-322; V. BŮŽEK – P. KRÁL – O. JAKUBEC, *Jan Zrinský ze Serynu*, s. 116-120, 140, 150, 175; V. PRCHAL, *Obraz křesťanského rytíře?*, s. 123-136.

⁵⁷ Josef MACEK, *Historická sémantika*, ČČH 89, 1991, s. 1-30.

promluvy i jejího autora.⁵⁸ Pouze na základě toho bylo možné odkrývat další významové roviny vedle vztahu čistě pojmenovacího a přiblížit se dobovému chápání zmíněných ideálů.⁵⁹ Vývoj idejí křesťanského rytířství a jejich vliv na myšlení šlechticů předbělohorské doby lze na základě moderního teoretického pojetí historické antropologie chápat jako předmět studia, které je v této práci představeno na příkladu Šťastného Václava Pětipeského z Chýš.⁶⁰

Vybranému nižšímu šlechtici byl oprávněně přiznán podíl na běhu velkých, událostních dějin. Pozornost byla zároveň věnována vlivu politických i jiných změn na jeho myšlenkový svět.⁶¹ Kategorie myšlenkového světa sledovaného uroence nebyla chápána jako neměnná, namísto toho byl učiněn pokus pojednat ji v jejím časovém vývoji v souvislosti s proměnami myšlenkových obsahů, na něž prameny v chronologickém rozpětí zhruba dvaceti let poukazují.⁶²

Přejímání vzorů očekávaného chování křesťanského rytíře podpořila i duševní stránka válečného prožitku, jež dokreslila obrysy myšlenkového světa sledovaného aktéra. Jeho deník a dochovaná korespondence nepřímou odhalily psychickou vypjatost některých okamžiků spojených s přelomovými momenty účasti ve vojenském tažení.⁶³ Autor deníkových zápisků prožíval silné pocity nejistoty a strachu, které následně pravidelně ústily ve zbožné děkovné modlitby po vítězství nad tureckými nepřáteli či Bočkajovci. Válečný zážitek se stal prostředkem upevnění a zvnitřnění ideálů křesťanského rytířství, k nimž rytíře Pětipeského vedla v první řadě výchova otcem Albrechtem, jemuž byly sledované hodnoty prokazatelně vlastní.⁶⁴

⁵⁸ Srov. J. MACEK, *Historická sémantika*, s. 12.

⁵⁹ Inspirativní podněty v oblasti metodologické i tematické poskytuje například bádání britského historika Normana Housleyho, který se soustavně zabývá křížovými výpravami v pozdním středověku a přetrváváním myšlenek křížových výprav hluboko do poloviny 17. století. Jeho přístup využívá propojení metod diskursivní analýzy s přístupy antropologickými i strukturálními – srov. Norman HOUSLEY, *Křížové výpravy v letech 1450-1650: mobilizace a paměť*, in: P. Soukup – J. Svátek a kol., *Křížové výpravy*, s. 219-231. Dále srov. výběrově TÝŽ (ed.), *Documents on the Later Crusades 1274-1580. Documents in History*, New York 1996; TÝŽ, *The Later Crusades 1274-1580: From Lyons to Alcazar*, Oxford 1992.

⁶⁰ Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha 2009, s. 26.

⁶¹ Historická antropologie chápe dějiny jako dílo vytvořené lidmi a člověka jako bytost dějinami formovanou – R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 8-17.

⁶² Kategorie myšlenkového světa a jeho vývoje je moderní historickou vědou chápána jako plnohodnotný předmět bádání – J. HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, s. 26. Obraz myšlenkového světa českého nižšího šlechtice představil Václav BŮŽEK, „A tak jsem tam dlouho zdržován byl...“. *Čas v životě předbělohorských rytířů*, DAS 15, 1993, č. 3, s. 26-30.

⁶³ Blíže Miroslav ŽITNÝ (ed.), *Deník Šťastného Václava Pětipeského z roku 1605*, in: Václav Bůžek (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009 (= OH 13), s. 187-262, zde s. 215-219, blíže také v kapitole 3.1.

⁶⁴ Blíže v kapitole 2.2. K psychologickým aspektům válečné účasti šlechtice raného novověku srov. Z. VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, s. 446-459.

Vnitřní svět Šťastného Václava Pětipeského byl zároveň srovnán s pohledem rytířova společenského okolí na jeho osobu jako na syna statečného rytíře, jehož hrdinskou smrt v boji proti Turkům již v roce 1596 využil jako modelového příkladu k prezentaci křesťansko rytířských ideálů Bartoloměj Paprocký z Hlohol.⁶⁵ Bližší pohled do okruhu „*pánů a přátel*“ Albrechta Pětipeského umožnil s využitím metody historické sémantiky vymezit jednu z rolí, které Albrecht Pětipeský hrál v očích mnoha dalších příslušníků rytířského stavu – roli „*dobrého*“ či „*zkušeného kryksmana*“.⁶⁶ Významové pole těchto výrazů v sobě slučovalo osobu zkušeného válečníka i turnajového zápasníka, na nějž se s žádostí o radu jiní urozenci opakovaně obraceli. Jednou ze základních řešených otázek se stal předpoklad, že „*dobré kryksmanství*“ a křesťanské rytířství jako ctnosti Albrechta Pětipeského byly po jeho smrti v očích dobové šlechtické společnosti přeneseny na jeho syna Václava, jemuž se od mladého věku dostalo poměrně vysokého zařazení v hierarchii vojska zemské hotovosti a později také rychlého vzestupu politické kariéry.⁶⁷ Společnost očekávala od Šťastného Václava Pětipeského naplnění vzoru křesťanského rytíře konkrétními projevy jeho chování.⁶⁸

Šťastný Václav Pětipeský se ocital ve vztazích „*dobrého přátelství*“, jejichž část zdědil po svém otci, a nové si sám utvářel svojí válečnou účastí, sousedstvím i postupným zapojením do politických aktivit.⁶⁹ Jeho deník poskytl cenný pohled na složení vztahů a způsoby jejich udržování během uceleného roku 1605.⁷⁰ Další poznatky o místu sledovaného urozence v dobové společnosti a jeho vývoji, stejně jako o proměnách myšlení v souvislosti s přítomností ideálu křesťanského rytířství, poskytlo studium vzácně dochovaného souboru korespondence Pětipeských z Chýš, který je dnes součástí Rodinného

⁶⁵ Blíže v kapitole 2.2.

⁶⁶ Blíže TAMTÉŽ.

⁶⁷ Výzkum byl v této otázce inspirován závěry „*teorie dvou těl*“ – po smrti biologického těla Albrechta Pětipeského v bitvě u Keresztes roku 1596 byla nesmrtelnost jeho sociálního těla v kolektivní paměti šlechticů zajištěna především díly Bartoloměje Paprockého z Hlohol, protože tělo mrtvého rytíře se s největší pravděpodobností nepodařilo dopravit do Čech k uspořádání tradičního a očekávaného pohřebního rituálu – k tomu blíže Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (= Monographia historica 4), s. 171-172, 253. Doklad „*dobré paměti*“ na Albrechta Pětipeského, v níž se zřetelně projevoval také ideál křesťanského rytířství, se podařilo doložit ve společenském okolí rytířů Pětipeských z Chýš – k tomu blíže v kapitole 2.2.

⁶⁸ K tomu srov. i s přehledem další literatury Václav BŮŽEK, *Urozenec*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk*, s. 79-110, zde s. 98-108. Paměť na hrdinské činy slavných předků doložil jako jeden ze základních pilířů urozenosti Otto Gergard OEXLE, *Aspekte der Geschichte des Adels im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: Hans Ulrich Wehler (ed.), *Europäischer Adel 1750-1950*, Göttingen 1990, s. 19-56; ke struktuře šlechtické rodiny raného novověku v syntetickém pohledu Ronald G. ASCH, *Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 2008, s. 97-131.

⁶⁹ K tomu přehledně V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 30-44. Další literatura Václava Bůžka ke kategorii „*dobrého přátelství*“ je citována v kapitole 2.2.

⁷⁰ Blíže M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 195-202.

archivu Roudnických Lobkoviců.⁷¹ Písemnosti Pětipeských z Chýš již byly badatelsky využity z různých úhlů pohledu.⁷²

Česká historická věda již opakovaně doložila přítomnost ideálu křesťanského rytířství ve výzdobě šlechtických sídel.⁷³ V souvislosti s tím byl podniknut pokus prokázat ztotožnění sledovaného urozence s ideálem křesťanského rytířství i v hmotné kultuře. Díky značným heuristickým překážkám však musela být řada otázek ponechána pouze v rovině neprokázaných předpokladů. Také veškeré dosud známé písemné prameny umožnily sledovat vývoj myšlenkového světa rytíře Pětipeského jen do roku 1621, kdy byl vězněn a vyslýchán v souvislosti s účastí ve stavovském povstání. Pramenná omezení spojená s prostředím české nižší šlechty předbělohorského a raného pobělohorského období se přesto podařilo překlenout pomocí široce zaměřeného studia ve fondech a sbírkách mnoha českých archivů a knihoven.⁷⁴ V rozmezí devadesátých let 16. století a prvních let po bitvě na Bílé hoře mohl být podán obraz rytířova postupného setkávání, přijímání a ztotožnění se s ideálem křesťanského rytířství. Důkazem toho se staly zvláštnosti projevů šlechticova chování, zejména během stavovského povstání i krátce po jeho porážce, a obraz jeho osoby v očích urozených vrstevníků.⁷⁵

⁷¹ Státní oblastní archiv Litoměřice, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv [dále cituji jako SOA Litoměřice, LRRRA], sign. P 10/1-14, P 11/10-17.

⁷² Srov. Václav BŮŽEK, „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 27-42; TÝŽ, *Každodenní život na statcích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš očima hospodářských úředníků počátkem 17. století*, in: Marie Koldinská - Alice Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 198-210; Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavaléra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*, Praha 2010, s. 44, 63, 65, 172, 316; Michal KOSINA, *Václav Šťastný Pětipeský z Chýš a Egrberka ve světle své korespondence (Příspěvek ke studiu nižší šlechty na přelomu 16. a 17. století)*, Ústí nad Labem 1997 (Diplomová práce Katedry historie Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem); Petr MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš a z Egrberku – edice korespondence*, Praha 2005 (Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy); Jaroslav ŠULC, *Dějiny Byšic, Mělník* 2008, s. 39-41. S korespondencí Pětipeských z Chýš pracoval výběrově August Sedláček – srov. níže ve studii. Z rodopisných prací věnovaných Pětipeským z Chýš vyjma níže citovaného vývodu Augusta Sedláčka pro *Ottův slovník naučný* srov. dosud pouze Jindřich HULINSKÝ, *O rodu Pětipeských na Slánsku*, *Slánský obzor* 40, 1932, s. 20-24.

⁷³ Dosud známé práce jsou citovány v kapitole 4.

⁷⁴ Heuristické limity spojené se studiem nižší šlechty shrnuje Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996, s. 12, 16-19.

⁷⁵ Metodologickou inspiraci přístupu k jedinci v čase rychlých politických změn první poloviny 17. století v kontextu nových přístupů k politickým dějinám poskytla například přelomová práce Conrad RUSSELL, *The causes of the English Civil War*, Oxford 1990.

2. IDEÁL KŘESŤANSKÉHO RYTÍŘSTVÍ A ROD PĚTIPESKÝCH Z CHÝŠ A EGRBERKU

Dochované prameny sledované v rozmezí druhé poloviny 16. a počátku 17. století poskytly důkazy o tom, že se rytíři Pětipeští mohli setkat s dobovými normami ideálu prostřednictvím divadelní prezentace, s jeho písemným a ikonografickým zpodobněním v literatuře a také při přímém osobním kontaktu s osobami z humanistického či „*kryksmanského*“ prostředí, u nichž dosavadní bádání již prokázalo blízký vztah k hodnotám křesťanského rytířství.⁷⁶ Studium korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš doložilo snahu o přenesení ideálu křesťanského rytíře na syna Václava již během výchovy. Křesťanské rytířství bylo v očích obou urozenců úzce spjato s jejich několikanásobnou účastí v protitureckých taženích na přelomu 16. a 17. století. Hlubší pohled do historie tohoto nižšího šlechtického rodu zároveň naznačil, že se předkové posledních sledovaných generací blízce setkali i s původní středověkou podobou ideálu, která se výrazně odrazila v paměti rodu a v potvrzení a představení hloubky rodové urozenosti.

2.1. Kořeny ideálů křesťanského rytířství v rodové tradici Pětipeských z Chýš a Egrberku

Genealogické počátky rodu spadají do první poloviny 14. století.⁷⁷ Prvním významným předkem byl podle erbovní pověsti Pětipeských Odolan z Chýš, který se během severoitalského tažení Vladislava II. v roce 1158 vyznamenal spolu s Bernardem Hodějovským nalezením brodu přes řeku Addu, díky čemuž mohl být zahájen postup na Miláno.⁷⁸ Podle líčení Bartoloměje Paprockého z Hlohola, jenž erbovní pověst Pětipeských z Chýš a Egrberku zařadil do třetího dílu svého rozsáhlého genealogicky

⁷⁶ Hojně rozšířený dobový termín „*kryksman*“ či „*kryksmanství*“ je v práci použit pro obraznější vystižení válečnické kariéry spojené s částí českého předbělohorského rytířstva. Ve své významové rovině označoval zkušené válečníky požívající zároveň poměrně vysokého uznání v očích dobové společnosti – k tomu srov. například stať *V kryksmanských službách* – Václav BŮŽEK, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995, s. 70-79.

⁷⁷ Národní archiv Praha, 1. oddělení, Genealogická sbírka Dobřenského [Nadále cituji jako NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského], inv. č. 775.

⁷⁸ Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, *Diadochos III. O stavu rytířském*, Brno 2005, s. 101; k tomu také František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I*, Praha 1939, s. 262-266. František Palacký uvádí správnou dataci – rok 1158, 23. července; zatímco Bartoloměj Paprocký posunul událost o rok – 1159. Palacký navíc uvádí Odolana s příjmením „*Střížovec*“, což bylo podle erbovní pověsti vydané Paprockým příjmení Odolanova otce. *Příběh z Radenína, řečeného Pulkava, Kronika česká* uvádí jméno, Odolana z Chýše, syna Střížova, a udělení erbu připisuje králi Vladislavovi II. – srov. Marie BLÁHOVÁ (ed.), *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987, s. 333.

pojatého spisu *Diadochos* vydaného roku 1602, byl Odolan z Chýš samotným císařem Fridrichem I. odměněn erbem s modrým kosmým břevnem na stříbrném poli odkazujícím v symbolické rovině na hrdinský průzkum řeky.⁷⁹ Jiné prameny vyprávěcího charakteru dále prozrazují, že odvážný čin Odolana z Chýš ocenil osobně také Vladislav II.⁸⁰

Erbovní pověst Pětipeských z Chýš jako jeden ze základních prostředků legitimizace urozenosti rodu upozorňovala na jednu z jeho nejvýznamnějších tradic – oddanou a statečnou službu českým panovníkům.⁸¹ Ta se znovu výrazně projevila i ve službě lucemburské panovnické dynastii. Genealogicky již doložení a sedm generací vzdálení předkové Šťastného Václava Pětipeského byli členy vojenské družiny Jana Lucemburského.⁸² Ficek Pětipeský, který již ve třicátých letech 14. století vlastnil dva nejdůležitější rodové statky Pětipsy a Egrberk, doprovázel Jana Lucemburského a spolu s ním padl v bitvě u Kresčaku 26. srpna 1346.⁸³ Jeho syn Bedřich Pětipeský vyvázl z téže bitvy živý. Je možné se domnívat, že se během ní pohyboval v blízkosti budoucího českého krále Karla IV. Prameny jej následně zmiňují jako nižšího komorníka u Karlova dvora.⁸⁴ Bedřich Pětipeský doprovázel císaře na jeho cestě po Říši v letech 1360-1361. Účastnil se také narození jeho prvního syna Václava v Norimberku roku 1361.⁸⁵

Nejstarší členové rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku pohybující se v těsné blízkosti českých panovníků mohli vnímat středověkou podobu ideálu „*miles Christi*“, jež do Čech pronikala zhruba od druhé poloviny 12. století. Především Vladislav II. se jako účastník druhé křížové výpravy roku 1147 po svém návratu zasloužil o přenesení ideologie

⁷⁹ „Pročež císař Fridrich, svědčiv nad nimi, Odolana a jiné rytíře netoliko dary hojnými obdaroval, ale témuž změnil i Erb, poroučeje, aby na stříbře nosil štrych modrý, to jest vodu v poli bílém, neb bělost čistotu vyznamenává a slávu...“ – B. PAPROCKÝ, *O stavu rytířském*, s. 101. K erbovnímu znamení Pětipeských z Chýš srov. dále Vojtěch KRÁL Z DOBRÉ VODY, *Českomoravská heraldika*, Praha 1900, s. 67.

⁸⁰ F. PALACKÝ, *Dějiny I*, s. 265-266.

⁸¹ K významu rodové tradice v českém šlechtickém prostředí raného novověku a k různým způsobům zajišťování její kontinuity srov. V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti; k výchově šlechtických potomků blíže Martin HOLÝ, Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století*, FHB 21, 2005, s. 111-210; v syntetickém pohledu srov. TÝŽ, *Zrození renesančního kavalíra*.

⁸² NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 775; v roce 1327 se v osobní družině Jana Lucemburského pohyboval Vilém Pětipeský z Chýš a Egrberku – Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III (1311-1333)*, Praha 1890, s. 544. Další literatura jej však nezmiňuje jako člena „užšího dvora“ Jana Lucemburského – Jiří ŽALUD, *Tzv. užší dvůr Jana Lucemburského a markrabího Karla*, in: Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku II*, Praha 2008, s. 127-146.

⁸³ TAMTÉŽ. Podle Paprockého Ficek Pětipeský obdržel Pětipsy za věrné služby od krále Jana Lucemburského v roce 1316 – tento údaj se ocitá v rozporu s genealogickým vývodem počátků rodu Augusta Sedláčka, který však jeví určité nejasnosti (konfrontován především s NA Praha, Genealogickou sbírkou Dobřenského, inv. č. 775) – *Ottův slovník naučný XIV*, Praha 1907, s. 606.

⁸⁴ Bedřich Pětipeský z Chýš (zemřel před rokem 1370) – NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 775.

⁸⁵ Bedřich MENDL – Milena LINHARTOVÁ (edd.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII (1358-1363)*, Praha 1961, s. 411.

křížových tažení do českého šlechtického prostředí.⁸⁶ Není vyloučeno, že se válečné výpravy k osvobození Kristova hrobu mezi početným rytířstvem zastoupeným v králově družině zúčastnili také předkové rytířů Pětipeských z Chýš.⁸⁷ Období vlády Lucemburků již poskytlo písemné doklady o zdomácnění ideálu křesťanského rytíře v českých zemích alespoň u panovnického dvora a v jeho okolí.⁸⁸ Zatímco Jan Lucemburský prokazoval jako „*koruna rytířstva*“ především válečnické rytířské ctnosti, jeho syn a nástupce Karel IV. projevil při vydání nového korunovačního řádu Království českého další, nevojenskou povinnost křesťanského rytíře pečovat o slabé a potřebné.⁸⁹ Jeho důraz na duchovní ctnosti urozence je obecně dobře znám. Ztotožnění Karla IV. s posláním křesťanského rytíře v očích jeho sociálního okolí potvrdilo například pohřební kázání arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi, který v roce 1378 při oslovení zemřelého panovníka použil přímo pojmenování „*miles Christi*“.⁹⁰

Přítomnost Pětipeských z Chýš na dvoře Karla IV. dokládá erbovní galerie na hradu Lauf u Norimberku.⁹¹ V hierarchii přibližně stovky šlechtických rodů byli „*páni z Chýš*“ vyobrazeni na padesátém místě.⁹² Pořadí vyobrazení erbovních znamení v sálu hradu Lauf odráželo dobové místo urozenců v politickém i společenském prostředí Království českého.⁹³ Erb Pětipeských z Chýš vymalovaný v horní ze dvou řad šlechtických heraldických znamení a opatřený nadpisem „*Domini de Chiss*“ představoval jejich přítomnost u dvora císaře všem příchozím, kterým byla udělena audience u panovníka.⁹⁴ Karel IV. nechal v programu heraldické výzdoby sálu zachytit především svůj vztah

⁸⁶ W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 199-212, zde zejména s. 201.

⁸⁷ Dosud známé prameny tuto domněnku nepotvrzují.

⁸⁸ W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 203 an.

⁸⁹ TAMTÉŽ; k tomu také Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IVa*, Praha-Litomyšl 2003, s. 210-230. Jan Lucemburský pořádal pravidelné rytířské turnaje, jejichž jedním ze základních důvodů byla příprava křesťanského rytíře na křížové tažení (například v roce 1336 se namísto křížové výpravy do Levanty uskutečnilo tažení proti litevským pohanům). Neméně důležitými náplněmi turnajů byly také socializace a integrace šlechty k panovnickému dvoru, stejně jako sebe prezentace panovníka – k tomu Jana FANTYSOVÁ, *Lucemburkové a turnaje*, in: D. Dvořáčková-Malá – J. Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence II*, s. 419-452, zde zejména s. 425-430.

⁹⁰ W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 204. Během pohřbu Karla IV. promlouvala k přihlížejícím prostřednictvím jasně čitelných symbolů idea křesťanského rytířství – před rakví zemřelého císaře nesli rytíři jeho přílbu a obnažený meč, mezi početnými praporce nechyběla svatováclavská orlice a po jednu noc byly panovnickovy ostatky vystaveny v kostele Panny Marie pod řetězem na Malé Straně, jenž patřil johanitům – významným představitelům tradice křesťanského rytířství – František KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, Praha 1993, s. 85-87.

⁹¹ Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361 (Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.)*, SAP 38, 1988, s. 37-312, zde s. 117, 206.

⁹² TAMTÉŽ, s. 206.

⁹³ V. Růžek podal cennou prosopografickou analýzu dvora Karla IV. – TAMTÉŽ, s. 258-270; ke skladbě Karlova dvora blíže také F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, zde zejména s. 26-30.

⁹⁴ K funkci a architektonickému řešení sálu blíže V. RŮŽEK, *Česká znaková galerie*, s. 54-57.

a vazby k české šlechtě jako prostředek legitimizace své panovnické moci.⁹⁵ Vyobrazením reliéfu svatého Václava zároveň zdůrazňoval svůj přemyslovský původ po matce.⁹⁶ Postava svatého Václava ve zbroji s kopím v pravé a štítem s českým dvouocasým lvem v levé ruce vyzářovala na základě svého pečlivě promyšleného umístění v sálu přítomnost ctností středověkého křesťanského rytíře.⁹⁷ U císařova dvora nechyběla ani dramatiná forma představení ideálu křesťanského rytířství. Na sklonku života mohl Karel IV. spolu se svými dvořany zhlédnout hrané představení dobývání Jeruzaléma křesťanskými rytíři.⁹⁸

Ve druhé polovině 14. století nalezl ideál křesťanského rytířství své jednoznačné vyjádření v česky psané literatuře.⁹⁹ Starší staročeská *Alexandreida* představila české šlechtické společnosti hrdinu oplývajícího vojenskými i osobními ctnostmi, který byl dokonale připraven k rytířskému boji.¹⁰⁰ Závěr 14. století se v písemnictví nesl ve znamení dobrodružných rytířských příběhů, kde důraz na ctnosti a morálku ustupoval snaze podat strhující příběh hrdiny, jak je to nejvýrazněji patrné z díla *Historie o Alexandru Velikém*.¹⁰¹ Převážné množství rytířské literatury bylo založeno na slavných německých vzorech.¹⁰² Oblíbená rýmovaná rytířská epika byla čtena na dvoře Václava IV. Několik eposů se ocitlo přímo v knihovně českého krále, jehož dvůr nadále vyzářoval příklad ideálního křesťanského rytíře.¹⁰³

Po smrti Karla IV. se rytíři Pětipesťáci objevovali u lucemburského královského dvora spíše příležitostně. Jejich zájem se soustředil na spravování a rozšiřování nově získaných držav – městečka Vilémov a nedalekého statku Pětipsy, které se nacházely poblíž hradu Egrberk, původního rodového sídla.¹⁰⁴ Růst rodového majetku a společenské prestiže

⁹⁵ Nověji interpretoval erbovní galerii v sálu hradu Lauf Richard NĚMEC, *K pojmu rezidence: formální atributy jako kritérium definice sídel Karla IV. Lauf – Milín – Ojvín*, in: Dana Dvořáková-Malá (ed.), *Dvory a rezidence ve středověku*, Praha 2006, s. 191-236, zde s. 201-207.

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 204.

⁹⁷ Srov. blíže obrazovou přílohu č. 2.1.

⁹⁸ V roce 1378 přihlíželi císař a jeho dvořané při návštěvě francouzského královského dvora scénám dobývání Jeruzaléma křižáky – Karel STEJSKAL, *Dějiny umění. Umění na dvoře Karla IV.*, Praha 2003, s. 210 (srov. obrazovou přílohu č. 2.2).

⁹⁹ W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 220-235.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 225.

¹⁰¹ Dílo nejnověji edičně zpřístupnili Jaroslav KOLÁR – Milada NEDVĚDOVÁ (edd.), *Próza českého středověku*, Praha 1983, s. 21-149; k interpretaci díla blíže Anežka VIDMANOVÁ, *Latinská historie o Alexandru Velikém v našich rukopisech*, *Listy filologické* 86, 1963, s. 263-267.

¹⁰² Nejčastějšími vzory rytířských hrdinů byli Tristram a Izalda, Vévoda Arnošt či Tandriáš a Floribella – W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 225.

¹⁰³ Blíže TAMTÉŽ, s. 227-228.

¹⁰⁴ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XIV*, Praha 1996, s. 70-76, 382-384; Týž, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XIII*, Praha 1996, s. 229; NA Praha, *Genealogická sbírka Dobřenského*, inv. č. 775; Podrobnější pohled na vývoj pozemkové držby Pětipeských z Chýš od druhé poloviny 14. do poloviny 16. století zůstal prozatím mimo rozsahové možnosti a tematické zaměření této studie, bude předmětem dalšího výzkumu.

Pětipeských se nejvýrazněji odrazil v získání podílu na politické moci – v letech 1409-1415 byl Mikuláš Pětipeskému z Egrberku svěřen úřad nejvyššího zemského písaře.¹⁰⁵ Mikuláš Pětipeský prezentoval hloubku své křesťanské víry početnými almužnami a dary pražským kostelům.¹⁰⁶ Zdá se, že během následných husitských válek zachovali členové rodu věrnost katolické víře. Této domněnce nasvědčuje především potvrzení svobodné držby statku Pětipsy císařem Zikmundem Lucemburským Janu Pětipeskému z Chýš roku 1437.¹⁰⁷ Čtyři následující generace rytířů Pětipeských z Chýš prožily období poděbradského a jagellonského království do nástupu Habsburků na český trůn stranou politických i válečných událostí.¹⁰⁸

Po začátku vlády habsburské dynastie mohl přetrvávající prokatolickou orientaci rodu Pětipeských z Chýš osvědčit Václav Pětipeský z Chýš na Blahoticích. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let 16. století zahájil svoji celoživotní vojenskou službu habsburským císařům.¹⁰⁹ Postupně sloužil v taženích Karlu V., Ferdinandovi I. a Maxmiliánovi II.¹¹⁰ Zejména Karel V. využíval k ospravedlnění vojenských prostředků svých říšských sjednotitelských snah ideálu křesťanského rytíře.¹¹¹ Po několikagenerační odmlce se Pětipeští z Chýš vrátili do aktivního politického i válečnického života. Boj za ochranu křesťanské víry se znovu stal nejdůležitějším důkazem hloubky rodové urozenosti, jak to vystihl Bartoloměj Paprocký z Hlohol ve třetím díle genealogického spisu *Diadochos* věnovaném českému rytířskému stavu.¹¹²

Výše doložená oddaná dvorská i statečná vojenská služba českým panovníkům přemyslovské, lucemburské a habsburské dynastie oprávněně tvoří v Paprockého genealogickém pojednání *O rodu a erbu starožitém pánů Pětipeských z Chýš*

¹⁰⁵ Srov. František PALACKÝ, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, in: Jaroslav Charvát (ed.), *Dílo Františka Palackého I*, Praha 1941, s. 365-383, zde s. 346.

¹⁰⁶ Například v roce 1412 Mikuláš Pětipeský obdaroval kostel svaté Kateřiny částkou tří kop českých grošů, o čemž svědčí latinský zápis v pamětní knize kostela – B. PAPROCKÝ, *O stavu rytířském*, s. 103.

¹⁰⁷ A. SEDLÁČEK, *Hrady XIV*, s. 383.

¹⁰⁸ Dosud studované prameny evidenčního, narativního i osobního charakteru tuto domněnku potvrzují. Dějiny rodu v období 1437-1526 budou předmětem dalšího podrobnějšího výzkumu, jenž prozatím přesáhl rámec možností této studie. Dosavadní výzkum potvrzuje, že rod Pětipeských z Chýš nadále setrval u katolického vyznání – prozrazují to především jeho sňatkové strategie a kontakty s členy předních českých katolických panských rodů (například se Zajíci z Házmburka, Šternberky a Valdštejny) – srov. NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 775.

¹⁰⁹ K osobě Václava Pětipeského z Chýš na Blahoticích (1529-1602) a k vojenským kariérám rytířů Pětipeských z Chýš v 16. století srov. blíže v kapitole 2.2.

¹¹⁰ NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 775.

¹¹¹ Z početné literatury k tomuto tématu srov. alespoň výběrově Jorg OBERHAIDACHER, *Zu Tizians Reiterbildnis Karls V. Ein Untersuchung seiner Beziehung en zum Georgsthema*, *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien* 78, 1982, s. 69-90; Z novějších biografii Karla V. srov. zejména Alfred KOHLER, *Karl V. 1500-1558. Eine Biographie*, München 1999.

¹¹² Srov. B. PAPROCKÝ, *O stavu rytířském*, s. 101-107.

a z *Egrberku* jednotící linii výkladu.¹¹³ Autor zařadil mezi rytířskými rody Pětipeské z Chýš na čtrnácté místo, například před z dnešního historiografického pohledu zdánlivě známější rytířské rody Budovců z Budova, Doupovců z Doupova, Štampachů ze Štampachu, Hrzánů z Harasova či Mitrovských z Nemyšle.¹¹⁴ Přestože Paprockého genealogické výklady jeví z pohledu moderního kritického dějepisce známky občasné fabulace, je možné nahlížet jeho dílo jako svědectví o výši společenské prestiže zachycených rodů nižší šlechty, v níž se značnou měrou odrážela jejich aktuální účast v politickém systému předbělohorského Království českého.¹¹⁵ Paprockého pojednání o erbovní pověsti Pětipeských z Chýš vycházelo z kroniky Václava Hájka z Libočan, jenž využil kronikářského díla Kosmova pokračovatele Vincencia.¹¹⁶ V dobové společnosti podávalo idealizovaný obraz nejvýznamnějších členů rodu Pětipeských z Chýš, a to nejen pro jejich potomky.¹¹⁷

Středověká i raně novověká šlechtická společnost považovala erbovní pověst za jeden z nejvýznamnějších důkazů rodové i osobní urozené cti. Znění pověsti bylo mezi jednotlivými generacemi pečlivě předáváno a obohacováno o nové významné činy potomků rodu. Zapsání a vydání mnoha erbovních pověstí Václavem Hájkem z Libočan a Bartolomějem Paprockým z Hlohol otevřelo tyto příběhy o vzniku a hloubce urozenosti širší šlechtické společnosti.¹¹⁸ Základní stavební kameny rodové tradice nejen Pětipeských z Chýš se stávaly závaznými a jejich naplňování mohlo podléhat kontrole rozlehlejšího sociálního okolí tohoto rytířského rodu. U rytířů Pětipeských se důraz na uchovávání

¹¹³ Srov. B. PAPROCKÝ, *O stavu rytířském*, s. 101-106.

¹¹⁴ Před rodem Pětipeských z Chýš a Egrberku byli v *Diadochu* III v roce 1602 uvedeny rody Vršovských, Voračických z Paběnic, Klenovských z Klenového, Černínů z Chudenic, ze Sloupna, Vřesovců z Vřesovic, Kapounů ze Svojkova, Vratislavů z Mitrovic, Žďárských ze Žďáru, Dvořeckých z Olbramovic, z Písnice a Kaplířů ze Sulevic – TAMTÉŽ, s. 1-100.

¹¹⁵ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisce. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 2009, s. 85-87; pořadí rodů v *Diadochu* v neposlední řadě také souviselo se šlechtickým finančním mecenátem Paprockého genealogického bádání.

¹¹⁶ Vincencius byl během tažení Vladislava II. na Miláno očitým svědkem hrdinského činu Odolana z Chýš. Jeho zápis patřičně dramaticky rozvedl Václav Hájek z Libočan a Bartoloměj Paprocký z Hlohol obohatil genealogické souvislosti o domněnku, že Střížové či Stříhové, předkové rodu Pětipeských z Chýš, byli spřízněni či přímo pocházeli od polského rodu Střížků z oblasti Klasona. V Hájkově kronice bylo vyobrazeno sedm erbů, jež Vladislav II. po přímluvě Fridricha I. Barbarossy udělil rytířům, kteří se nejvíce vyznamenali – z nich Odolan z Chýš byl uveden na prvním místě – Marie BLÁHOVÁ – Zdeněk FIALA (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974, s. 82-83; Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha 1819 [přetisk původního vydání z roku 1541; studovaný výtisk je uložen v Národní knihovně České republiky, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. 54 B 253], s. 406-410; Irena HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*, Brno 1992, s. 107-109; k charakteru Hájkovy kroniky stručně F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 75-78.

¹¹⁷ K tomu srov. I. HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti*, s. 10-20; dále srov. TÁŽ, *Genealog Bartoloměj Paprocký z Hlohol a erbovní pověst*, in: Karel Müller (edd.), *Sborník příspěvků 4. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1992, s. 34-37.

¹¹⁸ Petr VOREL, *Rodové heraldické pověsti jako prostředek mezigeneračního přenosu informace ve šlechtickém prostředí českých zemí v 16. století*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, s. 61-67.

nejstarších rodových tradic odrazil také v pravidelném opakování rodových jmen Odolan a Bedřich (Fridrich).¹¹⁹

2. 2. Vojenská a dvorská kariéra Albrechta a Václava staršího Pětipeských z Chýš a Egrberku

Kontinuita přenosu rytířských ideálů u Pětipeských byla po více než dvou staletích znovu posílena hrdinskou smrtí Albrechta Pětipeského z Chýš v boji s Turky. Otcí Šťastného Václava Pětipeského bylo v Uhrách roku 1596 svěřeno nejvyšší velení nad českými vojáky.¹²⁰ Již v roce 1593 po opětovném rozhoření války mezi Habsburky a Osmanskou říší, která trvala do konce roku 1606 a je známa jako válka patnáctiletá, bojoval Albrecht Pětipeský v hodnosti rytmistra v pluku hraběte Šebestiána Šlika u Hátvánu a Rábu.¹²¹

Osmanská říše mohla po mírovém zakončení persko-turecké války z let 1577–1590 přenést těžiště svého dobovačného úsilí zpět na své hranice s Uhrami.¹²² Smrt Hasana paši u Sisaku nabídla Osmanům konečnou záminku k obnovení bojů s Habsburky.¹²³ Opětovný střet obou říší poskytl po delším čase prostor pro trvalejší vojenské uplatnění české šlechty.¹²⁴ Turecké nebezpečí bylo v myšlení obyvatel Království českého okamžitě aktualizováno prostřednictvím takzvané turecké literatury.¹²⁵ Praha se jako císařské rezidenční město stala centrem produkce turcik, která dosáhla svého vrcholu roku 1594, kdy

¹¹⁹ Srov. NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 775.

¹²⁰ Eduard PETRŮ (ed.), *Bartoloměj Paprocký z Hlohol, O válce turecké a jiné příběhy. Výbor z Diadochu*, Praha 1982, s. 358; k tomu také B. PAPROCKÝ, *O stavu rytířském*, s. 105.

¹²¹ K opětovnému vypuknutí války s Osmanskou říší blíže Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1997, s. 321-328; k počáteční fázi patnáctileté války a k tažení české zemské hotovosti blíže Václav BŮŽEK, *Protiturecké tažení z roku 1594 (Hospodářské a politické aspekty generalátu Petra Voka z Rožmberka)*, JSH 58, 1989, s. 53-65. K patnáctileté válce alespoň výběrově blíže Jan Paul NIEDERKORN, *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593-1606)*, Wien 1993, zde i obsáhlý přehled další zahraniční literatury k tomuto tématu na s. 20-26; Karl VOCELKA, *Rudolf II. und seine Zeit*, Wien-Köln-Graz 1985, s. 170-209; Carl Max KORTEPETER, *Ottoman Imperialism During the Reformation: Europa and the Caucasus*, New York University Studies in Near Eastern Civilisation 5, London-New York 1972, s. 123-210; *Přehled dějin Československa 1/2*, Praha 1982, s. 127-130. K širšímu kontextu tureckého nebezpečí na evropské úrovni Josef POLIŠENSKÝ, *Turecká otázka v evropské politice v 16.-17. století*, in: *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16.-17. století 2*, Praha 1977, s. 266-286.

¹²² Svě naděje v Persii jako v možného vítěze nad Osmany kladli papež Klement VIII. a císař Rudolf II. – diplomatickému dopadu tureckých válek na habsburskou politiku se věnoval Burkhard ROBERG, *Türkenkrieg und Kirchenpolitik. Die Sendung Kardinal Madruzzo an den Kaiserhof 1593 und zum Reichstag von 1594*, Tomus 2, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 66, 1986, s. 192-268.

¹²³ Vojtěch KOPČAN, *Turecké nebezpečí a Slovensko*, Bratislava 1986, s. 92-94.

¹²⁴ Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 445.

¹²⁵ T. RATAJ, *České země ve stínu pŮlměsíce*, s. 18-19.

bylo vydáno téměř čtyřicet samostatných titulů.¹²⁶ Česká vyšší i nižší šlechta však musela na zemských sněmech řešit otázku obrany proti nové vlně tureckých útoků již od listopadu 1592.¹²⁷

Císařská a uherská vojska zahájila válku úspěšným tažením v severních Uhrách během roku 1593. Vojenská převaha se následně obrátila na stranu nepřítele. V září 1594 padla do rukou Turků pevnost Ráb, k jejíž obraně měla původně přispět také česká zemská hotovost. Habsburská strana nevyužila výhodné pozice pro mírová vyjednávání po dobytí Ostřihomi, Vyšehradu nad Dunajem a Vácova během úspěšného tažení roku 1595 a rozhodla se pokračovat v bojích. Arcikníže Maxmilián však nedokázal nahradit taktické schopnosti padlého hraběte Karla Mansfelda a morálka vyčerpaných a stále hůře zásobených i placených vojsk začala upadat.¹²⁸ V tíživé situaci se na bojišti ocitlo také několik rytířů Pětipeských z Chýš.

Otec Šťastného Václava Pětipeského Albrecht, zkušený válečník ve věku překračujícím 50 let, se do pole vydal ve druhé polovině listopadu 1593.¹²⁹ „*Páni a přátelé*“ mu před odjezdem vyprošovali u Boha šťastný návrat a vítězství nad nepřítelem.¹³⁰ Albrecht Pětipeský v polovině prosince dorazil na jižní Moravu a z Hustopečí odeslal své manželce list obsahující láskyplné rozloučení a zbožné prosby o ochranu v nadcházejícím tažení.¹³¹ Rytíř vyrazil proti nepříteli 20. prosince 1593. Již v lednu následujícího roku mu psaly

¹²⁶ T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, s. 18-19.. Přestože práce Tomáše Rataje studuje utváření kolektivních stereotypů vnímání Turka v měšťanském prostředí, lze na základě dosavadních badatelských výzkumů doložit, že „turecká literatura“ byla dobře dostupná i české nižší šlechtě pobývajícím v Praze přinejmenším v období konání zemských sněmů – TAMTÉŽ, s. 14-15.

¹²⁷ Srov. například *Narřízení císařské nejvyššímu kancléři království Českého Adamovi z Hradce, aby s nejvyššími úředníky zemskými v příčině defenzí království Českého a přivtělených zemí proti Turku se uradil a o tom podal dobré zdání ze dne 28. listopadu 1592* – F. DVORSKÝ (ed.), *Sněmy VIII*, s. 126-131.

¹²⁸ *Přehled dějin Československa 1/2*, s. 128.

¹²⁹ Petr Mareš odhaduje na základě dochovaných pramenů rok Albrechtova narození v rozmezí 1535-1545 – P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, s. 3.

¹³⁰ Jiří Kamarýt Kaplír ze Sulevic psal 14. listopadu 1593 Albrechtovi Pětipeskému: „*Pán Bůh nebeský ten rač dáti Vaší Mi[losti] šťastný vejjezd a nad Turkem nepřitelem vítězství...*“ – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P10/8; list edičně zpracoval P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 343. K charakteru sociálních vazeb české šlechty a k významu kategorie „dobré přátelství“ blíže Václav BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“ v *myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*, ČČH 100, 2002, s. 229-264; dále TÝŽ, „*Gute Freundschaft*“ - *Informelle Kommunikation in der frühneuzeitlichen Gesellschaft der böhmischen Länder*, in: Stefan BRAKENSIEK – Heide WUNDER (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 79-96; TÝŽ, „*Dobré přátelství*“ v *listech Pětipeských z Chýš*, s. 27-42; TÝŽ, *Urozenec*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 79-110.

¹³¹ „*Dnes z Hustopeče jedu k nepříteli. Sám pán Ježíš Kristus rač mejm a tovaryšstva mého provoditelem, ochráncí a pomocníkem bejti. Amen. Dítky naše ode mě všeccky velký i malý pomiluj...*“ – list datovaný 19. prosince 1593 je uložen v SOA Litoměřice, LRRRA, sign. 10/1; list edičně zpracoval P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 345; edičně vydal tento list také August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého VIII*, Praha 1996, s. 143-144.

dopisy plné stesku jeho sestry Anna Voračická z Chýš a nejstarší dcera Marie Anna.¹³² Albrecht Pětipeský působil v hodnosti císařského rytmistra a nejpozději v srpnu 1594 mu bylo svěřeno velení nad částí české zemské hotovosti – vojáků postavených v Boleslavském kraji.¹³³ Příbuzní i nepřibuzní přátelé Albrechta podporovali ve víře ve vítězství alespoň na dálku. Ve svých dopisech vkládali do českého křesťanského bojovníka naději, že jako jeden z velitelů ochrání zemi před vpádem pohanů.¹³⁴ Když se do Čech dostaly zprávy o pádu Rábu, vyvolaly mezi šlechtici, kteří se důsledně zajímali o situaci na uherském válčišti, hluboký strach z dalšího tureckého postupu. V říjnu 1594 o tom psal bratrům Albrechtovi a Václavovi Pětipeským z Chýš Hertvík Zejdlíc ze Šenfeldu.¹³⁵

V lednu 1595 pobýval rytmistr Albrecht Pětipeský se svým oddílem v zimních kvartýrech v Hustopečích. Komisařem císařského vojska Vilémem Fridrichem z Milkova mu bylo nařízeno vyšetřit zabití jednoho z vojáků.¹³⁶ Ani po neúspěchu u Rábu nepřestaly Albrechtovi z Čech chodit dopisy, jež měly pozdvihnout jeho bojovou i duchovní sílu. Zajímavým svědectvím je list Adama Linharta z Najenperku, jenž si kromě ochrany Albrechta i všech křesťanů „*před ukrutenstvím tureckým*“ u Boha vyprošoval také „*zahanbení nepřítel*“.¹³⁷ Bohuslav Bořita z Budče děkoval v únoru téhož roku Albrechtovi za zprávy, litoval ztráty Rábu a přál si brzkou porážku Turků.¹³⁸ O měsíc později psal Albrechtovi o velikém stesku jeho rodiny z Byšic budoucí manžel jeho dcery Magdaleny Jaroslav Velemyský z Velemyšlovsi.¹³⁹ Albrechtovi příbuzní však nechtěli svolit ke sňatku

¹³² K tomu srov. list Anny Voračické z Chýš z 11. ledna 1594 – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P10/14; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 346. Dále list Marie Anny Pětipeské z Chýš datovaný 12. ledna 1594 – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P10/1; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 347.

¹³³ Jako „*Jeho Milosti císařský kraje boleslavskýho rytmistr*“ byl Albrecht Pětipeský jmenován poprvé v listu z 25. srpna 1594, který mu z Byšic odeslala jeho sestra Anna Voračická z Chýš – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P10/14; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 349.

¹³⁴ „*Vždycky za Vás se pánu Bohu modlím, ...aby milej pán Bůh svý bo[ž]ský milosti dáti Vám ráčil zvítěziti nad Turkem pohanem.*“ – TAMTÉŽ.

¹³⁵ „*Jakou srdečnou žalost všickni zde na[d] [z]tracením Rábu máme, mnoho bych o tom psáti musel. Pán Bůh rač nás sám chrániti.*“ – list datovaný 12. října 1594 je uložen v SOA Litoměřice, LRRA, sign. P10/16; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 350.

¹³⁶ Německy psaný rozkaz je datován 8. ledna 1595 – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P10/3; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 353.

¹³⁷ „*...aby milost nebeského pána Boha nás přede všemi věcmi zlými, jako i před ukrutenstvím tureckým a jeho lst[m]i a ouklady zachovati, a abychom všickni společně (jsouce nepřítel zahanben) v pokoji přebejvati mohli...*“ – list datovaný 18. ledna 1595 byl odeslán ze Starého Města pražského – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P10/10; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 355.

¹³⁸ „*O novinách mi píšeš, že Ráb turecký přece zůstává, byl bych raději slyšel, aby náš byl a Turek poražen. Nepíšeš mi nic, od koho jest [Turek] poražen.*“ – List datovaný 24. února 1595 je uložen v SOA Litoměřice, LRRA, sign. P10/5; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 359.

¹³⁹ „*Pana otce mého nejmilejšího toho tejna činiti nechci, že z vůle pána Boha všemohoucího a s radou pánů a přátel mých z obojí strany jest mi se odpověď i vejprosy od pana Václava Pětipeského a pánů bratrů Vaš Mi[losti] státi, ale den k veselí jsou mi jmenovati nechtěli. Jest mi do Vaš Mi[losti] příjezdu odloženo, až Vy, dá-li pán Bůh, domů ve zdraví přijeti ráčíte. I nenadál jsem se toho, aby pan otec tak dlouho domů přijeti*

před otcovým návratem z pole, v nějž stále pevně věřili. Jaroslav Velemyšlovský se v očekávání sňatku s Magdalenou Pětipeskou z Chýš znovu ptal na Albrechtovo zdraví a návrat z pole počátkem května.¹⁴⁰ Jedním z nejvýznamnějších svědectví dochovaných v korespondenci Albrechta Pětipeského, kde je urozenec v duchu ideálu křesťanského rytířství podporován a vyzýván k pokračování v boji, je dopis Fridricha Rožnovského z Krtějova z října 1595. Fridrich Rožnovský nejprve vzpomenu, že uplynulého roku 1594 padlo v Uhrách mnoho českých rytířů, následně povzbuzoval Albrechta a sliboval mu vynahrazení jeho válečné služby křesťanstvu přímo od Boha: „*A co jste koli tu pro obhájení všeho křesťanstva ničeho nelituje učiniti a prokázati ráčili, jestli jinudy záplata hodná nebude, pán Bůh ráčí to vše panu kmotru hojněji vynahraditi.*“¹⁴¹

Rytíř Pětipeský se z uherského válčiště v závěru roku 1595 vrátil domů do Byšic a mohl v domě Kateřiny Malovcové na Novém Městě pražském uspořádat 16. ledna 1596 dlouho odkládanou svatbu dcery Magdaleny s Jaroslavem Velemyským z Velemyšlovsi.¹⁴² Mnozí pozvaní hosté projeví svou účastí na sňatku zestárlému krýksmanovi ověčenému úspěchy z protitureckých bojů očekávané „*dobré přátelství*“.¹⁴³ Nové odloučení od rodiny znamenal pro Albrechta opětovný odjezd ke svému jízdnímu pluku v březnu 1596. Jako jeden z vrchních velitelů se musel nejprve postarat o složité obstarání peněz k vyplacení vojáků.¹⁴⁴ V květnu se začal připravovat nový mustruňk vojska a Albrecht byl dále

neráčil.“ – List datovaný 27. března 1595 je uložen v SOA Litoměřice, LRR, sign. P10/14; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 361.

¹⁴⁰ Srov. list Jaroslava Velemyského z Velemyšlovsi z Byšic 7. května Albrechtovi Pětipeskému – SOA Litoměřice, LRR, sign. P10/14; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 363. Z pohledu historické sémantiky je zajímavé, že Jaroslav Velemyský oslovoval Albrechta Pětipeského jako „*pana otce ze všech nejmilejšího*“ ještě předtím, než se sňatkem s Albrechtovou dcerou stal jeho zetěm.

¹⁴¹ „*Přede všemi jinejmi věcmi nad tím potěšen jsem, že jest pán Bůh všemohoucí s[e] svou božskou ochranou panu kmotru z těch nebezpečnejch míst, kdež nemálo dobrejch poctivejch lidí od toho nejúhlavnějšího nepřitele všeho křesťanstva Turka tohoto pomínulého roku [15]94 zahynulo, jest šťastně pomoci a v dobrém zdraví domů se navrátiti ráčil. A co jste koli tu pro obhájení všeho křesťanstva ničeho nelituje učiniti a prokázati ráčili, jestli jinudy záplata hodná nebude, pán Bůh ráčí to vše panu kmotru hojněji vynahraditi.*“ – List datovaný 5. října 1595 je uložen v SOA Litoměřice, LRR, sign. P10/10; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 380. Tento list je zároveň prvním nepřímým důkazem, že se Albrecht Pětipeský z Chýš nejpozději v říjnu 1595 vrátil na určitou dobu z tažení do Byšic.

¹⁴² K tomu srov. například odpověď na pozvání na svatbu Bohuslava Křineckého z Ronova Albrechtovi Pětipeskému z 16. prosince 1595 – SOA Litoměřice, LRR, sign. P10/8; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 388.

¹⁴³ TAMTÉŽ. Na základě dochované korespondence se svatby měli dále zúčastnit např. Ladislav Sekerka ze Sedčic, Johanka Vrábská ze Žampachu, Zikmund Zapský ze Zap a Jan starší Vlk z Kvítkova. Šlechtický sňatek jako jeden z nejdůležitějších přechodových rituálů života urozence představoval příležitost k upevnění vzájemných společenských vazeb, pozvání a přijetí účasti na této události byly jedněmi ze základních prostředků naplňování „*dobrého přátelství*“ – k tomu přehledně například Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002, s. 316-330.

¹⁴⁴ K tomu srov. například list nižšího vojenského velitele Kryštofa Druckera z Brna 21. března 1596 – SOA Litoměřice, LRR, sign. P10/1-1; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 397.

zaměstnán opatřováním proviantu a výzbroje.¹⁴⁵ Mezi mnoha šlechtici se obrátil také na Jindřicha staršího z Donína, jenž mu ve své omluvné odpovědi přál šťastný návrat z tažení a „*pobití všech šelem tureckých*.“¹⁴⁶ Pojmenování tureckého nepřítele „*šelmou*“ odráželo věrně podobu jeho dobového vnímání českou společností, v níž se objevila celá řada stereotypních obrazů Turka.¹⁴⁷ V očích Jindřicha staršího z Donína a Albrechta Pětipeského však nabývalo na základě osobních válečných zkušeností zcela konkrétních obrysů.¹⁴⁸

Po smrti hraběte Šebestiána Šlika v poli vystupoval Albrecht Pětipeský z Chýš od května 1596 v hodnosti plukovníka nad oddílem o síle jednoho tisíce jezdců.¹⁴⁹ Jako vyjádření „*dobrého přátelství*“ obdržel Albrecht Pětipeský od Viléma Vřesovce z Vřesovic a Karla Štroucha z Chlumku koně vhodné k válečnému tažení.¹⁵⁰ „*Šlikovský pluk*“, jak byl český jízdní oddíl přezdíván, vyrazil do pole ve druhé polovině června 1596.¹⁵¹ Albrecht již jako jeden z vrchních velitelů informoval okruh svých „*pánů a přátel*“ v Čechách o dobytí strategicky významné uherské pevnosti Hátván dne 3. září 1596, po němž padlo do křesťanských rukou mezi bohatou kořistí především 500 koní.¹⁵² Povzbuzeni úspěchem křesťanských zbraní vyžadovali čeští šlechtici po Albrechtovi Pětipeském další zprávy z bojiště.¹⁵³

¹⁴⁵ K tomu srov. list Adama a Hynka Bukovanských Pintů z Bukovan z 10. května 1596 – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P10/5; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 400.

¹⁴⁶ „...*pánu Bohu Vás poručím i také všechny pány a přátele Vaše, kteří s Vámi pojedou. Pán Bůh rač dáti, abyšte se bohdá zase v dobřejm zdravím navrátili a ty šelmy turecký všechny pobili.*“ – List Jindřicha staršího z Donína odeslaný 20. května z Benátek nad Jizerou je uložen v SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P10/6; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 401.

¹⁴⁷ K tomu blíže T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, zejména s. 217-229.

¹⁴⁸ Albrecht Pětipeský z Chýš používal v korespondenci pro Turky stejného pojmenování – srov. níže ve studii.

¹⁴⁹ K tomu srov. např. pravidelné oslovení v korespondenci: „*Jeho Mi[losti] císařské a Království českého volenému nejvyššímu nad tisíci koňmi*“ – srov. např. v listu Viléma Vřesovce z Vřesovic a Doubravské Hory z 24. května 1596 – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P10/15; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 404.

¹⁵⁰ TAMTÉŽ. V témž listu psal Vilém Vřesovec o odeslání koně Albrechtovi do tažení, s Albrechtovým bratrem se radil, zda-li mu má poslat valacha či tureckého koně [„*turka*“], kterého předtím pravděpodobně získal jako válečnou kořist. Koně „*valacha mimochodníka*“ daroval Albrechtovi také Karel Štrouch z Chlumku – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P10/12; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 408.

¹⁵¹ K tomu srov. SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P10/9, list Viléma Fridricha z Milkova z 21. června 1596; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 411.

¹⁵² Hieronymus OERTEL, *Chronologia, oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen, auch Scharmützen und Schlachten, so in Ober- und Under-Ungarn, auch Sibenbürgen mit den Türcken von Anno 1395 bis auff gegenwertige Zeit gedenkhwürdig geschehen*, Nürnberg 1615, s. 324-326. Studovaný originál je uložen v Bayerische Staatsbibliothek München, sign. Hbks/F 70 t.

¹⁵³ Srov. např. list Hertvíka Zejdlice ze Šenfeldu z 12. září 1596 [není bez zajímavosti poukázat, že na dobytí Hátvánu reagoval s odstupem pouhých 9 dnů]: „*Hátván že jest vzat, bud' z toho pánu Bohu chvála. Toliko potřeba mysliti, abychom jej dlouho schovali... O Turcích co slyšeti a silní-li jsou, prosím při nejprvnější příležitosti mi oznamte.*“ – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P11/16; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 414.

Od Hátvánu se v polovině září přesunul Pětipeského jízdní pluk spolu s císařským vojskem k Vácovu. Z polního ležení napsal plukovník 16. září list své rodině do Byšic. V citově vypjatých chvílích vzpomínal rytíř na svoje nejbližší a v předtuše nerovného boje s tureckou přesilou, o níž kolovaly zvěsti počítající až se 400 000 nepřátel, si dodával odvahu vírou v boží ochranu.¹⁵⁴ Stejný dopis také zachytil svědectví o nezvyklé kořisti, kterou Albrecht Pětipeský získal po dobytí Hátvánu – tři turecké ženy a tři turecká děvčata. Další zajatá turecká žena zemřela a jediný Albrechtem zajatý turecký muž, nazvaný Pětipeským „šelma“, utekl. Rytíř však nevěděl, jak by je mohl bezpečně odeslat do Čech. Svůj list poslal do Byšic po hospodáři svojí manželky Barbory Hrušovské, odměnou poslovi měl být věrtel hrachu.¹⁵⁵

Poslední dny Albrechta Pětipeského na uherském válčišti lze sledovat díky unikátnímu dochovanému souboru polních rozkazů, které mu zasílal vrchní velitel císařského vojska Adolf ze Schwarzenberku, pozdější císařský vítěz u Rábu roku 1598.¹⁵⁶ Plukovník českého jízdního oddílu se při manévrování v poli měl 15. října připojit k uherským husarům. O čtyři dny později byl převelen k saským rejtarům a poslední dochovaný rozkaz mu byl zaslán 23. října, kdy měl být se svými českými jezdci připraven do dalšího rozkazu.¹⁵⁷ V závěru toho dne se již císařská vojska sešikovala k bitvě s mnohonásobnou tureckou přesilou u Keresztes¹⁵⁸ (nedaleko pevnosti Erlau, známé také jako Jágr ve východní části Horních Uher), kde utrpěla zdrcující porážku. Albrecht Pětipeský z Chýš zde padl spolu s většinou svého jízdního pluku.¹⁵⁹

Albrechtův poslední boj oslavil Bartoloměj Paprocký z Hlohol nejprve básnickou skladbou *Památka Čechům u Kheredes* vydanou již roku 1596¹⁶⁰ a dále ve své *Historii o příbězích v Království uherském i jinde*, jež byla součástí jeho *Diadochu*, vydaného roku

¹⁵⁴ „Od Hátvánu jsme přijeli a tu očekáváme, co dále pán Bůh chtíti. Na nepřítelce čekáme, kterýž od nás blízko jest. Tak praví, že má míti lidu do štyrykráte sto tisíc. Pán Bůh rač nám svou svatou pomoc dáti a mně se se všemi Vámi v dobrým zdraví popřítí shledati.“ – SOA Litoměřice, LRR, sign. P10/1; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 415. Psychologické, smyslové i emocionální stránky válečné účasti českého šlechtice raného novověku pojednal Z. VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk*, s. 433-473, zde zejména s. 448 an. Další literatura k tématu je uvedena níže v souvislosti s válčenou účastí Šťastného Václava Pětipeského.

¹⁵⁵ SOA Litoměřice, LRR, sign. P10/1-1.

¹⁵⁶ Soubor celkem šesti německy psaných rozkazů Adolfa ze Schwarzenberku adresovaných Albrechtovi Pětipeskému z Chýš je uložen v SOA Litoměřice, LRR, sign. B 94, fol. 66-71; edičně je zpracoval P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 416-421. Předmětem dalšího bádání zůstává důležitá otázka, jak se originály rozkazů doručených plukovníkovi Pětipeskému dostaly po jeho smrti v boji do Čech.

¹⁵⁷ TAMTÉŽ.

¹⁵⁸ U jména Keresztes používám při výkladu současného pravopisu, v citacích dobových děl uvedených v textu kurzívou zachovávám historickou psanou podobu [varianty *Kereteš*, *Kheredes*].

¹⁵⁹ H. OERTEL, *Chronologia*, s. 337; E. PETRŮ (ed.), *O válce turecké*, s. 358.

¹⁶⁰ E. PETRŮ (ed.), *O válce turecké*, s. 8.

1602.¹⁶¹ Jeho díla psaná v souladu s habsburskou protiturecky laděnou propagandou mohla později přispět ke zvýšení společenské prestiže Šťastného Václava Pětipeského jako syna muže, který položil svůj život na válečném poli v boji proti „*ouhlavnímu nepříteli všeho křesťanstva*“.¹⁶² Podle Paprockého líčení podnikl Albrecht Pětipeský se svými jízdními vojáky velmi odvážný a riskantní výpad proti tureckým vojskům.¹⁶³ Tímto manévrem, který popisují i osmanští kronikáři, se téměř podařilo rozhodnout bitvu ve prospěch křesťanů.¹⁶⁴ Albrecht Pětipeský však nebyl podpořen německou a uherskou částí vojska a jeho tisíc jezdců společně s ním bylo nepřítelem pobito.¹⁶⁵ Bartoloměj Paprocký využil Albrechtovy smrti jako příkladu slavné smrti křesťanského rytíře a zároveň poukázal na ideál křesťanského rytířství, jenž byl hodný následování. Statečnému boji Čechů vdechl navíc národní patos: „*Tu zahynul onen slavný a udatný rytíř, jenž byl z kmene těch, kteříž užívají za erb řeky na červeném poli, při němž padlo mnoho vzáctných Čechův, kteříž na tom místě hrdinsky svou krev vylili...*“.¹⁶⁶

Paprockého píseň *Památka Čechům u Kheredes* měla oslavit padlé české šlechtice a znovu poukázat na ideál smrti v boji za ochranu křesťanstva.¹⁶⁷ Byla napsána ve formě žalozpěvu o 25 slokách a doprovázena notovým zápisem. Po několika antických citátech byl žal nad padlými českými urozensi metaforicky vyjádřen nejprve pláčem Koruny české a posléze jednotlivých českých rodů.¹⁶⁸ Bartoloměj Paprocký postavil do centra pozornosti Albrechta Pětipeského z Chýš, jehož přirovnal k trójskému hrdinovi Hektorovi.¹⁶⁹ Paprockého příměr byl pravděpodobně motivován nejen snahou poukázat na hloubku

¹⁶¹ Ke kritickému pohledu na obě Paprockého díla blíže Josef POLIŠENSKÝ – Jiří HRUBEŠ, *Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech*, Historický časopis 7, 1959, s. 74-103, zde zejména s. 99-100. Vnímání smrti šlechtou v raně novověkých Čechách se v syntetickém pohledu věnoval P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, zejména s. 43-116. K obrazovému doprovodu Paprockého *Diadochu*, jenž vytvářel další rovinu představení nutnosti boje proti tureckým vpádům, alespoň okrajově Ondřej JAKUBEC, *Grafické dílo Jana Willenbergera a knižní tisky přelomu 16. a 17. století (Mezi realitou, imaginací a konceptualitou)*, in: Jiří Fiala (ed.), *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultatis philosophica. Studia Moravica II*, Olomouc 2004, s. 185-204, zde s. 188.

¹⁶² K rovinám habsburské politické propagandy v souvislosti s patnáctiletou válkou blíže zejména K. VOCELKA, *Die politische Propaganda*, s. 219-296.

¹⁶³ Erlau – dnešní Eger v Maďarsku; B. PAPROCKÝ, *O stavu rytířském*, s. 105.

¹⁶⁴ K bitvě u Keresztes z osmanského pohledu srov. blíže Henry Smith WILLIAM, *The Historians' History of the World: Poland, The Balkans, Turkey, Minor eastern states, China, Japan*, London 1907, s. 439; Richard HODGES, "Last-minute Turkish Victory", *History Today* 46, 1996, s. 32-35.

¹⁶⁵ „...až potom už silou velikou od pohanův nemaje pomoci ani od Němcův ani od Uhrův s lidem tím přemožen jest a tu zahynul slavně.“ – B. PAPROCKÝ, *O stavu rytířském*, s. 105.

¹⁶⁶ E. PETRŮ (ed.), *O válce turecké*, s. 358.

¹⁶⁷ Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Památka Čechům u Kheredes a nebo Erle, měsíce října léta Páně 1596 pobitým, učiněná od Bart. Paprockého z Glohol a Paprocké Woly*, Staré Město pražské [Anna Šumanová] 1596 – k tomu srov. T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, s. 359. Studovaný originál je uložen v Knihovně Národního muzea, sign. 31-C-17.

¹⁶⁸ T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, s. 153-154.

¹⁶⁹ Hektor či Hektór, který mnohokrát vynikl svojí statečností a především oddaností svojí vlasti, byl nejstarším synem trójského krále Priama – *Ottův slovník naučný XI*, Praha 1897, s. 46.

vlastenectví a válečnické kvality rytíře. Pětipeského smrt vyloženou v humanistickém duchu v souvislosti s bájným antickým hrdinou lze dále chápat jako statečnou smrt uroence za celé křesťanstvo. Také ve dvou připojených kratších písních vystupuje rytmistr Albrecht Pětipeský a rytíři jeho praporu jako neohrožení křesťanství bojovníci hodní následování. Náboženský rozměr písně je patrný především ze závěrečné prosby autora ke Kristu za spásu duší mužů padlých u Keresztes.¹⁷⁰ Erb Albrechta Pětipeského byl vyobrazen na titulní straně tisku písně.¹⁷¹ Kosmá modrá řeka na stříbrném poli poukazovala na slavnou smrt ve spisu nejčastěji jmenovaného českého nižšího šlechtice.

Třídenní bitva u Keresztes se stala největší bitvou patnáctileté války.¹⁷² Přestože ji tradiční dějepisceví líčí jako drtivou porážku křesťanstva, turecká strana nedokázala svého vítězství využít k dalšímu postupu.¹⁷³ Turecký sultán Mehmed III. se rozhodl odtáhnout do zimního ležení.¹⁷⁴ Obrovské ztráty císařských vojsk se dobová publicistika snažila z propagandistických důvodů zakrýt. Na titulní ilustraci novinového letáku z listopadu roku 1596 byli křesťané zcela v rozporu s průběhem i výsledkem bitvy vyobrazeni jako vítězí strana, i když ze zachycené situace je možné boj nahlížet jako nerozhodnutý.¹⁷⁵ Podrobnější a věrohodnější dobové vylíčení bitvy u Keresztes podal Hieronymus Oertel ve svém obsáhlém spisu věnovaném bojům s Turky od roku 1395 až do právě probíhající patnáctileté války.¹⁷⁶ Dílo začalo vycházet v Norimberku po roce 1600 a podle výzkumů Tomáše Rataje bylo již v prvním desetiletí 17. století dostupné také v Čechách.¹⁷⁷ Oertel vylíčil oproti Paprockému bitvu čistě faktograficky a bez národnostního či náboženského náboje. Mezi vrchními veliteli švábských, českých a bavorských oddílů byl spolu s Václavem Popelem z Lobkovic jmenován také Albrecht Pětipeský z Chýš.¹⁷⁸

Po Albrechtově smrti v poli se péče o jeho rodinu v Byšicích ujal jeho starší bratr, již zmíněný Václav Pětipeský z Chýš na Blahoticích. V kšaftu sepsaném před posledním

¹⁷⁰ K interpretaci této písně také T. RATAJ, *České země ve stínu pŕlměsíce*, s. 154.

¹⁷¹ Srov. obrazovou přílohu č. 2.3.

¹⁷² T. RATAJ, *České země ve stínu pŕlměsíce*, s. 153.

¹⁷³ Karl Vocelka soudí, že bitva u Keresztes 24. až 26. října fakticky skončila bez vítěze – K. VOCELKA, *Die politische Propaganda*, s. 226.

¹⁷⁴ H. OERTEL, *Chronologia*, s. 339.

¹⁷⁵ Srov. blíže obrazovou přílohu č. 2.4. Novinový leták s názvem *Valní bitva s Turkem léta tohoto 1596. Pravdivé vypsání, co jest se mezi lidem křesťanským válečným a ouhlavním nepřitelem Turkem u Keredes zběhlo i které osoby přitom zahynuly a co jich z obojí strany na placu zůstalo, kdo z našich jako pan Trčka a jiní od Turka vysvobození jsou* byl vytištěn v tiskárně Oldřicha Valdy na Starém Městě pražském. K interpretaci tohoto letáku také T. RATAJ, *České země ve stínu pŕlměsíce*, s. 46.

¹⁷⁶ H. OERTEL, *Chronologia*, s. 337-339.

¹⁷⁷ T. RATAJ, *České země ve stínu pŕlměsíce*, s. 64.

¹⁷⁸ „...der Oberste Wenzel Poppel, der Oberste Pietipeski...“ – H. OERTEL, *Chronologia*, s. 338. Širší srovnávací pohled na obraz bitvy u Keresztes v Království českém i v širším kontextu jiných zúčastněných zemí habsburské monarchie zůstává námětem pro další studium.

odjezdem na uherské válčiště v červnu roku 1596 ustanovil Albrecht staršího bratra Václava Pětipeského z Chýš a na Blahoticích poručníkem nad svými dospívajícími dětmi.¹⁷⁹ Václavova vojenská kariéra se uzavřela o dva roky dříve, kdy se ve věku 65 let naposledy zúčastnil v hodnosti rytmistra bojů v Uhrách.¹⁸⁰ Tento politicky aktivní rytíř, jenž ve svém mládí bojoval ve službách habsburských císařů Karla V., Ferdinanda I. a Maxmiliána II. na Apeninském poloostrově a poté v Uhrách, ztratil v bojích s Turky své dva syny – Jana staršího a Albrechta, který padl po boku svého strýce Albrechta Pětipeského v bitvě u Keresztes.¹⁸¹ Prameny také dokazují jeho přítomnost u habsburského dvora – v dubnu 1582 (ještě před přenesením císařského dvora Rudolfa II. do Prahy) byl Václav Pětipeský na Blahoticích pověřen účastí v císařově doprovodu na říšský sněm v Augšpurku. Český rytíř se však musel z cesty omluvit, protože se jeho matka Barbora Pětipeská, rozená Hrušovská z Hrušova, ocitla na smrtelném lůžku.¹⁸² Hned v úvodu svého listu se ovšem hrdě hlásil ke svým dvořanským i vojenským povinnostem vůči habsburské panovnické dynastii.¹⁸³ Jediný rozkaz, který byl Pětipeskému vyšší než slovo habsburského panovníka, byl „*rozkaz boží*“, jenž mu velel zůstat při umírající matce a podílet se tím na její „*dobré smrti*“.¹⁸⁴

Zestárlý „*kryksman*“ Václav Pětipeský na Blahoticích se až do smrti roku 1602 stal mužskou hlavou rodiny mladšího bratra Albrechta.¹⁸⁵ Bohaté osobní válečnické zkušenosti velmi pravděpodobně napomohly tomu, aby ideály statečného rytířského boje a hrdinská

¹⁷⁹ Národní archiv Praha, 1. oddělení, Desky zemské větší, sign. G 19-G 27. Albrechtův kšaft byl sepsán 7. června 1596, poručníky byli ustanoveni Albrechtův starší bratr Václav Pětipeský z Chýš na Blahoticích a blízký soused Tobiáš Hrzán z Harasova na Libni – k srov. SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/1, vzájemná smlouva mezi poručníky z roku 1598.

¹⁸⁰ V roce 1594 byl Václav starší Pětipeský z Chýš na Blahoticích rytmistrem 700 českých rejtarů – Věra PETRÁČKOVÁ – Jan VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979, s. 57; k tomu srov. dále list Hertvíka Zejdlice ze Šenfeldu Albrechtovi Pětipeskému z Chýš ze dne 12. prosince 1594 – P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 350.

¹⁸¹ B. PAPROCKÝ, *O stavu rytířském*, s. 104.

¹⁸² Srov. list uložený v NA Praha, 1. oddělení, Stará manipulace, sign. P 67/31; autograf Václava Pětipeského z Chýš na Blahoticích je datován 24. dubna 1582.

¹⁸³ „...*A jakož vždycky se vši poddaností v těch a k těm podobných příčinách slavné a svaté paměti předků vaší císařské milosti všelijaká taková vůle a rozkazové ode mne jsou vykonáváni bývaly, tak i nyní ve vši hotovosti, ačkoliv na zdraví svém teď od mnoha časů nedostatečný jsouc, tolikéž veliké a znamenité zaneprázdnění na statečku svém, kterýž na ničemž jiným než toliko na samém hmotném a pracovitém hospodářství jest...*“ – TAMTÉŽ.

¹⁸⁴ „*Při takovém odjezdu svém nemajíc komu poručiti proti takovému milostivému poručení vaší císařské milosti nikoli bych sobě překaziti dáti nechtěl. Kdyby tyto nebylo příčiny, kteréž pro rozkaz boží přestoupiti nenáleží, a to té: že paní mateř má nejmilostivější, kteráž jest věku sešlého a veliké těžkosti a nemoci od dvou již neděl leží, a téměř od jedné hodiny do druhé brzo-li ji pán bůh z tohoto světa povolati ráčí, nic neleptíc se očekává, a ta s plácem mne srdečně za to žádala, bych ji neopouštějíc nikam neodjížděl, o kteréžto takové nemoci její všem vědomo, pro kteroužto takovou paní mateře mé nemoc poručení Vaší císařské milosti na ten čas mně vykonati možné není.*“ – TAMTÉŽ.

¹⁸⁵ Václav starší Pětipeský z Chýš a na Blahoticích zemřel 7. března 1602 a byl pohřben v Neprobylicích poblíž Slaného – NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 775; k tomu blíže v kapitole 4.

smrt nejbližších rodinných příslušníků na válečném poli v Uhrách našly v mysli dospívajícího Albrechtova syna Václava pevné místo.¹⁸⁶ Zatímco dlouhá válečnická kariéra Václava Pětipeského na Blahoticích se nestala, s výjimkou úřadu hejtmána Slánského kraje za rytířský stav v letech 1588-1589, východiskem dalšího společenského uplatnění, dochované prameny v případě jeho mladšího bratra Albrechta poskytují důkazy o dvorské a politické kariéře.¹⁸⁷

Albrecht Pětipeský se na 11 let ocitl ve dvorských službách arciknížete Ferdinanda Tyrolského v Praze a Innsbrucku.¹⁸⁸ Branou k arciknížecímu dvoru se Albrechtovi stala účast v několika válečných taženích Ferdinanda I. a Maxmiliána II., kde velmi pravděpodobně doprovázel svého již jmenovaného staršího bratra Václava.¹⁸⁹ Rytířské kratochvíle na dvoře arciknížete Ferdinanda Tyrolského v Praze oživovaly ctnosti středověkého křesťanského rytíře.¹⁹⁰ Od přelomu padesátých a šedesátých let 16. století bývaly pravidelně obohacovány o turnaje s prvky dramatických představení, v nichž se odehrával boj křesťanských rytířů proti Turkům.¹⁹¹ Symbolické ztvárnění ideálů křesťanského rytířství působilo na Albrechta Pětipeského od počátku jeho služby u dvora. Jako mladý rytíř s vlastními válečnickými zkušenostmi se brzy začal na turnajových kláních a inscenacích sám podílet.¹⁹² V roce 1571 byl Albrecht členem doprovodu arciknížete

¹⁸⁶ K tomu srov. blíže v kapitole 3.2.

¹⁸⁷ Petr MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmána v předbělohorském období a soupis krajských hejtmánů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1567-1616/1617*, Praha 2009, s. 209; u vymezení typů šlechtické kariéry se přidržují práce P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 275-522.

¹⁸⁸ Otec Šťastného Václava Pětipeského Albrecht Pětipeský z Chýš a z Egrberku byl truksasem arciknížete Ferdinanda a později i hejtmánem jeho trabantů v Innsbrucku. Prameny udávají jeho přítomnost u dvora arciknížete od roku 1564 – srov. *Ottův slovník naučný* XIX, Praha 1907, s. 607; V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 85. Vlastní písemné svědectví Albrechta Pětipeského uvádí v roce 1571 délku dvorské služby 11 let, na základě něj lze posunout počátek jeho pobytu u dvora do období kolem roku 1560 – srov. list Albrechta Pětipeského Maxmiliánovi II. z června 1571 – P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 2. K nástrojům integrace české šlechty ke dvoru arciknížete Ferdinanda Tyrolského více V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, zejména s. 38-68.

¹⁸⁹ V dopise z června roku 1571 se Albrecht Pětipeský obracel na císaře Maxmiliána II. s žádostí o propuštění manského statku Hnidousy do dědičného držení: „...za služby mé, kteréž jsem slavné a svaté paměti Jeho Milosti císařské panu otci Vaší Císařské Milosti [Ferdinandu I.], též Vaší Císařské Milosti z mladosti své v tažení činíval, též Jeho Milosti a[rci] k[nížeti] Ferdinandu při dvoře Jeho Milosti 11 let pořád jsem službami svými poníženyi činíval a do smrti své přestati nemíním.“ – P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 2.

¹⁹⁰ V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 175.

¹⁹¹ TAMTÉŽ, s. 183-184.

¹⁹² Albrechtova pověst zkušeného válečníka a turnajového rytíře je patrna především z korespondence s dalšími českými šlechtici z druhé poloviny sedmdesátých let 16. století. O radu ve věcech „krýksmanských“ či turnajových se na něj obraceli kupříkladu Vilém Miřkovský z Tropčic v květnu 1568 – srov. list v SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/9; Jan Bryknar z Brukštejna žádal 22. srpna 1578 Albrechta Pětipeského, aby mu do připravovaných pražských turnajů zapůjčil své koně a stal se mu v turnajích patronem – srov. TAMTÉŽ, sign. P 10/5; otec Jana Bryknara Mikuláš se na Albrechta obracel o den později s prosbou o radu a půjčení koní svému v turnajích nezkušenému synovi: „...že do Prahy některý den přijedete a jej v tom, i co by zapotřebí bylo, zpravíte, jakožto přítele svého krevního mladého, v tom nebývalýho.“ – srov. TAMTÉŽ, sign. P 10/5; listy edičně zpracoval P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 55, 63, 64.

Ferdinanda Tyrolského do Vídně k oslavám svatby arciknížete Karla a Marie Bavorské. V srpnu a září zde proběhla monumentální turnajová klání a alegorická představení, jejichž vrcholem bylo imaginární vítězství křesťanské Evropy nad nekřesťanskými díly světa.¹⁹³ Mezi dvacetičlenným doprovodem českých šlechticů přihlížel těmto představením po boku Albrechta Pětipeského i „*mladý Budovec*“ – Jan Budovec z Budova, jenž v té době vynikal pověstí jednoho z nejlepších turnajových bojovníků.¹⁹⁴ Oba urození se pravděpodobně vídeňských turnajových klání osobně zúčastnili.¹⁹⁵

Dobová tištěná literatura, zejména zmíněná díla Bartoloměje Paprockého z Hlohol, korespondence a v neposlední řadě také předpokládaná ústní rovina výpovědí o hrdinských válečnických činech Albrechta Pětipeského našly místo v mysli mnoha jeho urozených vrstevníků. Jedinečný doklad představuje reflexe posledního Albrechtova boje v bitvě u Keresztes v korespondenci Václava Budovce z Budova a Karla staršího ze Žerotína, předních představitelů české a moravské českobratrské šlechty. Jako muže čisté a pevné víry a zkušeného válečníka ocenil Václav Budovec z Budova Albrechta Pětipeského z Chýš ve svém latinsky psaném listu z 25. listopadu 1596. V Budovcových očích představoval Albrecht Pětipeský křesťanského rytíře, v němž se protínaly ctnosti válečnické a duchovní: „*Viro pio et orthodoxo et veterano milite et capitaneo...*“¹⁹⁶ Bitva u Keresztes se stala závěrečným svorníkem, který uzavíral symbolickou podobu Albrechtova sociálního těla, jehož chování a rysy mohly být po Albrechtově smrti šlechtickou společností nadále očekávány a vyžadovány od jeho nejstaršího syna Šťastného Václava.¹⁹⁷

2.3. Výchova nových potomků rodu

Albrecht Pětipeský se snažil vštípit ideály křesťanského rytíře nabyté u dvora arciknížete Ferdinanda a upevněné dále vlastní válečnou zkušeností v protitureckých bojích svému

¹⁹³ V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 189-191.

¹⁹⁴ Srov. TAMTÉŽ, s. 190; August Sedláček k osobě Jana Budovce z Budova napsal: „...v mládí mezi pacholaty arciknížete Ferdinanda, znamenitě se vycvičil ve ctnostech rytířských a toho času mluveno, že mu v Čechách rovného nebylo, který by lépe uměl ovládat svého koně.“ – *Ottův slovník naučný* IV, s. 852.

¹⁹⁵ Jan Budovec z Budova († 1591) byl starším bratrem Václava Budovce z Budova, jehož osoba a dílo významně přispěly k osvojení ideálu křesťanského rytířství Šťastným Václavem Pětipeským. Vztahy „dobrého přátelství“ Albrechta a Šťastného Václava Pětipeského s rodem Budovců z Budova a jeho nejvýznamnějšími představiteli měly přinejmenším dvougenerační základ – srov. blíže v kapitole 3.2.

¹⁹⁶ „...Bohemi duce Alberto Pietipeský, viro pio et orthodoxo et veterano milite et capitaneo, qui mille equites ducebat...“ – Julius GLÜCKLICH (ed.), *Václava Budovce korespondence z let 1579-1619*, Praha 1908, s. 25.

¹⁹⁷ K „teorii dvou těl“ – biologického a sociálního – blíže P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 171-172, 253.

synovi Šťastnému Václavovi již během jeho výchovy.¹⁹⁸ Přibližně od deseti až jedenácti let věku pobýval mladý rytíř v rodině své sestřence Barbory, provdané Doupovcové, ve Vilémově poblíž Kadaně.¹⁹⁹ Na přání svého otce se Šťastný Václav Pětipeský od dětství zajímal o vojenství a aktuální situaci na tureckém válčišti, kde byl jeho otec nadále pravidelně přítomen. Postupně zvládl vojenskou terminologii vyjadřovanou například slovy „*rystuňk, šik, ležení*“, či „*šarmicl*“ a byl schopen komentovat taktické postupy na bojišti, o nichž se dozvídal zejména prostřednictvím svého otce.²⁰⁰

V prostředí vilémovské tvrže spjaté od jejího počátku s rodem Pětipeských se zvolna mohly v mysli Šťastného Václava utvářet ideály křesťanského rytířství.²⁰¹ Mladý urozenec se pravděpodobně seznamoval s příběhy statečných středověkých bojovníků ve znamení kříže, dozvídal se o slavných osudech svých předků a postupně se ztotožnil s životním posláním ochránce křesťanské Evropy. Nenásilné přijetí těchto ideálů prozrazují Václavova slova: „*Pán Bůh rač dáti, abychom snadno všecky Turky přemoci mohli...*“, kterými se v jednom z listů loučil se svým otcem.²⁰²

Albrecht Pětipeský se v červnu 1593 rozhodl opatřit svému synovi a synovcům vychovávaným ve Vilémově preceptora.²⁰³ Po poradě v okruhu svých „*pánů a přátel*“ vybral vychovatele na základě doporučení Zdeslava Kaplíře ze Sulevic.²⁰⁴ Nad výchovou svých potomků bděl Albrecht prostřednictvím dopisů i během svého pobytu na uherském válčišti. Ještě ve svém posledním listu z pole v září 1596 nabádal jako svědomitý otec rodinu, aby dohlížela na pilné učení jeho dětí.²⁰⁵

Albrechtův důraz na výchovu ve vojenském duchu byl dostatečně znám i v jeho společenském okolí. Zkušenému kryksmanovi neváhali jiní urození svěřit své nezletilé syny, kteří měli v taženích nabýt nejen válečnických zkušeností, ale také patřičného

¹⁹⁸ Výchově dětí v urozeneckém prostředí se nejnověji věnoval M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, zde i obsáhlý přehled dosavadní domácí i zahraniční literatury k tématu.

¹⁹⁹ Václavův pobyt na Vilémově v listopadu roku 1594 prozrazuje jeho list adresovaný otci Albrechtovi datovaný 9. listopadu 1594 – SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/1.

²⁰⁰ TAMTÉŽ – list, který Šťastný Václav nadepsal „*Poslušensství synovské*“ prozrazuje jeho bedlivý zájem o vojenské události: „*...přítom Vaší Milosti oznamuji, že jsem noviny dostal, a to takové z čtvrtého dne měsíce listopadu, vojáci v obyčejném ležení slovo boží poslouchali a odpočívali. Druhého pak dne v prostném rystuňku do pole se vydali, ale netrefili na nepřítel...*“.

²⁰¹ Pětipeští z Chýš byli asi v první polovině 14. století původními staviteli vilémovské tvrže, která těsně sousedila s kolébkou rodu Pětipsy – blíže srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XIV*, s. 382-384.

²⁰² List z 9. listopadu 1594 je uložen v SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/1.

²⁰³ Preceptor měl být za účasti Albrechta a manžela jeho neteře Barbory Bedřicha Doupovce z Doupova přezkoušen na Doupovcově statku ve Vraném 19. července 1593 – SOA Litoměřice, LRR, sign. P10/6 – list Barbory Doupovcové z Chýš datovaný 15. července 1593; interpretoval rovněž M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 63-65.

²⁰⁴ TAMTÉŽ. Dochované prameny bohužel jméno preceptora neprozrazují.

²⁰⁵ „*Marii, Annu, Sibylku, Šťastného, Fridricha, Ladislávka ode mě velmi pozdravte, aby se pilně učili jich napomeňte.*“ – SOA Litoměřice, LRR, sign. P10/1-1; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 415.

„vychování“.²⁰⁶ Tak si například Jiří z Talmberka přál, aby se jeho syn Vilém po účasti v tažení: „*Pána Boha svýho bál, vopíjení, nezpůsobného tovaryšstva i všech jinejch rozpustilostí zanechal, nýbrž se ctně, chvalitebně k pochvale sobě, rodu svýmu a mně bohdá k potěšení choval. Nebo[ť] mladej člověk, nemaje nad sebou žádnýho ostrachu, tudíž by poblouditi, v něco nezpůsobného vejíti a mne zarmoutiti mohl.*“²⁰⁷

Hluboký důraz na včasnou výchovu a výuku potomků zvnitřněl v myšlení Šťastného Václava Pětipeského ještě předtím, než sám uzavřel manželský sňatek a mohl pomýšlet na výchovu vlastních dětí. Zajímavým dokladem je jeho neochvějné trvání na tom, aby se Adam Pětipeský, syn jeho bratrance Jana Albrechta, začal učit abecedu již ve třech letech věku. Příliš nízký věk svého syna hájila v listopadu 1616 Eva Pětipeská z Oudrče.²⁰⁸ Výchova mladých urozenců tvořila jednu z klíčových cest, jimiž dobové normy a vzory očekávaného chování související s ideálem křesťanského rytířství pronikaly do jejich myšlenkového světa. Přestože dosavadní výzkumy neprokázaly existenci potomků Šťastného Václava Pětipeského, lze alespoň částečně sledovat možnost kontinuity přenosu ideálu křesťanského rytířství také v poslední generaci rodu Pětipeských z Chýš. Šťastný Václav Pětipeský se totiž podílel na výchově a životním zabezpečení jednoho ze svých pokrevních příbuzných – zmíněného Adama Pětipeského.²⁰⁹

²⁰⁶ Jiří z Talmberka žádal po Albrechtovi „*toliko samého vychování a náležitý ochrany*“ pro svého šestnáctiletého syna Viléma – srov. list z 20. srpna 1596 – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P10/12; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 413.

²⁰⁷ TAMTÉŽ.

²⁰⁸ „*Adámek [je] příliš malej ke čtení... ještě ani dobře mluvíti neumí...*“ – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/2, list Evy Pětipeské z Oudrče datovaný 23. listopadu 1616. V kontextu výkladu o „*fraucimorské výchově*“ interpretoval obsah tohoto listu také M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 44.

²⁰⁹ K tomu blíže v kapitole 4.

3. IDEÁL KŘESŤANSKÉHO RYTÍŘSTVÍ V OČÍCH ŠŤASTNÉHO VÁCLAVA PĚTIPESKÉHO Z CHÝŠ A EGRBERKU

Drtivá porážka císařských vojsk u Keresztes na konci října 1596 nepřinesla osmanské straně žádný významný strategický posun. Velké ztráty přinutily Turky ke stažení svých oddílů. Během následujícího roku dokázala spojená křesťanská vojska znovu posílit své pozice v Uhrách a po obsazení několika menších pevností se neúspěšně pokusila o dobytí Rábu. Koncem roku 1597 však nová mohutná ofenzíva velkovezíra Saturdžiho donutila habsburská vojska k ústupu zpět ke Komárnu. Nový útok na Ráb byl úspěšně podniknut v březnu 1598. Pod vedením Adolfa ze Schwarzenberku bylo po dobytí významné uherské pevnosti za pomoci čerstvých posil znovu sestaveno silné vojsko, jež mohlo zahájit novou kampaň proti Osmanům. Boje však ještě před koncem roku 1598 uvízly v patové situaci, když císařské oddíly oblehly v říjnu Budín, zatímco jejich nepřátelé pevnost Velký Varadín. Problémy s financováním vojsk umožnily zaútočit na Budín účinněji až v březnu roku 1599.²¹⁰

Vyčerpanost dlouhými boji se výrazně projevila na obou stranách v roce 1600. Osmanská říše byla oslabena vnitřním povstáním a Rudolfovi II. se již nedostávalo financí pro vyplácení posádek uherských pevností, které se začaly bouřit. Taktika osmanských vojsk se měnila s narůstajícími zásobovacími problémy. Stále častěji byly podnikány nájezdy menších jízdních oddílů, které ohrožovaly především pohraniční oblasti Markrabství moravského a severozápadní část Horních Uher. Osmané tím sami přinutili tyto habsburské země ke zvýšení jejich válečných příspěvků. V roce 1600 byla Osmany dobytá Kaniž, císařským oddílům se však pod vedením hraběte Hermana Christofa Russworma podařilo dobyt Stoličný Bělehrad. Již následujícího roku byl Russworm jmenován vrchním velitelem císařských vojsk po boku arciknížete Matyáše. Před novým velkým útokem nepřítele se v létě roku 1602 pokusil neúspěšně uhájit čerstvě dobytý Stoličný Bělehrad, avšak po porážce a opuštění města se mu podařilo v říjnu téhož roku dobyt Pešť a znovu oblehnout Budín. Přestože obléhání Budína přerušila zima, rok 1603 byl ve znamení převahy císařských vojsk. Turci dokázali pouze s vynaložením značných sil zásobovat znovu obležený Budín a Russwormovi se podařilo dobyt zpět Hátván. Nová

²¹⁰ Blíže František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam (od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského 1526-1628)* II, Brno 1902, s. 352-357; V. KOPČAN, *Turecké nebezpečí*, s. 92-94. Další česká literatura citována výše, na základní zahraniční literaturu k patnáctileté válce nejnověji upozorňuje Géza PÁLFY, *Bündnispartner und Konkurrenten der Krone: die ungarischen Stände, Stefan Bocskai und Erzherzog Matthias 1604-1608*, in: Václav Bůžek (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611)*, České Budějovice 2010 (= OH 14), s. 363-399, zde s. 372-373.

obrovská ofenzíva Osmanů roku 1604 z východu však znamenala obrat ve vývoji války. Císařští vojáci zcela bez boje opustili a zapálili opevněná města Pešť, Vácov i Hátván a stáhli se k obraně Ostřihomi, kde měl být zastaven postup nepřítele na Vídeň.²¹¹

Obranu Ostřihomi ztížilo habsburským vojskům vypuknutí ozbrojeného povstání sedmihradských velmožů v čele se Štěpánem Bočkajem, jež bylo motivováno násilnou rekatolizační politikou Habsburků v Sedmihradsku a touhou po znovuoobnovení politické moci uherských stavů.²¹² V říjnu roku 1604 se uherským povstalcům podařilo porazit a přinutit k ústupu císařská vojska vedená generálem Giacomo Belgioiosem. Následně byly obsazeny Košice a postupně i východní část Horních Uher. Po zmaření tureckého obléhání Ostřihomi mohlo být uvolněno císařské vojsko proti povstalcům a habsburský generál italského původu Giorgio Basta dokázal část z nich v polovině listopadu porazit. Košice však zůstaly nadále v uherských rukou. Bočkajova vojska posílená tureckými a tatarskými oddíly dokázala dobýt další pevnosti na habsbursko-tureckém pomezí. Po těchto úspěších se na Bočkajovu stranu začala přidávat další uherská šlechta a znovu posílené řady povstalců mohly na jaře roku 1605 zahájit nové útoky, jejichž výsledkem bylo dobytí celých Horních Uher, s výjimkou Bratislavy, do počátku května roku 1605. Odtud mohly oddíly povstaleckých hajduků společně s oddíly turecko-tatarskými napadat jihovýchodní a východní Moravu, Slezsko i rakouské země. Prvotní sympatie nekatolických stavů v těchto zemích s Bočkajovým povstáním se změnily v hluboký odpor.²¹³

Moravská zemská vláda nedokázala proti pustošivým vpádům Bočkajovců účinně hájit zemské hranice a nepřátele se podařilo zatlačit zpět až s pomocí českého vojska.²¹⁴ K její první odpovědi na nebezpečí spojené s uherským povstáním došlo až na sněmu Markrabství moravského konaném 1. března 1605 ve Vyškově. Moravští stavové odsouhlasili císařovy požadavky mimořádných berní pro válečné účely i svolání moravské zemské hotovosti na hranice. K řádnému zabezpečení pohraničí a významnějšímu posílení pevností však nedošlo.²¹⁵ Dne 27. dubna 1605 uspořádali stavové Markrabství moravského v čele se zemským hejtmanem Karlem z Lichtenštejna bez vědomí císaře sjezd v Brně. Jedním

²¹¹ F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, s. 357-363.

²¹² Politické a konfesijní motivy Bočkajova povstání v jejich složitosti a mnoha vrstvách soustavně badatelsky sleduje Géza Pálffy – nověji s vývojem povstání shrnutý v práci G. PÁLFY, *Bündnispartner und Konkurrenten der Krone*, zde zejména s. 363-385; z domácí literatury v pozitivistickém pohledu srov. zejména František KAMENÍČEK, *Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí koruny České r. 1605-1606*, ČČM 68, 1894, s. 88-106, 257-274, 378-397, 534-556; srov. dále TÝŽ (ed.), *Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu a k ratifikaci míru vídeňského od zemí Koruny české 1605-1606*, Praha 1894.

²¹³ K povstání Štěpána Bočkaje blíže F. KAMENÍČEK, *Vpády Bočkajovců*, s. 257-274, 378-397, 534-556.

²¹⁴ Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy 2. Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1996, s. 85.

²¹⁵ F. KAMENÍČEK, *Vpády Bočkajovců*, s. 101-102.

z jeho výsledků bylo požádání vlády Království českého o válečnou pomoc při obraně moravských zemských hranic, k nimž se Bočkajovci těsně přiblížili.²¹⁶

Od května se v Čechách rozšiřovaly zprávy o drastickém počínání nepřátel, kteří pronikali na jižní Moravu poté, co do jejich rukou padla hraniční pevnost Uherská Skalice.²¹⁷ Ta se stala vhodným zázemím pro drancující vpády hlouběji do jihomoravského prostoru.²¹⁸ Na vážnou situaci reagovali stavové Markrabství moravského i Království českého vypravováním nových válečníků do Uher. Tato tažení poskytla mnoha českým šlechticům opětovnou příležitost prokázat v boji s nepřáteli křesťanské Evropy válečnickou zdatnost jako jeden ze základních legitimizačních prostředků urozenosti.²¹⁹

V první velké vlně posil mířících k Ostřihomí již v létě roku 1604 se ocitl také Šťastný Václav Pětipeský z Chýš a Egrberku. Dochované prameny umožnily nahlédnout na způsob, jakým urozenec i jeho spolubojovníci vnímali účast v tažení. Po studiu níže zmíněných písemností, převážně osobního charakteru, bylo možné dosáhnout obrazu myšlenkového světa rytíře Pětipeského jako průniku pohledu aktéra a jeho společenského okolí. Důraz byl přitom kladen na možnosti projevu ideálu křesťanského rytířství.

3.1. Účast urozenec ve válečných taženích let 1604 a 1605

Sílu, statečnost a pevnost v křesťanské víře jako základní ctnosti křesťanského rytíře měl Šťastný Václav Pětipeský osvědčit při svém prvním tažení do pole proti Turkům. Ve věku necelých dvaceti let vyjel z rodového statku Byšice u Mělníka do Tábora, kde se 24. července 1604 konalo shromáždění českého vojska k tažení do Uher k obležení

²¹⁶ F. KAMENÍČEK, *Vpády Bočkajovců*, s. 101-102. Zástupci Markrabství moravského odeslali 29. dubna k českým stavům důtklivý list žádající pomoc při obraně moravských zemských hranic na základě „starodávních kompaktát, kteréž se mezi královstvím Českým a markrabstvím Moravským tímto staly“ – blíže TÝŽ (ed.), *Prameny ke vpádům Bočkajovců*, s. 37-41.

²¹⁷ Dnešní západoslovenské město Skalica při hranicích s Moravou.

²¹⁸ „Odtud do země Moravské, a města Strážnice u řeky Moravy ležícího, která sirotkům nebožtíka pana Jana Jetřicha z[e] Žerotína náleží, vpád učinil, je nejprve zloupil a sebral, co lidí na zámek nebo jinam utéci nemohlo, ty pomordoval, a město vypálil.“ Takto líčí krutosti nepřátelských vpádů na jižní Moravu psané noviny adresované původně Karlovi z Lichtenštejna, které se v originále dochovaly ve Státním oblastním archivu Třeboň [nadále cituji jako SOA Třeboň], *Historica*, sign. 6067. O novinovém zpravodajství a výjimečnosti souboru psaných novin ve sbírce *Historica SOA Třeboň* nověji i s přehledem literatury vývoje využití tohoto typu pramene pro historické bádání Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *Obraz Livonské války v psaných novinách rožmberského zpravodajství*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku, České Budějovice 2007* (= OH 12), s. 5-32; dále srov. TÁŽ, *Vyzvědači mezi křížem a půlměsícem. Turecké nebezpečí z pohledu polského zpravodaje ve druhé polovině 16. století*, SP 94, 2008, s. 93-107; TÁŽ, *Das kommunikative Bild Ostmitteleuropas und des osmanischen Reichs in der Zeitungssammlung der letzten Rosenberger*, *Frühneuzeit-Info* 21, 2010, s. 180-197.

²¹⁹ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 445.

Ostřihomi. Šťastný Václav Pětipeský se dostal, stejně jako o rok později, pod velení hraběte Jindřicha Matyáše z Thurnu do jízdního pluku českých rejtarů.²²⁰ V polovině srpna dorazily české posily do Uher přímo k městu Ostřihomi, u něhož rozložily svůj tábor. Dobrou organizaci českého vojska ocenil vrchní velitel tamější části spojených habsburských vojsk Giorgio Basta.²²¹ Podle pamětí Jindřicha Hýzrleho z Chodů bylo před Ostřihomí shromážděno vojsko v síle celkem téměř 28 000, z nich asi 8 650 jízdních. Kolem města začal být rychle budován obranný zákopový systém. Z okolí byly sváženy zásoby a munice. Díky rozsáhlým opevňovacím pracím mohl být odražen první mohutný nápor Turků, kteří v síle snad až 200 000 mužů překročili Dunaj 28. srpna.²²²

Přestože se Turci pokusili hned po prvním útoku na silně opevněné město vyměnit Ostřihom za města Kaniž a Erlau (již zmíněný Jager), Giorgio Basta, vědom si důležitosti Ostřihomi jako brány k Vídni a křesťanské Evropě a zplnomocněn císařem Rudolfem II. k jakémukoli rozhodnutí, prohlédl jejich lest a rozhodl se bránit pevnost do posledního muže. Během první poloviny září probíhaly tuhé boje, jež by mohly být vzdáleně připodobněny k novodobé zákopové válce. Turci se opakovaně pokoušeli podminovat dělostřelecké sruby, zatímco císařští podnikali alespoň podle svých omezených možností rychlé výpady proti některým méně krytým nepřátelským pozicím. Díky velké palebné síle více než stovky děl i mnoha stovek ručních zbraní dokázali císařští vojáci pevnost proti turecké přesile udržet.²²³ Při největším střeleckém protiútku 18. září provolávali císařští jméno Ježíše Krista. Když nepřítel následujícího dne upustil od větších útoků na město a s částí svého voje odtáhl, přičítali jeho obránci svoje momentální vítězství božímu zásahu.²²⁴

Habsburské vojsko přesto ještě do poloviny října bránilo město proti zbývajícím tureckým oddílům, jimž se nepodařilo jejich pozice zcela obklíčit. Po úplném zmaření tureckého obléhání byla část vojska až do zimy 1604 u Ostřihomi ponechána, aby pevnost chránila proti případnému opakovanému útoku. Mezi nimi se ocitl také jízdní oddíl hraběte Jindřicha Matyáše z Thurnu a Šťastný Václav Pětipeský z Chýš a Egrberku.²²⁵

²²⁰ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla*, s. 80.

²²¹ TAMTÉŽ, s. 81.

²²² TAMTÉŽ, s. 81-82. V porovnání s dalšími prameny se Hýzrlův údaj o síle tureckého vojska nejeví jako příliš nadnesený – k tomu srov. F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, s. 361-363.

²²³ Nepřekonaným svědectvím o bojích u Ostřihomi viděných jejich přímým aktérem zůstávají záznamy Jindřicha Hýzrleho z Chodů – V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla*, s. 82-87.

²²⁴ „*Takové salvy pak třikráte pořád jsme stříleli a pokaždé vysokým hlasem jméno Ježíš jsme volali, chválíce z toho Pána Boha, že jest nám pevnost zdržeti dáti a nepřítel zahmati ráči. Vosumnáctého pak, sebravši Turek ležení své, nočně k Budínu zase cestu svou, kudy přijel, vzal a z pole dokonce strhl. My pak chválíce z toho Pána Boha, ještě někdejší čas jsme tu u Vostřehoma zůstali...*“ – TAMTÉŽ, s. 86.

²²⁵ F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, s. 363.

Z polního ležení psal mladý rytíř koncem října své sestře Marii Anně, provdané Trmalové, o nedávném zmaření tureckého obléhání Ostřihomi a o rychle se zhoršující situaci špatně zásobeného habsburského vojska, jejíž příčinou bylo právě začínající uherské povstání.²²⁶ Vzdálen na okamžik manévrování, hlídkových jízd i nedávné válečné vřavy, mohl Šťastný Václav Pětipeský v ležení českého vojska v neděli 24. října přečíst list od starší sestry a alespoň v rychlosti na něj odpovědět.²²⁷ Přesto si v úvodu neodepřel delší a láskyplné pozdravení a poděkování za dopis z domova.²²⁸ Dalším projevem hloubky citu k rodině se stalo vykreslení posledního písmene podpisu do kytičky, jež může prozrazovat touhu přenést se alespoň na okamžik z každodennosti vojenského polního tábora zpět domů.²²⁹

Z celého dopisu však nelze vyčíst známky strachu z pravděpodobného opětovného boje s Turky. Sílu a vytrvalost dodávala bojovníkům z řad šlechty především zbožnost a pocit odpovědnosti za obranu křesťanské víry proti tureckým útočníkům. Šťastný Václav Pětipeský patrně po vzoru svého otce nechyběl při polních bohoslužbách, kdy „vojáci v obyčejném ležení slovo boží poslouchali a odpočívali“, a které byly nutnou součástí jejich života v polním táboře.²³⁰ Obsah textu dále prozrazuje, že Šťastný Václav Pětipeský pozorně sledoval pohyby nepřítele. O vývoji bojů se snažil podrobně informovat svoji rodinu a pravděpodobně také širší okruh svých přátel v Čechách: „*Turek ležíc před Wostřehomem tři neděle a den ten pondělí na outerek 11. dne měsíce Octobris od pevnosti až k šancův [zákopy] se i kúsy [děla] i lid odpravil a ve středu na čtvrtek, to jest 13. dne toho měsíce, celou noc z[e] svýho ležení odtahoval a svý ležení zapálivši, noc tam tak za ležením v haltu držal.*“²³¹ Bedlivá pozornost k pohybům nepřátel a popis jejich pohybů a taktiky ve válečnických výrazech prozrazují, že se mladý rytíř Šťastný Václav snažil

²²⁶ Dne 24. října 1604 psal Šťastný Václav Pětipeský své sestře: „...*my přece před Wostřehomem s pokojem ležíme, za peníze dostati bychom mohli, však peněz se nám nedostává...*“ – SOA Litoměřice, LRRÁ, sign. P 10/1. Kritickou situaci nezásobeného vojska vyvolala především zrada řady uherských měst, která se přidala na Bočkajovu stranu a odmítla vojsko zásobovat, „*takže mnohej nebohej knecht dobře do 3 neděl kusu chleba v hrdle neměl, ačkoli od mas i od zvěři dostatek, i dobrech vín sme měli.*“ – V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla*, s. 90.

²²⁷ Velmi nízká kvalita rukopisu, množství kaněk a ušpinění mohou prozrazovat značný časový stres během psaní dopisu – srov. tentýž list v SOA Litoměřice, LRRÁ, sign. P 10/1.

²²⁸ „*Urozené paní sestře můj nejmilejší, od Pana Boha zdraví, štěstí svýho s požehnání[m] a jiný všecko nejlepší dobrý přejí ti věrně upřímně rád. Nejmilejší paní sestro, za navštívení sestrovskýho i tolikéž od pana tvýho z[a] pozdravení vám velice děkuji.*“ – TAMTÉŽ.

²²⁹ Poslední písmeno podpisu – P – přechází jedním tahem ve vykreslenou, několik centimetrů vysokou kytičku – srov. TAMTÉŽ.

²³⁰ K praxi polních bohoslužeb srov. výše citovaný list Šťastného Václava Pětipeského otci Albrechtovi z roku 1594 – SOA Litoměřice, LRRÁ, sign. P 10/1.

²³¹ V návaznosti na tuto zprávu informoval Šťastný Václav Pětipeský domov také o odtažení hlavního voje Turků patrně i s jejich českými zajatci k Budínu – SOA Litoměřice, LRRÁ, sign. P 10/1.

navázat na rytířské kvality svého otce Albrechta již při svém prvním tažení proti nepřítelům křesťanské víry.²³²

Čeští šlechtici v řadách císařského vojska, kteří od podzimu roku 1604 bojovali v Horních Uhrách proti povstalcům Štěpána Bočkaje, vnímali válku, jíž se účastnili, jako spravedlivou a posvěcenou Bohem.²³³ „Vzavši jméno Ježíše na pomoc“, dobyli habsburští vojáci na cestě k obléhání centra Horních Uher Košic opevněné dělostřelecké postavení uherských povstalců Štěpána Bočkaje u Ostian, který nedaleko odtud „tureckou a Tatarů pomoc očekával.“²³⁴ Také zmaření tureckého obléhání Ostřihomi bylo vnímáno jako boží zásah, k němuž se urozenci v poli často odvolávali. Současně skýtalo příležitost k novému pokusu vytlačit osmanská vojska z Uher.²³⁵ Jedním z konkrétních projevů boží síly u Ostřihomi byl v očích křesťanských bojovníků výbuch miny, kterou Turci chystali pro zničení císařského polního opevnění. Patrně neopatrnost tureckých minérů způsobila v jejich vlastních zákopech smrt mnoha desítek jejich vlastních vojáků.²³⁶

Šťastný Václav Pětipeský se ze svého prvního protitureckého tažení vrátil v závěru roku 1604 ve zdraví a s prvními válečnickými zkušenostmi. Patrně někdy v závěru roku 1604 získal hospodářský kalendář, do něhož si vedl pravidelné zápisky o svých cestách a návštěvách jeho sídla v Byšicích během celého následujícího roku 1605.²³⁷ Tento deník se tak stal výjimečným pramenem ke sledování uceleného roku života a pohybů českého nižšího šlechtice. Otevřel další cestu k rekonstrukci společenského prostředí rytíře, k průběhu jeho válečné účasti a s tím souvisejícího válečného zážitku.²³⁸ Zároveň také odkryl první známky naznačující přijetí ideálu křesťanského rytířství sledovaným urozcem.²³⁹

²³² Srov. blíže v kapitolách 2.2. a 2.3.

²³³ Jindřich Hýzrl z Chodů popsal, jak se obležené vojsko generála Basty pobilo z obklíčení svého ležení po tažení od Ostian poté, co vojáci v předvečer bitvy potkali v poli malé děťátko v košilce s dlouhými bílými vlasy, které mnozí pokládali za anděla. „Až potom, když jsme se šťastně z bitvy navracovali, tu jsme toho dítěte teprve přenáramně litovali, že ho žádnéj nevzal. A potad o tom děťátku jsme nic více neslyšeti ani se doptati nemohli, to celý tažení jsme kříž velikej černej nad sebou viděli a v slunci holubičku.“ – V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla*, s. 93-94.

²³⁴ TAMTÉŽ, s. 88.

²³⁵ Zbožné prosby o boží pomoc nechyběly ani v korespondenci Šťastného Václava Pětipeského zasílané z bojiště do Čech: „Pán Bůh rač vždycky dále pomocníkem a ochranitelem býti...“ – srov. výše citovaný list – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P10/1.

²³⁶ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla*, s. 85. Jindřich Hýzrl vypočítal počet obětí výbuchu miny na 200 mužů.

²³⁷ Srov. obrazovou přílohu č. 3.1.

²³⁸ K charakteristice a možnostem badatelského využití tohoto pramene blíže – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 187-194.

²³⁹ TAMTÉŽ, s. 221.

Nový rok 1605 přivítal Šťastný Václav Pětipeský zbožnou modlitbou plnou vděčnosti za šťastné přečkání své první účasti v bojích během předešlého roku.²⁴⁰ V kruhu svých nejbližších strávil první měsíce roku, avšak brzy se měl do pole vypravit znovu.²⁴¹ V únoru a dubnu 1605 sledoval v Praze jednání českých zemských sněmů, kde se projednávala především vojenská pomoc Markrabství moravskému.²⁴² Počátkem května padlo konečné rozhodnutí k nařízení vojenské hotovosti, jež měla po dobu tří měsíců zajišťovat obranu zemských hranic.²⁴³ Mimo ně bylo českému vojsku povoleno vytáhnout pouze v případě ohrožení Vídně, Nových Zámků, Ostřihomi a Komárna. V jednotlivých krajích Království českého byli obesláni „*musthrheři*“, kteří měli dohlédnout na shromáždění stanovených počtů vojáků.²⁴⁴

Očekávané chování křesťanského rytíře, syna jednoho z největších českých válečníků z řad nižší šlechty sklonku 16. století, projevil Šťastný Václav Pětipeský již při samotném sjíždění české zemské hotovosti. Když se v červnových dnech roku 1605 uskutečnila cesta k shromaždišti českého vojska v Brně, vyrazil sám v čele výpravy jízdních i pěších mužů postavených do vojska z panství Pětipeského „*pánů a přátel*“ po jeho seřazení na krajském „*mustrplacu*“ u Mladé Boleslavi.²⁴⁵ Na zbožnost mladého rytíře znovu poukazuje modlitba, kterou si krátce po odjezdu z Boleslavska zapsal do svého deníku.²⁴⁶

České vojsko zasahovalo do bojů na hranicích Markrabství moravského a Horních Uher v období od poloviny července do konce srpna 1605.²⁴⁷ Šťastný Václav Pětipeský se přímo zúčastnil dobývání obsazené Skalice, jednoho z největších strategických úspěchů celého tažení.²⁴⁸ Deníkové zápisky popisující střety s nepřáteli prožité rytířem Pětipeským jsou prodchnuty častými prosbami o boží pomoc v bojích. Jedním z nejvypjatějších okamžiků

²⁴⁰ „*Bud' Tobě věčná čest a chvála zde časně i potom věčně vzdána, že jsi mě tohoto pomínulého roku milostivě ode všech zlejších nešťastných příhod jak těla i duše opatrovatí ráčil...*“ – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 223.

²⁴¹ Srov. TAMTÉŽ, s. 223-231.

²⁴² Srov. blíže TAMTÉŽ, s. 203-207.

²⁴³ Kamil KROFTA (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu XI*, Praha 1910, s. 196. Sjezd se konal mezi 27. dubnem a 5. květnem 1605.

²⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 206-220.

²⁴⁵ K tomu srov. blíže dopis Alžběty Hrzánové z Harasova Šťastnému Václavovi Pětipeskému z 13. června 1605 – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 10/7. K obsahu kategorie „*dobré přátelství*“ a k charakteru sociálních vazeb české šlechty srov. výše citované práce Václava Bůžka.

²⁴⁶ Srov. zápis ze soboty 25. června 1605: „*Vyjel jsem z domu až na Brodce [městečko a zámek severně od Benátek nad Jizerou, roku 1605 v držení Vojtěcha Václava Kaplíře ze Sulevic, jednoho z nejbližších přátel Šťastného Václava Pětipeského]. Pan Bůh rač dáti šťastně a přede všelikou zlou a nešťastnou hodinou a rač mě ochraňovati a ostrážhati. A což by k poctivosti a chvále Tvé Božské milosti, prvně k dobrému a poctivému bylo a rač rádcem a pomocníkem [býti]*“ – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 231.

²⁴⁷ Srov. blíže TAMTÉŽ, s. 208-210.

²⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 237-240.

se stalo dvoudenní obléhání a následné dobytí dobře opevněné pevnosti Skalice.²⁴⁹ Šťastný Václav Pětipeský se v jeho průběhu ocitl spolu s jízdním oddílem Jindřicha Matyáše z Thurnu pod palbou 400 nepřátelských mušketýrů, které jezdci zahnali po vystřelení munice.²⁵⁰

Šťastný Václav Pětipeský zachytil a vyzdvihl také hrdinské skutky několika svých urozených spolubojovníků – mezi nimi především rytíře řádu johanitů Viléma Vratislava z Mitrovic, který svým statečným výpadem významně přispěl k dobytí Skalice, když dokázal obsadit předsunutý střelecký srub nepřátel.²⁵¹ Přítomnost johanitského rytíře v protitureckých bojích a doklad jeho kontaktu s autorem deníku skýtá další možnou cestu přenosu ideálů křesťanského rytířství k sledovanému urozcenci.²⁵²

Autor zkoumaného deníku popsal také jeden z typických manévrů jízdy při obléhání pevnosti: „*Objížďeli jsme pevnost a stříleli, však děkuje Pánu Bohu, žádnému žádný škody neudělali. Tu noc takový křičení celou noc v ležení měli.*“ Rytíř opět přičetl následný úspěch boží pomoci a vyslyšení zbožných proseb.²⁵³ Povšiml si také křiku v nepřátelském ležení, což může napovídat o snaze sledovat blízko utábořeného nepřítele nejen jako taktického protivníka.²⁵⁴

²⁴⁹ „3. dne Augusti vytáhlo celý ležení z Strážnice a táhli jsme a přímo ke Skalici (Pán Bůh rač dáti šťastně). Od první vsi nejbližší od Skalice šarmírovali jsme s nepřítelem až k samému městu. Tu před branami týho tři praporce stál a asi hodinu potom retýrovali [ustupovali] do města a hejdukův drahně zůstalo v jakýchsi zahradách. Poslali na nás čtyři sta mušketýrův, ti je vyprázdnili zbraně, potom sem Hodickéj [Jiří Hodický z Hodic na Plavči a Rudolci († 1612)] se svými čtyři sty koňmi a pan hrabě z Turnu [Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu (1567-1640)] se svým praporcem.“ – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 237. Pětipeského zápisky o dobývání Uherské Skalice jsou uvedeny v textové příloze č. 1. K tomu dále srov. obrazovou přílohu č. 3.2.

²⁵⁰ TAMTÉŽ.

²⁵¹ „6. dne Augusti, jak se rozednívalo, pan Vratislav dal podběhnouti plochauz [sруб] a podsekávati koly a potomně hnal k šturmu. S pomocí Pána Boha poštěstilo se, že jest s dosti malou škodou takovej plochauz vzal a toliko okolo třicíti osob zraněno a postřeleno. Naši zachovali se dobře při tom šturmování, hned šancovali se k druhý zdi a počali ji podkopávati, z druhý hned strany pan z Roupova [Kryštof Albrecht z Roupova, velitel oddílu pěchoty (v letech 1609-1614 hejtman Starého Města Pražského)] se svejma a pan z Lichtenštejna [Karel z Lichtenštejna (1569-1627), moravský zemský hejtman a nejvyšší hejtman moravských polních vojsk] přišancovali se k samým zdem a počali minovati.“ – TAMTÉŽ, s. 238-239.

²⁵² Tato otázka zůstává doposud pouze v rovině navržené hypotézy a bude předmětem dalšího výzkumu. Samotný vztah řádu johanitů, jenž měl v předbělohorských Čechách značný politický vliv a také silné hospodářské zázemí soustředěné v okolí řádové komendy ve Strakoncích, k ideálu křesťanského rytířství nebyl doposud badatelsky uchopen. K tomu zatím pouze okrajově P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 487-489; studii k tomuto tématu připravuje Miroslav Žitný. Hospodářskými dějinami strakonických johanitů ve středověku s určitým přesahem do předbělohorské doby se soustavně badatelsky zabýval Miroslav Svoboda – srov. zejména Miroslav SVOBODA, *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.-16. století*, Brno 2005 (Habilitační práce Filozofické fakulty Masarykovy univerzity). Vilém Vratislav z Mitrovic (1627-1637), byl v době tažení 1605 nejvyšším velitelem jednoho pěšího pluku vojska. Také jeho kariérní vzestup byl velmi významný – v roce 1621 vystřídal v hodnosti generálního převora johanitského řádu v Čechách Matouše Děpolda z Lobkovic.

²⁵³ Srov. zápis ze středy 3. srpna, kdy české vojsko vytáhlo ze Strážnice k obléhání Uherské Skalice a zápis ze soboty 6. srpna, kdy došlo k jejímu dobytí – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 238.

²⁵⁴ Za slovy „*takové křičení celou noc v ležení měli*“ se může ukrývat vnímání „jinakosti“ nepřítele Šťastným Václavem Pětipeským spočívající v tomto případě v odlišnosti života v polním ležení po bitvě – v ležení

Popisům bojových činností nepřátel i vlastního vojska se mezi Pětipeského zápisy dostalo nejvíce prostoru. Mezi nimi bylo možné odkrýt také přítomnost tradiční rytířské představy o vedení boje. Záznam ze středy 27. července 1605 poukázal na jeden z nejtypičtějších rysů vpádů Bočkajovců na jižní Moravu – jejich neochotu postavit se k přímému boji.²⁵⁵ Odmítavý a opovržlivý postoj k takové taktice je patrný kromě Pětipeského deníku také v dalších dochovaných pramenech, zejména v listech vrchního velitele českého vojska Adama ze Šternberka z válečného pole Petru Vokovi z Rožmberka na Třeboni.²⁵⁶ Nepřátelé v očích českých šlechticů hrubě porušovali rytířskou válečnickou morálku založenou na čestném měření sil na bitevním poli.²⁵⁷ Takové pojetí bitvy bylo v myšlení válečných aktérů z řad vyšší i nižší šlechty na straně české zemské hotovosti pevně ukotveno ještě na prahu 17. století.²⁵⁸ Vytváření negativního obrazu nepřítele dobovou propagandou či jeho dobově šířeným diskursivním obrazem v myslích křesťanských bojovníků bylo v případě Šťastného Václava Pětipeského umocněno vlastním negativním zážitkem s nečestným nepřátelským chováním.²⁵⁹

Odras vyhraněného záporného pohledu rytíře Pětipeského na Turky i Bočkajovce je možné doložit v deníku. Zatímco Jindřich Hýzrla z Chodů popsal ve svých rozsáhlých pamětech Turky i uherské povstalce Štěpána Bočkaje jako rovnocenné nepřátele a nepoužil pro ně žádného vysloveně záporně zabarveného pojmenování,²⁶⁰ Šťastný Václav Pětipeský nazval Bočkajovce v jednom ze svých zápisků „sběří“.²⁶¹ Spojení Uhrů s „*ouhlavním nepřítelem všeho křesťanstva*“ Turkem bylo v očích křesťanského rytíře Pětipeského

křesťanských vojsk byl čas po bitvě vyplněn často spíše společnými modlitbami, účastí na polní mši či individuálními obraty k Bohu – k rozličným rovinám vnímání jinakosti Turka blíže T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, s. 219-293.

²⁵⁵ „*Jel Pan hrabě [Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu, zástupce velitele tažení Adama ze Šternberka] s jedním praporem a šel na druhou stranu chtíce rád na nepřítel trefiti, ale týž byl zase ujel...*“ – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 237.

²⁵⁶ Dne 30. července 1605 psal Adam ze Šternberka Petru Vokovi z Rožmberka na Třeboň: „*...s nepřítelem každý den se vidíme, však dostáti, jakž proti němu vyjedeme, nechce. Včerejšího dne byl nepřítel čtyry praporce silen, a našich bylo toliko šedesát koní, nechtěl se potkati ani šarmiclovati...*“ – SOA Třeboň, *Historica*, sign. 6075/3; F. KAMENÍČEK (ed.), *Prameny ke vpádům Bočkajovců*, s. 71-72.

²⁵⁷ K počátkům a vývoji zákonitostí rytířského způsobu boje v českém středověku, zejména v lucemburské době W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 88-137. V širším evropském kontextu dále například Jean FLORI, *Rytíři a rytířství ve středověku*, Praha 2008, s. 77-150.

²⁵⁸ Srov. V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla*, s. 80-99, 108-119; „*...ale nepřítel, ačkoli mnohem silnější nežli my byl, však tu se bít nechtěl, nýbrž nás do svých fortelů na zálohu uvést chtěl...*“ – TAMTÉŽ, s. 108. K tomu také J. FLORI, *Rytíři*, s. 224.

²⁵⁹ Ke konstrukci obrazu „Turka jako nepřítele“ srov. blíže T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, s. 219-224.

²⁶⁰ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla*, s. 13, 86.

²⁶¹ M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 241.

vnímáno jako zcela neodpuštělné.²⁶² V průběhu roku 1605 mladý urozenec již pravděpodobně patřil ke stoupencům Jednoty bratrské. Přesto nebylo v jeho mysli místo pro sympatie s Bočkajem a uherskými nekatolíky.²⁶³

Vojenská služba byla v případě Jindřicha Hýzrleho z Chodů spojena s velkou „*touhou po jízdách a jiných krýksmanských věcech*“, která vyrůstala z okouzlení leskem dvora habsburského arciknížete Arnošta Rakouského v Bruselu a v neposlední řadě byla spojena i s finančními potřebami, jelikož Jindřich Hýzrle z Chodů nejevil velký zájem o hospodářskou správu svých statků. Válečná účast byla pro Hýzrleho nepostradatelným odrazovým můstkem k pozdější kariéře dvorské.²⁶⁴ Pohnutky Šťastného Václava Pětipeského k boji proti Turkům a posléze Bočkajovcům lze oproti Hýzrlově případu hledat ve významnější míře také v duchovních oblastech. Jak pro rok 1605 dokládají Pětipeského deník a další prameny, jeho hospodářské a společenské zázemí společně s rozvíjející se politickou kariérou byly v době pobytů na uherských bojištích v letech 1604 a 1605 na mnohem rozvinutější úrovni a skýtaly tomuto rytíři zdánlivě velmi uspokojivé životní zázemí odpovídající jeho společenskému stavu.²⁶⁵ Vojenské tažení do jisté míry poskytlo mladému rytíři náhradu kavalírské cesty, která byla běžnou branou k pozdějšímu politickému či dvorskému uplatnění dospívajících šlechticů z majetnějších rodin.²⁶⁶

Společenské okolí nepochybně vyžadovalo od Šťastného Václava Pětipeského navázání na válečnické ctnosti otce Albrechta, jehož obraz jako křesťanského rytíře se v dobové

²⁶² Jindřich Hýzrle z Chodů si v tomto smyslu vystačil se slovy: „...nemalé pomoci od Turků že očekává a s nimi se poutuje...“ – V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrle*, s. 88. K tomu také srov. N. REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec*, s. 55-65.

²⁶³ K otázce nekatolického vyznání Šťastného Václava Pětipeského na základě rozboru jeho sociálních kontaktů v roce 1605 srov. M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 195-202.

²⁶⁴ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrle*, s. 7-23; V. BŮŽEK, *Rytíři*, s. 70-79.

²⁶⁵ Pod duchovními motivy protitureckého boje Šťastného Václava Pětipeského lze chápat především výše pojednané ideály křesťanského rytířství a tradici účasti členů rodu Pětipeských z Chýš v boji za obranu proti osmanské expanzi do střední Evropy. Také majetkové zázemí Václavova otce Albrechta bylo na uspokojivé úrovni. Albrecht Pětipeský z Chýš a z Egrberku vlastnil v době odjezdu na válečné tažení roku 1594 výnosné statky Bosyně a Byšice, kde pravděpodobně začal stavět novou tvrz – *Ottův slovník naučný* XIX, s. 606-607; August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha 1998, s. 92. Zřejmě na jejích základech vybudoval v Byšicích prostorné renesanční sídlo mezi lety 1611-1618 Šťastný Václav Pětipeský – J. ŠULC, *Dějiny Byšic*, s. 39-41. V roce 1603 přiznával na Pětipeského statku v Byšicích úředník Bartoloměj Urda k berni 93 osedlých – srov. František MARAT (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1898, Praha 1899, s. 1-129, zde s. 17.

²⁶⁶ K tomu blíže Jaroslav PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003; TÝŽ, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, ČsČH 36, 1988, s. 856-872, zde s. 869-870; TÝŽ, *Stavovství v předbělohorské době*, FHB 6, 1984, s. 163-219, zde s. 186.

šlechtické společnosti mohl již po několik let šířit v ústní i písemné rovině.²⁶⁷ Válečná účast rytíře Pětipeského, v níž se sám pokusil prokázat výše pojednané kvality křesťanského rytíře, byla následována značným rozšířením urozenských společenských vazeb a vzestupem v dobové společenské hierarchii.²⁶⁸ Nejpozději ke konci tažení byl Šťastný Václav Pětipeský počítán slovy Jindřicha Hýzrlého z Chodů k „vzácným kavalírům“ – rytířům, kteří doprovázeli během jízd zpravidla vojenského charakteru nejvyšší velitele vojska.²⁶⁹

3.2. Sociální okolí Šťastného Václava Pětipeského z Chýš

Po návratu z uherského válčičtí se Šťastný Václav Pětipeský postupně setkal s mnoha čelními představiteli české stavovské politické reprezentace stavu panského i rytířského, s nimiž na základě dochovaných pramenů navázal vztahy nejen formálního charakteru.²⁷⁰

²⁶⁷ K tomu srov. výše ve studii – zde především několik spisů Bartoloměje Paprockého z Hlohol vydaných mezi lety 1596-1602, kde byl Albrecht Pětipeský z Chýš představen jako model křesťanského rytíře.

²⁶⁸ První a nejvýznamnější doklad tohoto tvrzení poskytuje opět deník Šťastného Václava Pětipeského – k tomu srov. zápisy ze září až prosince 1605 – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 245-260.

²⁶⁹ V. PETRÁČKOVÁ – J. VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla*, s. 82.

²⁷⁰ Východiskem k rekonstrukci sociálního okolí Šťastného Václava Pětipeského bylo především studium jeho edičně vydaného deníku z roku 1605 a dochované osobní korespondence rodu Pětipeských z Chýš uložené v SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/1-14, P 11/15-18. Dále bylo využito písemností rytířských rodů z okruhu Šťastného Václava Pětipeského, uložených v SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, zde zejména rody Hrzánové z Harasova, kart. 65; Kaplířové ze Sulevic, kart. 70; Myškové ze Žlunic, kart. 115; Španovští z Lisova, kart. 140; Velemyštlí z Velemyšlovsi, kart. 149; Vřesovcové z Vřesovic, kart. 150. K upřesnění majetkových vztahů mezi jednotlivými rody bylo využito i písemností z NA Praha, Stará manipulace, zde zejména sign. P 67/1-31 Pětipeští z Chýš; sign. S 139/1-2,5,21 Španovští z Lisova. Rodopisné údaje byly v první fázi shrnuty podle statí Augusta Sedláčka věnovaných jednotlivým rodům v *Ottově slovníku naučném*. Dále cituji pouze jména jednotlivých rodů a příslušné díly a strany v *Ottově slovníku naučném*: Kaplířové ze Sulevic, XIII, Praha 1898, s. 967-970; Myškové ze Žlunic, XVII, Praha 1901, s. 944-5; Oudrčtí z Oudrče, XXVI, Praha 1907, s. 14-16; Pětipeští z Chýš, XIX, Praha 1902, s. 606-607; Šlechtové ze Všehrd, XXIV, Praha 1906, s. 666-667; Trmalové z Toušic, XXV, Praha 1906, s. 773; Velemyštlí z Velemyšlovsi, XXVI, Praha 1907, s. 506; Vlinští z Vliněvsi, XXVI, Praha 1907, s. 826; Vřesovcové z Vřesovic, XXVI, Praha 1907, s. 1023-1027; Vtelensklí z Vtelna, XXVI, Praha 1907, s. 1070. Protože August Sedláček v některých případech podrobně nesledoval ženskou linii, byly potřebné údaje doplněny z Genealogické sbírky Dobřenského uložené v NA Praha, 1. oddělení, zde srov. Babka z Mezeříčka, inv. č. 22; Belvic z Belvic, inv. č. 37; Bořita z Martinic, inv. č. 88; Černín z Černína, inv. č. 174; Černín z Chudenic, inv. č. 175; Hrobčický z Hrobčic, inv. č. 382; Chrt ze Rtína, inv. č. 402; Chuchelský z Nestajova, inv. č. 404; Kaplíř ze Sulevic, inv. č. 444; Křinecký z Ronova, inv. č. 522; z Kunovic, inv. č. 527; Lažanský z Bukové, inv. č. 552; Mitrovští z Nemyšle, inv. č. 662; Myška ze Žlunic, inv. č. 690; Oudrcký z Oudrče, inv. č. 740; Pecingár z Bydžína, inv. č. 760; Pětipeský z Chýš, inv. č. 775; z Roupova, inv. č. 890; Řepický ze Sudoměře, inv. č. 906; z Řičan, inv. č. 908; Služský z Chlumu, inv. č. 997; Strachota z Kralovic, inv. č. 1026; Střela z Rokyc, inv. č. 1038; Šlechta ze Všehrd, inv. č. 1065; ze Šternberka, inv. č. 1085; Trmal z Toušic, inv. č. 1136; Velemyštlí z Velemyšlovsi, inv. č. 1178; Vlinský z Vliněvsi, inv. č. 1195; Vřesovec z Vřesovic, inv. č. 1229; Vtelenský z Vtelna 1230; Zahraděcký ze Zahradek, inv. č. 1273; Zásmucký ze Zásmuk, inv. č. 1282; Zejdlíc ze Šenfeldu, inv. č. 1289; Žďárský ze Žďáru, inv. č. 1310.

Již před taženými let 1604 a 1605 vstupoval Šťastný Václav Pětipeský opakovaně do složitých sítí společenských vztahů. Vazby s dalšími šlechtici legitimizovaly společně s urozeností, majetkem a mocí rodu jeho vlastní výsadní a nezaměnitelné místo v hierarchicky uspořádané společnosti.²⁷¹ Deník Šťastného Václava Pětipeského umožnil pohled do okruhu „*pánů a přátel*“ nižšího šlechtice v klíčovém období jeho utváření.²⁷² Branou k navazování nových kontaktů se rytíři Pětipeskému stala především účast ve vojenských taženích v roce 1604 proti Turkům obléhajícím Ostřihom a v roce 1605 na jižní Moravu proti Bočkajovcům a jejich tureckým spojencům.²⁷³ Urozenec informoval prostřednictvím korespondence o válečném dění své rodinné příslušníky, kteří mohli tyto cenné a vyhledávané novinky z pole předávat dále v širokých a vzájemně provázaných okruzích „*pánů a přátel*“ svých i Šťastného Václava Pětipeského.²⁷⁴ Pisatel zprávami zasílanými do Čech prokazoval během fyzické nepřítomnosti na svých statcích svým „*pánům a přátelům*“ očekávané „*dobré přátelství*“.²⁷⁵

„*Páni a přátelé*“ Šťastného Václava Pětipeského měli o jeho blízcí se účasti ve vojenských taženích často předem povědomí. Pětipeského blízká sousedka Alžběta Hrzánová z Dubé ho dvanáct dnů před odjezdem ke shromáždění vojska do Brna písemně žádala, aby s sebou vzal dva koně a sedm pěších mužů, které byla do vojska zemské hotovosti povinna postavit ze svých držav.²⁷⁶ Samotný rytíř Pětipeský považoval za nutné se před vypravením do pole setkat se svými nejbližšími „*pány a přáteli*“. Jeho deník umožňuje sledovat, jak se na tvrzi v Byšicích sjížděli asi týden před odjezdem Šťastného Václava jeho dvě sestry Magdalena Velemyská a Marie Anna Trmalová společně se svými manželami, bratranec Jan Jiří Pětipeský na Libochovičkách, Václavův patrně nejbližší přítel

²⁷¹ Srov. V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 229-234.

²⁷² Jelikož se v roce 1605 předpokládáný věk Šťastného Václava Pětipeského pohyboval asi mezi 20 a 25 lety (přesné datum se z dochovaných pramenů bohužel prozatím nepodařilo zjistit), lze usuzovat, že okruh nepokrevních „*pánů a přátel*“ tohoto rytíře byl stále ještě ve fázi svého výraznějšího utváření.

²⁷³ K tomu blíže v kapitole 3.1.

²⁷⁴ Dokladem toho je výše interpretovaný list zaslaný Šťastným Václavem Pětipeským sestře Marii Anně Trmalové obsahující informace o neuspokojivé situaci špatně zásobeného vojska u Ostřihomi v říjnu 1605 – SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/1. Politickou komunikaci české šlechty ve veřejné i osobní rovině badatelsky uchopil Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= Monographia historica 6), zde srov. s. 257. Zdeněk Vybíral pokládá za základ komunikační interakce sociální síť tvořenou širokým okruhem „*pánů a přátel*“ urozence.

²⁷⁵ Pětipeského bratranec Odolen starší Pětipeský z Chýš a na Blahoticích žádal ve svém listě datovaném 31. srpna po Šťastném Václavovi Pětipeskému zprávy o nepřitelem zajatém Zdeňkovi Řepickém ze Sudoměře. Řepický padl do nepřátelského zajetí již 28. července (srov. deníkový zápis téhož data), Odolen Pětipeský tedy reagoval na událost z bojiště zhruba s měsíčním zpožděním – SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/1; M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 236.

²⁷⁶ Dne 13. srpna 1605 psala Alžběta Hrzánová z Dubé Šťastnému Václavovi: „...*majíc toho jistou zprávu, že mustruňku do města Brna, a tu že koně na místě jiných pánův i lidí, píší, vézti obmysl máte, můj zvláště milý pane synu, vás za to přátelsky žádám, že tak mnoho přátelství a sousedství ke mně prokážete a mé dva koně a 7 osob pěšího lidu k sobě přijmete...*“ – SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/7.

Vojtěch Václav Kaplír ze Sulevic a na Brodcích²⁷⁷ a ještě dva drobní rytíři ze sousedství. Toto setkání poskytlo Šťastnému Václavovi Pětipeskému příležitost k rozloučení se členy své rodiny a s dalšími spřátelenými osobami. Otázkou nadále zůstává, jestli se za jejich přítomnosti pokusil uspořádat své záležitosti sepsáním závěti pro případ, že by v poli padl.²⁷⁸ Svědectví o snaze připravit se předem na možnou smrt v poli prozrazuje u tohoto nižšího šlechtice touhu po „dobré smrti“.²⁷⁹ V očích svých nejbližších mohl zanechat takový obraz své osoby, který se alespoň přibližoval ideálu křesťanského rytíře, ztělesněného otcem Albrechtem, jenž se po předchozích vlastních zkušenostech z těžkých bojů znovu vrací do války s Turky a jejich novými uherskými spojenci.²⁸⁰ Smrt v boji za obranu Kristovy víry představovala v očích křesťanského rytíře nejúctyhodnější a nejslavnější možný způsob odchodu z pozemského světa, jenž zaručoval cestu do nebeského království a zároveň věčnou památku mezi žijícími křesťany.²⁸¹

Když rytíř Pětipeský překračoval 9. října 1605 po dlouhých měsících válečných operací na moravsko-uherském pomezí práh svého domova, opět si následně zapsal modlitbu, kterou přitom pronesl.²⁸² Z uherského válčiště si Šťastný Václav přivezl zpět domů s popisem bojů také doklad o vzniku nových či prohloubení starých přátelských vztahů. Z denkových zápisků je zřetelně patrné, jak velký význam přikládal urozenec zachycení jmen svých urozených spolubojovníků, zejména pokud během tažení vystupovali ve velitelských hodnostech. Jako člen nejbližšího doprovodu hraběte Jindřicha Matyáše z Thurnu se přímo setkal například s vrchními veliteli českého i moravského vojska – Adamem ze Šternberka, Janem Rudolfem Trčkou z Lípy a Karlem z Lichtenštejna.²⁸³

²⁷⁷ Vojtěch Václav Kaplír ze Sulevic byl v ženské linii spřízněn se Šťastným Václavem Pětipeským; teta Vojtěcha Václava Kaplíře Dorota Vosterská Kaplířová ze Sulevic se provdala za děda Šťastného Václava Pětipeského Odolena Pětipeského z Chýš na Kamenici. O hloubce vzájemného přátelství Kaplíře a Pětipeského svědčí především mnohost vzájemných kontaktů zachycených v deníku a dále početná dochovaná korespondence, jejíž obsah tvoří listy charakteru přátelských pozdravení, kde Vojtěch Václav Kaplír oslovoval Pětipeského „pane ujče“ – srov. SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/8.

²⁷⁸ Dosud známé dochované prameny tento předpoklad blíže neobjasňují. Případná závět sepsaná před odjezdem na válečné tažení by pozbyla s Pětipeského návratem platnost a pravděpodobně by byla jako bezpředmětná zničena.

²⁷⁹ Vnímáním smrti v české šlechtické společnosti raného novověku se zabýval P. KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty*, zde srov. zejména s. 43-116. Loučení s přáteli a uspořádání světských záležitostí patřilo dle dobové literatury pojednávající o „dobré smrti“ k základním podmínkám jejího dosažení – srov. TAMTÉŽ, s. 67.

²⁸⁰ Tento předpoklad ovšem zůstává v rovině hypotézy, kterou se dosud nepodařilo ve známých pramenech doložit.

²⁸¹ Smrt fyzického těla v boji za Kristovu víru zajišťovala podle dobového pojetí *Rukověti křesťanského rytíře* nesmrtnost duše – F. PROCHÁZKA (ed.), *Erasma Rotterdamského ruční knížka*, s. 124.

²⁸² „Pán Bůh všemohoucí, trojice svatá, buď pochválen, že jsem ve štěstí a zdraví domů přijel...“ – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 250.

²⁸³ K tomu srov. TAMTÉŽ, s. 233-253. Z dalších osob, jejichž jména Pětipeský v deníku v souvislosti s tažením roku 1605 zachytil, jsou zde výběrově uvedeni pouze příslušníci panského stavu: Ladislav Berka z Dubé a z Lipého († 1613) – nejvyšší komorník Markrabství moravského 1598-1608; Ladislav mladší z Lobkovic

Šťastný Václav Pětipeský mohl na jižní Moravě roku 1605 osobně poznat také kardinála Františka z Ditrichštejna, který neváhal při liknavosti stavů Markrabství moravského vyrazit k obraně země s vlastním vojskem.²⁸⁴ Ve středu 31. srpna Šťastný Václav osobně doprovázel kardinála z Ditrichštejna a moravského zemského hejtmana Karla z Lichtenštejna z polního ležení vojska do týlu.²⁸⁵ Ještě předtím kardinál napsal z bojiště dopis o dobytí Skalice 6. srpna 1605 přímo papeži Pavlu V. Jeho obsah je mimo jiné dokladem o faktografické i chronologické spolehlivosti záznamů v Pětipeského deníku.²⁸⁶ Fakt, že se hlava katolické církve zajímala o situaci na moravsko-uherském pomezí nejen prostřednictvím korespondence s Ditrichštejnem, dále dokládá, jaký význam byl tažení přikládán, přinejmenším v katolickém konfesijním prostředí.²⁸⁷ Zůstává nezodpovězenou otázkou, zda-li se zájem samotného papeže o dění u Skalice či Strážnice v létě roku 1605 mohl promítnout do povzbuzení bojové morálky Šťastného Václava Pětipeského či dalších šlechticů.²⁸⁸ Je však pravděpodobně možné připustit, že urozenec i jeho okolí vnímali taková setkání se jmenovanými vrcholnými představiteli šlechticů válečníků, politiků i církevních hodnostářů jako cestu k vzestupu osobní prestiže, která se měla brzy dále rozvinout také v období míru.

První společensky zásadně významnou událostí, jež předznamenala nadcházející úspěšnou politickou kariéru Šťastného Václava Pětipeského, byla účast na slavnostní hostině pořádané u příležitosti oslavy úspěšného završení tažení české zemské hotovosti. Dne 8. října 1605 zasedl rytíř Šťastný Václav Pětipeský ke slavnostní tabuli, u níž prezident komory Království českého Štěpán Jiří ze Šternberka pohostil generála českého vojska

na Holešově († 1621) – místodržící Markrabství moravského 1606-1607; Kryštof Albrecht z Roupova – velitel oddílu pěchoty (v letech 1609-1614 hejtman Starého Města Pražského); Jiří Hodický z Hodic na Plavči a Rudolci († 1612) – zástupce velitele moravského vojska hejtmana Karla z Lichtenštejna (1569-1627); Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu (1567-1640) – zástupce nejvyššího velitele českého tažení na jižní Moravu proti Bočkajovcům v roce 1605 Adama ze Šternberka.

²⁸⁴ Přítomnost olomouckého biskupa a kardinála Františka z Ditrichštejna (1570-1636) v bojích s Bočkajovci a Turky na jižní Moravě zmínil Šťastný Václav ve svém deníku opakovaně – srov. M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 240, 242, 245. K vojenské účasti kardinála Františka z Ditrichštejna roku 1605 a k jeho osobě v biografickém pohledu srov. blíže Pavel BALCÁREK, *Kardinál František Ditrichštejn. Gubernátor Moravy*, České Budějovice 2007, s. 52.

²⁸⁵ M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 245.

²⁸⁶ Počet vojáků dobývajících Skalici čítající podle Františka z Ditrichštejna 18 000 mužů i datace odpovídají Pětipeského zápiskům – k tomu srov. P. BALCÁREK, *Kardinál František Ditrichštejn*, s. 52.

²⁸⁷ TAMTÉŽ.

²⁸⁸ Pro řešení této otázky nebyla doposud nalezena odpovídající pramenná svědectví. Při hledání odpovědi by musela být zohledněna celá řada dalších problémů – na prvním místě konfesijní nejednotnost spojených křesťanských vojsk – v případě sledovaného aktéra jeho evangelická orientace.

Adama ze Šternberka.²⁸⁹ Adam ze Šternberka se na hostinu dostavil po „*velké audienci*“ u císaře Rudolfa II. Šťastný Václav Pětipeský se nedlouho po setkání s kardinálem, jenž měl blízko k papeži, ve věku okolo dvaceti let dostal do těsné blízkosti panovníka Království českého i císaře křesťanské Evropy. Hned o den později spěchal domů do Byšic, aby o takto výjimečných společenských událostech informoval svoji rodinu. Na rodový statek se ještě téhož večera začali sjíždět nejbližší příbuzní – zejména starší sestry s manžely.²⁹⁰ Šťastný Václav během téhož týdne navštívil také svého strýce Jiřího Pětipeského z Chýš na Chotovinách – posledního z žijících bratrů jeho otce Albrechta. Zázitky z tažení a pražských setkání se špičkami české šlechtické společnosti se nepochybně staly hlavními tématy rozmluv.²⁹¹

Jen o několik dnů později byl mladý rytíř poctěn účastí na události, jež odrážela další významný vzestup ve společenské hierarchii. Za stranu ženicha byl pozván na „*svatební veselí*“ Adama ze Šternberka a Marie Maxmiliány z Hohenzollernu na zámku v Bechyni.²⁹² V letech 1602-1608 zastával Adam ze Šternberka úřad nejvyššího komorníka Království českého, jednu z nejvyšších politických funkcí předbělohorského stavovského systému.²⁹³ Mezi českými politiky prvních dvou desetiletí 17. století vynikal jako uvážlivý a smířlivý katolík, jenž získal značný vliv v rámci obou vyhrocujících se konfesijních táborů.²⁹⁴ Válečné zásluhy Pětipeského ocenil Šternberk tím, že mu prokázal čest doprovázet kočár, který pro svoji nevěstu z Bechyně vypravil.²⁹⁵ Účast na svatbě, jednom z nejvýznamnějších a nejpečlivěji připravovaných přechodových rituálů života šlechty,

²⁸⁹ „8. dne [října 1605] měl pan generál české [Adam ze Šternberka] velkou audienci při [Jeho Milosti] císařské. Potom jsem s ním jedl u pana prezidenta komory český [Štěpán Jiří ze Šternberka na Postoloprtech († 1625), prezident české komory v letech 1603-1606].“ – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 249.

²⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 250.

²⁹¹ TAMTÉŽ, s. 251.

²⁹² Svatba se konala na zámku v Bechyni ve dnech 25.-28. října 1605 za účasti vrcholných představitelů české šlechtické společnosti – srov. blíže Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků II*, Praha 1985, s. 577; Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997, s. 115.

²⁹³ F. PALACKÝ, *Přehled*, s. 365-383, zde s. 372.

²⁹⁴ Po úřadu nejvyššího komorníka Království českého byl Adam ze Šternberka dosazen do úřadu nejvyššího purkrabí Království českého – druhého nejvyššího politického místa po panovníkovi – TAMTÉŽ, s. 371. K politické kariéře Adama ze Šternberka blíže Roman SEJK, *Urozenost, majetek a moc (Šternberkové v 16. a 17. století)*, České Budějovice 2002 (Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), zde zejména s. 53-98.

²⁹⁵ Šťastný Václav Pětipeský k tomu ve svém deníku poznamenal: „25. [října] *Přivezena [Jeho Milosti] panu jeho nejmilejší paní Marije Maximiliana, vdova pozůstala po panu Jáchymovi z Hradce a rozená hrabinka z Hochzolen [Marie Maxmiliána Hradecká z Hohenzollernu († 1649), vdova po Jáchymovi Oldřichovi z Hradce], pan Laczek z Šternberka [Ladislav ze Šternberka na Zelené Hoře a Plánici († 1615)], pan Jaroslav Bořita z Martinic [Jaroslav Bořita z Martinic na Smečně (1582-1649)], pan Střela [Jindřich Střela z Rokyc na Křivsoudově († asi 1623)], pan Vojtěch Kaplíř [Vojtěch Václav Kaplíř ze Sulevic a na Brodcích († asi 1613)], pan Lažanský [Patrik Ferdinand Rudolf Lažanský z Bukové († 1637)] a já vysláni jsme byli proti nevěstě a dodávali jsme vozu ode pana ženicha.“ – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 251-252.*

znamena pro Šťastného Václava prohloubení vzájemných vztahů „dobrého přátelství“ také s dalšími urozenci, které přesahovaly hranice mezi rytířským a panským stavem i hranice konfesijní.²⁹⁶

Mladého urozence mohla na bechyňském zámku oslovit výzdoba nádvoří, kde mu turecké motivy připomenuly právě skončené tažení.²⁹⁷ Jednu z dominant nástěnných maleb zdobících stěny vnitřního nádvoří zámku tvoří výjev bitvy vojska křesťanských rytířů s Turky.²⁹⁸ Program výzdoby zámku, jenž v jedné ze svých rovin upomínal na ctnosti křesťanských rytířů, vznikl během jeho předchozího vlastnictví Petrem Vokem z Rožmberka.²⁹⁹

V symbolické rovině byly odkazy k rytířským hodnotám přítomny i ve výzdobě velkého zámeckého sálu zvaného „Rožmberský“.³⁰⁰ Snadnou čitelnost a vysokou působivost výtvarného podání hodnot ideálu křesťanského rytířství v očích rytíře Pětipeského ještě umocnily vlastní čerstvé zážitky z válečného střetnutí s „ouhlaivním nepřitelem křesťanstva“. Pravděpodobnost předpokladu, že rytíř Pětipeský četl a správně chápal symbolické obsahy výzdoby Bechyně, zvyšuje i fakt, že svatebnímu veselí byl mezi hosty přítomen také objednavatel prací – stárnoucí rožmberský vladař Petr Vok z Rožmberka, který zde navíc zastupoval císaře Rudolfa II.³⁰¹ Pojednaná událost poskytuje alespoň nepřímý důkaz o Pětipeského setkání s čerstvou obrazovou formou představení ideálu křesťanského rytířství.³⁰²

²⁹⁶ K podobě svatebního rituálu srov. blíže V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 316-330.

²⁹⁷ Tuto hypotézu lze navrhnout především v souvislosti s právě skončeným protitureckým tažením. Je pravděpodobné, že na výjev zachycující křesťanské vojsko v boji s Turky mohl jako vrchní velitel tažení upozornit návštěvníky přímo nový majitel sídla Adam ze Šternberka, přestože výzdoba nevznikla z jeho vlastního popudu a sám se v jejím dalším programu soustředil spíše na zachycení svého významného místa v politickém systému země. Adam ze Šternberka mohl znát význam programu přímo od jeho zadavatele – v roce 1605 jej spojoval s Petrem Vokem z Rožmberka přátelský vztah. Aktuální hloubku přátelství mezi oběma urozenci naznačuje například již zmíněná korespondence z roku 1605 – srov. SOA Třeboň, *Historica*, sign. 6075/1-5.

²⁹⁸ Srov. obrazovou přílohu č. 3.3.

²⁹⁹ K programu výzdoby zámku v Bechyni srov. blíže V. BŮŽEK – O. JAKUBEC – P. KRÁL, *Jan Zrinský ze Serynu*, s. 150; blíže také Aleš STEJSKAL – Ladislav POUZAR, *Renesanční Bechyně. Urbs felix. Katalog výstavy*, Český Krumlov 1998.

³⁰⁰ V. BŮŽEK – P. KRÁL – O. JAKUBEC, *Jan Zrinský ze Serynu*, s. 150, 215; interpretací výzdoby „Rožmberského“ sálu se z pohledu dějin umění zabývala Zuzana HLAVICOVÁ, *Malířská výzdoba Rožmberského sálu na zámku v Bechyni*, Brno 2006 (Bakalářská práce Filozofické fakulty Masarykovy univerzity).

³⁰¹ J. PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy II*, s. 577.

³⁰² S ikonografií související s ideálem křesťanského rytířství se mohl Šťastný Václav dále setkat v literatuře. V roce 1602 byl vydán již zmíněný Paprockého *Diadochos*, obsahující řadu stereotypních doprovodných ilustrací zobrazujících boje s Turky. Srov. Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, *Diadochos I. O vojně v Uhřích, Historie o přibězích v Království uherském i jinde*, s. 18, 22, 35, 57, 70, 79, 105, 110, 114; dále též v dobových tištěných letácích – T. RATAJ, *České země ve stínu pŭlměšice* – srov. chronologicky odpovídající obrazový materiál; další literaturu s tureckou tematikou vydanou v českých zemích

Kontakty rytíře Pětipeského v roce 1605 směřovaly také do prostředí nejvýznamnějších nekatolických šlechticů. Prostřednictvím příbuzenských vazeb s rytířským rodem Doupovců z Doupova se Šťastnému Václavovi otevírala cesta k Janovi Jiřímu ze Švamberka a jeho synu Petrovi, pozdějšímu čelnímu představiteli českého stavovského povstání.³⁰³ Zcela první událost zachycená v Pětipeského deníku prozrazuje jeho lednovou cestu na svatbu Anny Doupovcové, dcery Václavovy sestřenice Barbory Doupovcové, na Pacov.³⁰⁴ Zde se setkal s mnoha evangelickými šlechtici, kteří byli vazbami „dobrého přátelství“ spojeni s osobou dvorského sudího Jana Jiřího ze Švamberka, jenž byl ke svatebnímu veselí také pozván matkou nevěsty.³⁰⁵

Patrně nejbližší setkání s ideálem křesťanského rytířství poskytly Šťastnému Václavovi blízké kontakty s dalším předním představitelem českých předbělohorských nekatolických šlechticů a významných politiků – Václavem Budovcem z Budova.³⁰⁶ Jeho osoba a dílo představovaly jeden z nejvýznamnějších důkazů o přítomnosti a zároveň také vývoji a proměnách ideálu křesťanského rytířství v myšlení urozců počátku 17. století. Vztah Václava Budovce k rytířům Pětipeským vycházel, vyjma vztahů sousedského charakteru na Boleslavsku, z jeho obdivu k hrdinné smrti Václavova otce Albrechta v roce 1596 v bitvě u Keresztes.³⁰⁷ O téměř čtyřicet let mladší Šťastný Václav Pětipeský, syn muže, jehož Budovec považoval, podobně jako Bartoloměj Paprocký z Hlohol, za pravého křesťanského rytíře, mu byl velmi blízký jistě od dětství.³⁰⁸

v předbělohorské době shrnuje také práce Miloš MENDEL – Bronislav OSTŘANSKÝ – Tomáš RATAJ, *Islám v srdci Evropy*, Praha 2007, s. 191-201.

³⁰³ Jan Jiří ze Švamberka, dvorský sudí v letech 1603-1609 a nejvyšší komorník Království českého 1609-1611, byl přítelem Petra Voka z Rožmberka, po jehož smrti 6. listopadu 1611 se stal správcem rožmberských panství. Po smrti Vokova synovce Jana Zrinského ze Serynu 24. února 1612 získal Jan Jiří ze Švamberka celé rožmberské dědictví. Jeho syn Petr ze Švamberka, stavovský direktor v letech 1618-1619 a dvorský sudí mezi roky 1619-1620, byl jednou z ústředních postav českého stavovského povstání. K blízkosti vzájemného vztahu Jana Jiřího ze Švamberka a Petra Voka z Rožmberka blíže Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997, s. 191-193. Klientelské vztahy mezi Španovskými z Lisova a Janem Jiřím ze Švamberka dokládá dlužní úpis Jana Jiřího ze Švamberka Kateřině Španovské z Lisova, uložený v SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, sign. 8, kart. 140. Klientelským vazbám nižší šlechty k předbělohorským velmožům se v syntetickém pohledu věnoval Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989, zejména s. 48-115.

³⁰⁴ Anna Doupovcová se vdávala za Mikuláše Španovského z Lisova – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 223-224.

³⁰⁵ List Barbory Doupovcové z Chýš a z Egrberku Janovi Jiřímu ze Švamberka na Orlíku a Ronšperce datovaný 1. prosince 1604 je uložen SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, sign. 7, kart. č. 140.

³⁰⁶ Vzájemné kontakty Budovce a Pětipeského charakteru sousedského i přátelského prokazuje korespondence – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 10/5.

³⁰⁷ K tomu srov. blíže v kapitole 2.2.

³⁰⁸ Srov. blíže TAMTÉŽ.

V lednu 1610 Václav Budovec pozval Šťastného Václava Pětipeského jako svého „dobrého pána a přítele“ na svatbu syna Adama s Markétou z Hodějova.³⁰⁹ Požádal mladšího urozence, aby den předem přijel do Prahy i se svými „pány a přáteli“. Druhého dne se po snídani v Jesenici vydali k Novoměstské radnici, kde se měl v jednu hodinu odpoledne uskutečnit obřad.³¹⁰ Svatební veselí následně proběhlo na zámku Hodějovských v Konopišti.³¹¹ Vztah s vůdčím představitelem českobratrské šlechty byl při oslavách svatby znovu prohlouben.³¹² Přítomnost mladého rytíře Pětipeského ověřeného válečnými úspěchy z bojů s Turky, stejně jako bohatými společenskými kontakty, zvyšovala prestiž celé události.³¹³ Čtyři roky nato vyšla tiskem rozpracovaná verze Budovcova *Antialkoránu* vrcholící statí *O rytíři křesťanském*.³¹⁴

V tomto traktátu vdechl Václav Budovec ideálu křesťanského rytířství zcela aktuální význam. V naléhavém apelu na česky čtoucí křesťany vyšel z původního středověkého pojetí „*miles christi*“ i z jeho humanistického uchopení Erasmem Rotterdamským. Budovcova představa boje se však vedle duchovní oblasti soustředila na praktický boj křesťanských vojáků s Turky.³¹⁵ V duchu tradičního středověkého rozdělení pozemské společnosti se měla tureckým krvežíznivým útočníkům postavit především šlechta – „*bellatores*“, jak je patrné i z obrazového doprovodu spisu.³¹⁶ Na druhé ze dvou jediných ilustrací byl v pravém horním rohu vyobrazen urozenec ve zbroji, který mečem tne po hlavě vlka přestrojeného za beránka, jenž alegoricky vyjádřil Turka. V levém horním rohu stojí duchovní vyzbrojený svatým písmem. Jeho meč dopadá na vlčí hlavu dříve než meč šlechticův. Důvodem patrně je skutečnost, že tlama vlka (Turka) se jako první obrací proti duchovnímu. Turci tedy útočí nejprve na církev jako zástupce Kristovy víry na zemi. Na první pohled není patrné, jestli duchovní dokáže sám nepřítel odrazit, proto musí

³⁰⁹ K tomu srov. list v SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/5, datovaný 16. ledna 1610; srov. dále *Ottův slovník naučný* II, Praha 1898, s. 853.

³¹⁰ Srov. v tomtéž listu – SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/5.

³¹¹ TAMTÉŽ.

³¹² Václav Budovec z Budova psal Šťastnému Václavu Pětipeskému 14. ledna 1610: „*Jsem nepochybně naděje k Vaší Milosti, že to přátelství jakž synu mému, tak i nám rodičům jeho prokázati ráčíte. Čehož se jak syn můj, tak i my rodičové jeho Vaší Milosti touž měrou i jináč všelijakejm dobrém přátelstvím odměniti Bohdá nepomineme.*“ – TAMTÉŽ.

³¹³ Šťastný Václav Pětipeský byl během řečené svatby považován za významného hosta – toto dosvědčuje především fakt, že jej Václav Budovec z Budova zval i s jeho vlastním doprovodem „*pánů a přátel*“ – srov. TAMTÉŽ.

³¹⁴ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Antialkorán*, s. 323-353; TÁŽ, *Václav Budovec*, s. 189; P. ODSTRČIL, „*Křesťanský rytíř*“, s. 114.

³¹⁵ Podrobný literárně historický rozbor Budovcovy statí podala H. BOČKOVÁ, *Rytíř křesťanský*, s. 19-24. Vzhledem k historickému pozadí doby nelze z pohledu této práce zcela přijmout tezi, že ideál křesťanského rytířství „posloužil“ Budovcovi jako motiv uzavírající myšlenkovou výstavbu díla a byl zároveň zatížen určitou mírou naivity – srov. TAMTÉŽ, s. 19, 23.

³¹⁶ N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Antialkorán*, s. 325.

křesťanský rytíř (šlechtic) zasadit vlkovi (Turkovi) mocnou ránu již taseným mečem. Zbývající stavy křesťanské společnosti podporují boj duchovního i šlechtice střelbou z děl v dolní polovině obrazu.³¹⁷ Obě alegoricky pojaté ilustrace plné čitelných symbolických obsahů vytvořily působivý svorník teologické výstavby Budovcova díla. Jejich výrazovou sílu vyzdvihlo také moderní bádání.³¹⁸

Hloubka osobního zaujetí Václava Budovce problematikou obrany křesťanských zemí proti osmanské expanzi vyrůstala z jeho vlastních bohatých zkušeností s islámem, jež byly rázu teologického i vojenského.³¹⁹ Českobratrský šlechtic viděl v Mohamedově víře ztělesnění Antikrista a mírou nenávisti k ní se mezi evangelickými mysliteli zcela odlišoval. Jeho otec Adam, strýc Kryštof a starší bratr Jan (zmíněný turnajový soupeřník Albrechta Pětipeského u dvora arciknížete Ferdinanda Tyrolského) se proslavili s mečem v ruce během velkých bitev s Turky i rytířských turnajů v druhé polovině 16. století.³²⁰ Žádný ze jmenovaných nezemřel na bojišti, nýbrž všichni dožili na svých statcích a mohli Václavu Budovcovi zprostředkovat bohaté zkušenosti z tureckých válek.³²¹ Po roce 1602 však již nikdo z nich nežil a Václav Budovec pravděpodobně získal potřebu obklopit se žijícími představiteli křesťanských bojovníků, kteří stále mohli osobně vyrazit proti Turkům.³²² Jedním z nich se stal také Šťastný Václav Pětipeský. Důkazem růstu vzájemného vztahu obou šlechticů byla i snaha pobývat v místě politického centra Království českého v sousedících domech, což se urozencům podařilo uskutečnit v předvečer stavovského povstání roku 1617.³²³

Václav Budovec z Budova však nebyl jedinou osobou, která mohla rytíři Pětipeskému zprostředkovat kontakt s písemným zpodobněním křesťansko-rytířského ideálu. Jak opět dokládá především Pětipeského deník, další cestu k němu otevíraly styky s osobami z humanistického prostředí. V roce 1605 se Šťastný Václav velmi často stýkal s Václavem

³¹⁷ K interpretaci tohoto ikonografického materiálu srov. blíže N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Antialkorán*, s. 325, ilustrace je reprodukována v obrazové příloze této práce č. 3.4.

³¹⁸ K tomu blíže H. BOČKOVÁ, *Rytíř křesťanský*, s. 23-24. Blízkost vztahu Šťastného Václava Pětipeského a Václava Budovce z Budova je dalším alespoň nepřímým dokladem podporujícím výše navrženou hypotézu o možnosti vnímání ikonografické formy prezentace ideálu křesťanského rytířství sledovaným aktérem.

³¹⁹ K tomu blíže N. REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec*, zejména s. 155-157.

³²⁰ TAMTÉŽ, s. 155.

³²¹ *Ottův slovník naučný* II, s. 852-853.

³²² Jako poslední ze jmenovaných zemřel roku 1602 Václavův strýc Kryštof Budovec z Budova, který v mládí bojoval ve vojsku císaře Karla V. v Nizozemí a Říšské armádě a následně v Uhrách během tažení Ferdinanda I. – TAMTÉŽ.

³²³ Srov. blíže v kapitole 4.

Šlechtou ze Všehrd.³²⁴ Václav Šlechta byl v přímé linii potomkem Jana Šlechty ze Všehrd, známého českého humanisty, který od počátku devadesátých let 15. století působil jako písař v královské kanceláři krále Vladislava II. Jagellonského v Budíně. Před rokem 1504, kdy se vzdal dvorské kariéry a odstěhoval se na zakoupené panství Kostelec nad Labem, se aktivně podílel na jagellonské protiturecké politice.³²⁵

Jan Šlechta ze Všehrd udržoval písemné styky s předními humanistickými literáty okruhu Viktorína Kornela ze Všehrd a Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, jehož byl sám velkým obdivovatelem.³²⁶ Z korespondence s Bohuslavem Hasištejnským lze vyčíst Šlechtovu snahu o přenesení rodící se jagellonské ideologie sarmatismu do českého prostředí.³²⁷ Ze své tvrže v Kostelci nad Labem napsal později několik dopisů Erasmovi Rotterdamskému a brzy se mezi nimi rozvinul vztah listovního přátelství plného úcty na obou stranách.³²⁸ Šlechta sděloval Rotterdamskému, že vlastní všechny jeho knihy vytištěné v Basileji u Jana Drobenia, jimiž podstatně „*nejen obohatil, ale i okrášlil svou knihovnu*“. Ve své následné odpovědi Erasmus Rotterdamský děkoval za podrobné vylíčení náboženské situace v Čechách a vyzýval k univerzálnímu křesťanskému sjednocení. V naději, že se obsah jeho dopisu dostane i k dalším urozencům, vdechl závěru svého listu podobu úpěnlivé výzvy k obnovení univerzální křesťanské svornosti a k obrodě čisté křesťanské morálky, velmi se podobající *Rukověti křesťanského rytíře*.³²⁹

Během šestnácti let svého působení na budínském královském dvoře se Jan Šlechta setkal s ideálem křesťanského rytířství aktualizovaným bezprostřední blízkostí tureckého nebezpečí.³³⁰ Po svém návratu do Čech se v klidu kostelecké tvrže věnoval dalšímu studiu tohoto tématu v humanistické a teologické rovině, k čemuž ho podněcovaly především práce Erasma Rotterdamského. Vlastní obraz ideálního křesťanského rytíře předal Jan Šlechta ze Všehrd svému synu Václavovi. Ještě po smrti otce v roce 1525 mohl Václav

³²⁴ Srov. M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 226-228, 230, 256-260. Václav Šlechta ze Všehrd (v roce 1586 a 1589 na Bezděkově) byl mladším bratrem Buriana Šlechty ze Všehrd, výběřčího posudného v Boleslavsku v roce 1618 – NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 1065.

³²⁵ K tomu srov. M. SVATOŠ – M. SVATOŠ, *Živá tvář*, s. 345.

³²⁶ K tomu srov. Dana MARTÍNKOVÁ (ed.), *Poselství ducha. Latinská próza českých humanistů*, Praha 1975, s. 102-104, 135-136, 144-149.

³²⁷ Srov. list Bohuslava Hasištejnského Janu Šlechtovi z 30. července 1498 – D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Poselství*, s. 102-104. Jagellonská ideologie sarmatismu odvozovala původ Slovanů od starověkých Sarmatů a zároveň zdůvodňovala důležitost postavení jagellonské dynastie jako štítu křesťanstva proti tureckému nebezpečí – J. PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka*, zde s. 39-41; k tomu také Kateřina BICANOVÁ, *Problematika sarmatismu v polské historiografii*, SP 93, 2007, č. 1, s. 23-34.

³²⁸ Dochovaná část vzájemné korespondence Jana Šlechty ze Všehrd a Erasma Rotterdamského z období roku 1519 byla edičně vydána – M. SVATOŠ – M. SVATOŠ, *Živá tvář*, s. 345-361; D. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Poselství*, s. 136-144.

³²⁹ M. SVATOŠ – M. SVATOŠ, *Živá tvář*, s. 348, 354-361.

³³⁰ O délce svého pobytu na budínském dvoře se Jan Šlechta v jednom ze svých prvních listů zmiňoval přímo Erasmovi Rotterdamskému – srov. TAMTÉŽ, s. 345.

Šlechta využívat jeho bohatou knihovnu na kostelecké tvrzi.³³¹ Zůstává otázkou, kolik knih se mohlo zachovat z kostelecké knihovny Jana Šlechty vnukovi Václava Šlechty a Pětipeského příteli, Václavu Šlechtovi ze Všehrd a na Bezděkově. Je však velmi pravděpodobné, že Václav Šlechta uchovával ve své paměti humanistické poselství svého děda a praděda, jež souviselo s odkazem k ideálům křesťanského rytířství. Lze předpokládat, že právě ony byly základním stavebním kamenem tradice rodové urozenosti Šlechtů ze Všehrd na přelomu 16. a 17. století.³³²

Václav Šlechta doprovázel v roce 1605 Šťastného Václava Pětipeského nejčastěji na cestách do Prahy v období konání zemských sněmů.³³³ Blízké přátelství s Václavem Šlechtou pravděpodobně mohlo otevřít Šťastnému Václavovi Pětipeskému cestu k humanistické podobě ideálu křesťanského rytířství. Oba muže spojovala rodová historie, do níž se ve značné míře promítal oddaný boj předků za ochranu křesťanské Evropy, ať již perem Jana Šlechty na konci 15. století v Budíně či mečem rytířů Pětipeských na uherských válčích v druhé polovině 16. století.³³⁴

Přátelské vztahy v rámci české humanisticky orientované šlechty udržoval Šťastný Václav Pětipeský také s rodem Křineckých z Ronova.³³⁵ Návštěvy jejich tvrze v Rožďalovicích přibližovaly Pětipeského učeneckému prostředí, jež rytíře mohlo inspirovat k vedení deníku a později i vlastního památníku, bohužel nedochovaného.³³⁶ Vztahy s Křineckými z Ronova upevněné pozváním rytíře Pětipeského na sňatek Augusta Křineckého z Ronova roku 1605 mu však alespoň zprostředkovaně otevíraly bránu českého akademického světa – v posledních dvou desetiletích před rokem 1620 tvořeného

³³¹ Kostelecké panství bylo v držení Šlechtů ze Všehrd ještě v roce 1530 – blíže Justin PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem. Město, panství a okres* III, Brandýs nad Labem 1913, s. 600-601; tvrz patřila Václavu Šlechtovi ještě roku 1540, kdy se psal na Kostelci a Bezděkově – NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 1065.

³³² Tuto domněnku dále podporuje předávání rodových jmen Jan a Václav starším synům, z nichž posledním byl Václav Šlechta na Bezděkově – srov. NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 1065.

³³³ K tomu blíže M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 193-194, 205-206.

³³⁴ Zlomek deníku Šťastného Václava Pětipeského umožnil sledovat vzájemné kontakty s Václavem Šlechtou jen v roce 1605. Jelikož se však Šlechtovo jméno ani po tomto roce neobjevuje v dochovaném souboru Pětipeského korespondence, lze předpokládat, že pokud neměli potřebu písemného styku, pokračovala ještě po určitou dobu osobní setkávání obou urozenců.

³³⁵ Augustus Křinecký z Ronova († asi 1612) zval koncem dubna 1605 Šťastného Václava Pětipeského na svoji svatbu – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/8. Šťastný Václav Pětipeský však pozvání nemohl vyhovět z důvodu odjezdu na válečné tažení. Jan Albert starší Křinecký z Ronova byl roku 1615 zvolen rektorem pražské univerzity – srov. blíže *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století* III, Praha 1969, s. 108. K Pětipeského návštěvám Rožďalovic blíže M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 228-229.

³³⁶ Srov. blíže M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 200.

kališnickým vysokým učením v Praze.³³⁷ Jeho rektorem byl roku 1615 zvolen Augustův příbuzný Jan Albert Křinecký z Ronova.³³⁸

Šťastného Václava Pětipeského spojoval s Augustem Křineckým z Ronova také společný rodinný osud – slavná smrt otce v bitvě s Turky. Augustův otec Jindřich bojoval v letech 1601–1602 v Uhrách v hodnosti rytmistra oddílu tisíce českých jezdců, čímž se značně podobal Albrechtovi Pětipeskému z Chýš.³³⁹ V listopadu 1602 byl u Budína smrtelně raněn do hlavy a končetin. Jeho umírající tělo se však podařilo převézt do Čech, kde bylo při jeho pohřbu proneseno v písemné podobě dochované kázání.³⁴⁰ Kněz Václav Slovacius Turnovský vyzdvihl šest rytířových válečných výprav proti Turkům a jeho oddanost křesťanské víře i Království českému.³⁴¹

Tomáš Rataj zhodnotil v kontextu dalších dochovaných pohřebních kázání s tureckou tematikou zmíněný rožďalovický pohřeb jako událost rodinného charakteru nepřesahující regionální rozměr.³⁴² Pro Šťastného Václava Pětipeského, jehož přítomnost na pohřbu lze na základě osvětlené blízkosti vztahu k Jindřichovu synovi Augustovi předpokládat, však mohla tato funerální slavnost znamenat další aktualizaci očekávaného poslání českého šlechtice rytířského stavu spojeného s obranou země proti Turkům ještě předtím, než se sám vydal na první vlastní válečné tažení.³⁴³ Vytištění proneseného pohřebního kázání v Praze počátkem roku 1603 dále nasvědčuje, že pohřeb Jindřicha Křineckého z Ronova svým symbolickým významem přesahoval prostředí rytířského rodu a jeho příbuzných. Kázání odráželo aktuální potřebu povzbudit k boji další urozence, jimž měla být hrdinská smrt Jindřicha Křineckého z Ronova příkladem k následování.³⁴⁴

³³⁷ Augustus Křinecký z Ronova († před 1612) zdědil Rožďalovice po svém otci Jindřichovi, který zemřel roku 1602 – *Otův slovník naučný* XV, Praha 1899, s. 173-174.

³³⁸ *Rukověť humanistického básnictví* III, s. 228-229; M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 200.

³³⁹ *Otův slovník naučný* XV, s. 173.

³⁴⁰ Václav Slovacius TURNOVSKÝ, *Kázání pohřební nad tělem urozeného pána pana Jindřicha staršího Křineckého z Ronova a na Rožďalovicích, kterýž (jsa nejvyšším vůdcem tisíce německých rejtarův zbrojných) léta Páně 1602, listopadu měsíce dne třetího, v šermicli před Budínem s Turky nejukrutnějšími všeho křesťanstva nepřáteli, smrtelně v hlavu, v ruku i v nohy raněn, v Jezu Kristu Božím a Panny Marie Synu, pro jehož čest a lid bojoval, život vezdejší dokonal*, Praha 1603 [studovaný exemplář je uložen v Knihovně Strahovského kláštera, sign. BY II 48].

³⁴¹ Na toto pohřební kázání upozornil a stručně jej interpretoval T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, s. 186; na seznamu turcic jej uvádí pod číslem 269.

³⁴² TAMTÉŽ, s. 186.

³⁴³ Z dosud známých pramenů se nepodařilo zjistit jednoznačný důkaz přítomnosti Šťastného Václava Pětipeského na pohřbu Jindřicha staršího Křineckého z Ronova koncem roku 1602 – k tomu byla studována především korespondence Křineckých z Ronova dochovaná v rámci souboru korespondence Pětipeských z Chýš – SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/9.

³⁴⁴ K tomu srov. blíže v kapitole 2.2. v souvislosti s interpretací „dobré hrdinské smrti“ Albrechta Pětipeského z Chýš.

V souvislosti s výše zmíněnou existencí nedochovaného Pětipeského památníku je nutné ještě uvést doklad bližšího vztahu s Jiřím Theobaldem Černínem z Chudenic. Jako stvrzení hloubky vzájemného přátelství vymaloval Jiří Theobald Černín z Chudenic do památníku Šťastného Václava Pětipeského svůj erb.³⁴⁵ Obraz erbu starožitného panského rodu Černínů z Chudenic dodával lesku stránkám rytířova památníku a sloužil jako významný a dobře čitelný symbolický znak hloubky společenské prestiže jeho majitele.³⁴⁶ Vlastnictví štambuchu dále poukazuje na úroveň vzdělanosti a kulturního rozhledu jeho držitele, který se snažil zachytit svoje místo v dobovém urozeneckém prostředí nejen prostřednictvím studovaných deníkových zápisků.³⁴⁷ Objevení tohoto pramene by zásadním způsobem rozšířilo heuristický a interpretační rámec studia tématu, jelikož by poskytlo nesmírně cenný srovnávací materiál.³⁴⁸

3.3. Šťastný Václav Pětipeský z Chýš mezi pasovským vpádem a stavovským povstáním

V době rostoucí konfesionalizace politického myšlení navazoval Šťastný Václav Pětipeský přátelské vztahy s katolicky i nekatolicky smýšlejícími šlechtici stavu rytířského a panského.³⁴⁹ Navzdory českobratrské orientaci a pozdější velmi rozporuplné účasti

³⁴⁵ Památník Šťastného Václava Pětipeského není doposud historické vědě znám a do dnešní doby se pravděpodobně nedochoval. Vlastnictví památníku Šťastným Václavem Pětipeským prozrazuje list, který Pětipeskému zaslal Jiří Theobald Černín z Chudenic, datovaný 16. prosince 1605; Jiří Theobald zde ujišťoval Šťastného Václava, že mu památník společně s malbou svého erbu odešle zpět a zároveň se ho tázal, v čem mu může „jinak líbezné přátelství prokázati“. List je uložen v SOA Litoměřice, LRRÁ, sign. P 10/16.

³⁴⁶ K tomu srov. blíže Marie RYANTOVÁ, *Krajina zemí habsburské monarchie – „vlastní“ a „cizí“ ve světle cestovních deníků a památníků*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 207-218, zde s. 209-210.

³⁴⁷ Vedení památníků jako jednomu z nástrojů sebe prezentace jejich držitelů i zapisovatelů se v syntetickém pohledu věnovala TÁŽ, *Památníky aneb štambuchy, tj. alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku*, České Budějovice 2007; srov. dále TÁŽ, „*In perpetuum sui memoriam scripsit*“. *Raně novověké památníky jako prostředek uchování paměti*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, s. 106-115.

³⁴⁸ Pátrání po Pětipeského štambuchu zůstává nadále předmětem dalšího badatelského úsilí, jeho dochování a objevení dosud nelze pokládat za zcela vyloučené.

³⁴⁹ Na příkladu souladu vyznání u dvojice krajských hejtmanů, kterou tvořili pán a rytíř, doložil postupující konfesionalizaci politického myšlení na regionální úrovni zemské správy na sklonku předbělohorské doby V. BŮŽEK, *Nižší šlechta*, s. 65. V úřadu krajského hejtmana se na Boleslavsku pravidelně střídali v letech 1596-1616 členové rodů Gerštorfů z Gerštorfu, Hrzánů z Harasova, Klusáků z Kostelce a Pětipeských z Chýš – TAMTÉŽ, s. 64. Dochované seznamy krajských hejtmanů předbělohorské doby včetně studie k mechanismu obsazování tohoto úřadu vydal P. MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana*.

v českém stavovském povstání zůstaly v jeho chování nadále přítomny určité rysy, které naznačily zvnitřnění zásad „dobrého krýksmanství“ a křesťanského rytířství.

Po návratu z válečných tažení let 1604 a 1605 se mohl Šťastný Václav více věnovat správě svých statků. Na tvrzi v Byšicích měl konečně dostatek času, aby se zabýval korespondencí. Zajímavým a cenným důkazem o hloubce odkazu otce se stal zájem o jeho písemnosti. Šťastný Václav Pětipeský si je podrobně prošel a snad také nějakým dnes již nezjistitelným způsobem uspořádal, o čemž svědčí jeho vlastní přípis na rubu jednoho z listů: „*Všelijaká psaní nebožtíka, dobrý paměti otci mému učiněná a přehlédnutá 1606*“.³⁵⁰

Mezi listy, které často předčítávaly spíše jeho starší sestry či matka, se nyní sám začel do slov Albrechta Pětipeského psaných z uherských bojišť. V posledním ze svých dopisů se Albrecht Pětipeský s rodinou dojemně loučil v předtuše smrti, kterou již pravděpodobně pokládal za nevyhnutelnou. Jako pravý křesťanský rytíř se i přes obrovskou nepřátelskou přesilu věrně obracel k Bohu a nenechal do svého psaní proniknout sebemenší náznak strachu.³⁵¹ Opětovný prožitek posledních otcových okamžiků ještě umocnila četba polních rozkazů nejvyššího velitele vojsk v Uhrách roku 1596 Adolfa ze Schwarzenberku Albrechtovi Pětipeskému a jeho jízdnímu pluku ze září a října 1596.³⁵²

Silný otcovský příklad znovu vyvstal v mysli Šťastného Václava krátce po návratu z boje s největším nepřítelem křesťanstva. Zájem o otcovu pozůstalost mohl být živen mnoha dalšími pohnutkami. Šťastný Václav se po smrti svých dvou bratrů, k níž došlo právě do roku 1606, rozhodl přijmout úlohu mužské hlavy rodu, jeho pokračovatele i správce nabytých statků.³⁵³ Velký nárůst korespondence hospodářského charakteru urozence Pětipeského od roku 1607 poukazuje na jeho snahu o pozornou správu statků v okolí Byšic.³⁵⁴

³⁵⁰ O tomto činu svědčí jeho poznámka na jednom z listů adresovaných Albrechtovi Pětipeskému: „*Všelijaká psaní nebožtíka, dobrý paměti otci mému učiněná a přehlédnutá 1606*“. List byl Albrechtovi Pětipeskému zaslán roku 1585 knězem Ondřejem, děkanem ve Staré Boleslavi, kterého na základě obsahu dopisu spojovaly s Albrechtem Pětipeským dobré sousedské vztahy – list je uložen v SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 11/16.

³⁵¹ „...u Vácova ležíme. Od Hátvánu jsme přijeli a tu očekáváme, co dále pán Bůh bude chtít. Na nepřítelů čekáme, kterýž od nás blízko jest. Tak praví, že má mít do čtyrykrátě sto tisíc. Pán Bůh rač nám svou svatou pomoc dáti a mně se se všemi Vámi v dobrým zdraví popřítí shledati.“ – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/1; P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 415.

³⁵² Srov. blíže v kapitole 2.2. Celkem šest polních rozkazů Albrechtovi Pětipeskému ze září a října 1596 se dostalo mezi lobbkovické archiválie – P. MAREŠ (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš*, č. 416-421.

³⁵³ Ke genealogickým souvislostem rodu srov. NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 775.

³⁵⁴ Hospodářskou korespondenci Šťastného Václava Pětipeského lze sledovat především díky dochované souvislé řadě kopií a regestářů písemností purkmistrovského úřadu města Mělník – od roku 1606 až do roku 1628 – srov. Státní okresní archiv Mělník [nadále cituji jako SOkA Mělník], Archiv města Mělník, Regestáře došlé korespondence 1606-1608, sign. AK 13/2-4; TAMTÉŽ, kniha č. 95, Regestář došlých listů 1608-1614 [stará signatura L52a]; TAMTÉŽ, kniha č. 96, Regestář došlých listů 1614-1628 [stará signatura L53].

Povinnosti „*kryksmana*“ nedovolily Šťastnému Václavovi Pětipeskému spravovat rodinné statky příliš dlouho. Politická nestálost vlády Rudolfa II. vyústila v první polovině roku 1608 ve střetnutí s konfederací rakouských a uherských stavů vedenou jeho mladším bratrem Matyášem.³⁵⁵ Během květnového vpádu arciknížete Matyáše do Čech byla koncem měsíce svolána k obraně Království českého (v té době již spíše jen jeho hlavního města) zemská hotovost.³⁵⁶

Šťastný Václav Pětipeský se znovu oblékl do zbroje a osedlal válečného koně. Ve vojsku zemské hotovosti si zároveň udržoval pečlivý přehled o vývoji politické situace, jak dokládá dochovaná korespondence. Již v neděli 8. června 1608 se na něj s prosbou o nejčerstvější informace z Prahy obracel dlouholetý přítel Jan nejstarší Kavka z Říčan a na Červené Řečici.³⁵⁷ Jan Kavka z Říčan znal široké mezinárodní souvislosti Matyášova vpádu a v souladu s předními českými šlechtici si přál brzké ukončení složitých vyjednávání, která provázelo drancování Matyášových oddílů ve východních i středních Čechách.³⁵⁸ Z obsahu dopisu lze usuzovat, že se Šťastný Václav Pětipeský opět pohyboval v blízkosti nejvyšších velitelů českého vojska, již zároveň měli dobrý přehled o politickém dění.³⁵⁹ Mezi delegací českých stavů, kteří v červnových dnech roku 1608 vedli jednání s arciknížetem Matyášem, popřípadě s jeho posly, nechyběli dřívější velitel Šťastného Václava Pětipeského hrabě Jindřich Matyáš z Thurnu a blízký přítel a soused Václav Budovec z Budova.³⁶⁰

Vleklá vyjednávání byla ukončena až uzavřením libeňského míru 25. června 1608. Největším úspěchem Matyáše byl zisk uherské koruny od Rudolfa II., jehož panovnická autorita v habsburské monarchii byla ještě více oslabena.³⁶¹ Šťastný Václav Pětipeský se

³⁵⁵ J. JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 409-428. K bratrské roztržce Rudolfa II. a Matyáše nejnověji Václav BŮŽEK (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611)*, České Budějovice 2010 (= OH 14).

³⁵⁶ J. JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 425-426.

³⁵⁷ Jan Kavka z Říčan psal Šťastnému Václavovi Pětipeskému do Prahy 8. června 1608 ze své tvrze v Červené Řečici: „...že mi ráčíš v důvěrnosti oznámiti, jestli jest jaká odpověď pánům stavům od J[e]ho M[ilosti] C[ísařské] přivežená a vyslání od pánů Slezáků a od kurfiřta saského, od pánův Moravanův i od jiných zemí, kterýmž vysláno bylo, navrátily jsou se a co jsou dobrého vyřídili. Též jaká odpověď od pánů Uhrů jest pánům stavům dána aneb co dobrého nového v Praze slyšeti jest a schyluje-li se k jakému pokojnému této vši věci skončení ... a tolikéž již-li jest tento lid zmustrován aneb kde na hranice položen bude a bude-li se více verbovati, co slyšeti jest a co dobrého z Vídně slyšeti jest, jak byli [u?] J[e]ho M[ilosti] C[ísařské], jaký lid najímati ráčí, žádám, že mi oznámíš ráčíš ...“ – srov. list uložený v SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/10.

³⁵⁸ TAMTÉŽ.

³⁵⁹ Cenným pramenem, který osvětluje události Matyášova vpádu do Čech až do uzavření libeňského míru, je soubor opisů listů, jimiž patrně převážně Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka informoval o průběhu dění Petra Voka z Rožmberka na Třeboni – Moravský zemský archiv Brno, Cerroniho sbírka č. 207, „*Opis knihy Rozenberské*“, zde zejména fol. 200-254.

³⁶⁰ Srov. TAMTÉŽ, fol. 239.

³⁶¹ J. JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 427.

mohl opět na několik měsíců vrátit do Byšic a věnovat se hospodaření.³⁶² Zemský sněm svolaný v lednu 1609, na němž vystoupili čeští nekatoličtí stavové s požadavky zrovnoprávnění dalších nekatolických konfesí vedle starokališnictví, přilákal Šťastného Václava Pětipeského z Chýš znovu do hlavního města království.

Císař Rudolf II. pod tlakem katolického křídla vedeného nejvyšším kancléřem Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic sněm 1. dubna 1609 rozpustil, avšak ještě téhož dne si nekatoličtí stavové zvolili k pokračování svého rokování Novoměstskou radnici, kde se znovu i přes zákaz císaře sjeli 4. května 1609.³⁶³ Během května se v Praze rozhořely pouliční nepokoje a nekatoličtí stavové, kteří měli jednoznačnou převahu, začínali připravovat postavení vojska. Císař byl nakonec přinucen obnovit od 25. května sněmovní jednání přímo na Hradě. Boj českých nekatolíků za náboženskou svobodu získával postupně ohlas i za hranicemi království. Do pražských vyjednávání zasáhl významně saský kurfiřt, jehož poslové se od 12. června ujali úlohy vyjednávačů mezi oběma tábory. Avšak ani kompromisní návrh Adama ze Šternberka předložený 26. června českým nekatolíkům nestačil. K zajištění ještě většího nátlaku na katolickou stranu a císaře Rudolfa II. začali Jindřich Matyáš z Thurnu a Linhart Colona z Felsu stavět vojsko. K ozbrojené konfrontaci směřoval i postup Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic. Rudolf II. však Lobkovice z čela katolické strany odvolal a nahradil ho smířlivějším nejvyšším purkrabím Adamem ze Šternberka. Na pokyn císaře byly od 4. července sepisovány dokumenty známé později jako *Majestát na náboženskou svobodu a Porovnání*. Jejich zpečetěním 9. července dosáhli čeští stavové zákonného uznání nekatolických vyznání na základě *České konfese* z roku 1575.³⁶⁴

Šťastný Václav Pětipeský znovu sledoval pražské události. V souvislosti s nimi se ve středu 1. dubna 1609 vydal na jednu ze svých nejdělsích cest. Právě v den, kdy císař rozpustil zemský sněm, vyslali nekatoličtí stavové poselstvo k saskému kurfiřtovi do Heidelbergu.³⁶⁵ K cestě byli dále vybráni například Karel z Vartemberka, Václav Vilém z Roupova a Jiří Vřesovec z Vřesovic.³⁶⁶ Ještě před odjezdem se rytíř Pětipeský ocitl také v delegaci stavů k uherským poslům, kteří na jednáních nabízeli spojenectví s konfederací

³⁶² Pětipeského listy s hospodářskými či poddanskými záležitostmi se u úřadu purkmistra města Mělník znovu objevovaly od září 1608 – SOkA Mělník, Archiv města Mělník, Regestáře došlé korespondence 1606-1608, sign. AK 13/4, fol. 2 an.

³⁶³ Blíže J. JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 429-443.

³⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 446-448.

³⁶⁵ Karel TIEFRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká I*, Praha 1865, s. 159.

³⁶⁶ TAMTÉŽ, k tomu dále srov. list v SOA Litoměřice, LRRa, sign. P 10/12. Václav Vilém z Roupova (1580-1634), byl zvolen stavovským direktorem v letech 1609, 1611, 1618-1619; v letech 1619-1620 působil v úřadu nejvyššího kancléře.

uherských i rakouských stavů a nového uherského krále Matyáše Habsburského.³⁶⁷ O Pětipeského stále vzrůstajícím postavení mezi politickou reprezentací českých nekatolíků svědčí list jeho švagra Viléma Trmala z Toušic, který ho žádal, aby na cestu do Heidelbergu vzal jeho dospívajícího syna (synovce Šťastného Václava).³⁶⁸ Na obnovený zemský sněm naléhavě zval Šťastného Václava po jeho návratu ze Saska počátkem června 1609 Bořivoj Kyšperský z Vřesovic se slovy, že: „...všichni stavové podobojí zůstávají v Praze“.³⁶⁹

V roce 1609 Šťastný Václav Pětipeský zasahoval do vývoje stavovské politiky. Členství v doprovodu Karla z Vartemberka a Václava Viléma z Roupova k vyjednávání se saským kurfiřtem v Heidelbergu znovu poukazuje na rozšíření urozcova politického rozhledu, stejně jako na zaujetí pevného místa mezi českými nekatolíky. Šťastný Václav Pětipeský byl také dostatečně jazykově vybaven, aby se mohl stát platným členem poselstva.³⁷⁰ Nekatolická – českobratrská – orientace Pětipeského se ovšem nevyklučovala se stále aktuálním posláním „*krýksmana*“ a křesťanského rytíře.³⁷¹ Vědomí stavovské příslušnosti a s ním spojené povinnosti obrany země se u sledovaného nižšího šlechtice projevilo i s příchodem konce vlády Rudolfa II., k němuž došlo v souvislosti se vpádem pasovských žoldnů.

Od ledna roku 1610 najímal arcikníže Leopold Pasovský vojsko, jež mělo původně táhnout do Porýní hájit habsburské nástupnické zájmy. Namísto do zimního ležení se však z důvodu prohlubující se krize vlády Rudolfa II. a katolické strany v Čechách vydalo k hranicím Království českého.³⁷² V závěru roku 1610 zajistili čeští nekatolíci stavové proti vpádu Leopoldova žoldněřského vojska zemské hranice u Sušice a Prachatic.³⁷³ Jako rytmistr jízdního praporce se „v potřebě zemské krýksmanské dal potřebovati“ i Šťastný Václav Pětipeský.³⁷⁴ Pasovští však pozice českých stavů obešli a do Čech vstoupili jihovýchodněji obchvatem přes Linec. Na přelomu ledna a února obsadili České Budějovice

³⁶⁷ K. TIEFRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie I*, s. 164.

³⁶⁸ Vilém Trmal z Toušic se na Šťastného Václava Pětipeského obracel 31. března 1609 s prosbou, jež naznačuje, že politicky motivovaná cesta do Heidelbergu mohla představovat pro Pětipeského synovce alespoň skromnou náhradu kavalírské cesty – srov. list v SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/12.

³⁶⁹ K tomu srov. list Bořivoje Kyšperského z Vřesovic v SOA Litoměřice, LRR, sign. P 11/15.

³⁷⁰ Již před rokem 1618 ovládal Šťastný Václav Pětipeský dostatečně také písemnou formu německého jazyka. K tomu srov. několik německy psaných listů dochovaných v jeho korespondenci – SOA Litoměřice, LRR, sign. P 11/16.

³⁷¹ K tomu srov. výše v kapitole 3.2. v souvislosti s dílem Václava Budovce z Budova.

³⁷² Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české VII (1526-1618)*, Praha-Litomyšl 2005, s. 443-453.

³⁷³ Jan Bedřich NOVÁK, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935, s. 90-91.

³⁷⁴ Šťastný Václav Pětipeský se v roce 1611 na svou oddanou „*krýksmanskou*“ službu odvolával v korespondenci – SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/3.

i Tábor a 13. února stanuli před Prahou.³⁷⁵ Během pasovského vpádu na Malou Stranu 15. února se čeští stavové v ulicích svého hlavního města postavili na odpor.³⁷⁶

Jeden z oddílů stavovské jízdy, jež se snažila zabránit proniknutí útočníků na Malostranské náměstí, vedl Šťastný Václav Pětipeský.³⁷⁷ V pouliční vřavě se v plné míře projevilo očekávané chování rytíře Václava, hodného rytířské slávy otce.³⁷⁸ Společně se svým praporečnickem Janem Vtelenským ze Vtelna vjel na Malou Stranu s dvěma praporci jízdy a kryl proti nepřátelské přesile ústup jen narychlo vyzbrojených stavovských vojáků.³⁷⁹ Se dvěma praporci jízdy, které ani nedosahovaly pravidelného počtu 100 jezdců, zaútočil přímo proti postupující nepřátelské pěchotě. Podařilo se mu zaměstnat nepřítel, čímž umožnil ústup oddílům Viléma Vřesovce z Vřesovic. Tento kousek, podobající se poslednímu bitevnímu manévru jeho otce, vynesl Šťastnému Václavovi mezi dalšími urozenci, nadřízenými i podřízenými, slovy Jana Vtelenského ze Vtelna pověst „*pocivého soldáta*“.³⁸⁰

Přestože výpověď Jana Vtelenského ze Vtelna o počínání Šťastného Václava Pětipeského vznikla se značným časovým odstupem, představuje velmi zajímavý doklad o dobovém vnímání hodnot „*dobrého krýksmanství*“.³⁸¹ Obsahy myšlenkového světa rytíře Pětipeského lze díky tomu porovnat s pohledem jeho spolubojovníků.³⁸² Jan Vtelenský ze Vtelna chápal svoji výpověď jako očekávaný názor celé skupiny stavovských vojáků.³⁸³

Dne 15. února 1611 se Šťastný Václav Pětipeský na Malostranském náměstí postavil jako velitel praporce jízdy žoldněřům, které najal a do Čech poslal vysoký katolický hodnostář na podporu vlády svého bratrance Rudolfa II. V mysli sledovaného urozence v tu dobu jednoznačně převládla nutnost hájit nedávno vydobytou náboženskou svobodu.

³⁷⁵ J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 91-96; Josef JANÁČEK, *Pád Rudolfa II.*, Praha 1973, s. 184-185.

³⁷⁶ J. JANÁČEK, *Pád Rudolfa II.*, s. 186.

³⁷⁷ K postupu pasovských na Malostranské náměstí srov. také obrazovou přílohu č. 3.5.

³⁷⁸ Pasovští útočníci byli najati katolickou vrchností, proto v tomto momentu muselo v mysli Šťastného Václava Pětipeského převážit vědomí stavovské a konfesijní sounáležitosti s českou nekatolickou šlechtou v kombinaci s vědomím spravedlivosti obranného boje Království českého.

³⁷⁹ K tomu srov. výpověď Jana Vtelenského ze Vtelna z roku 1620 – SOA Litoměřice, LRR, sign. P 11/15. Pro mimořádnou výpovědní hodnotu je celý text edičně zpracován v textové příloze č. 2.

³⁸⁰ „...*pan Šťastný Václav Pětipeský s tovaryštvem svým na nepřítel uhodil a jak na pocivého soldáta befelshhabera [velitele] náleželo, pocivě se choval a nepřítel jsme k tomu přivedli, že jest zpátkem tou klenutou ulicí couvnouti musel...*“ – TAMTÉŽ.

³⁸¹ Zmíněný pramen by bylo možno zařadit k diskursivním textům při hlubším sémantickém a historickoantropologickém studiu kategorie „*dobrého krýksmanství*“.

³⁸² „*A jak při tom tak potom až do abdaňku [rozpuštění a vyplacení] týž pan Šťastný Václav Pětipeský to, co by nejméně k újmě jeho dobrého jména a pocivosti bylo, ničehož se nedopustil, nýbrž vždycky čestně pocivě se choval, takže jak pan nejvyšší, tak nejvyšší lejtant, jiní befelshhaberové [velitelé] a sumou všecko tovaryšstvo s ním dobře spokojeni, náležitě abdaňkování jsme byli.*“ – TAMTÉŽ.

³⁸³ Jan Vtelenský ze Vtelna opakovaně použil během svého výkladu události první osoby množného čísla – srov. TAMTÉŽ.

Bojová odvaha projevená Šťastným Václavem Pětipeským ještě rozšířila kladný obraz jeho osoby v očích urozců panského i rytířského stavu.

Když 22. března 1611 vítali stavové v čele s Jindřichem Matyášem z Thurnu před Prahou budoucího nového českého krále Matyáše Habsburského, jenž je proti Rudolfovi II. podpořil, jel červený praporec Šťastného Václava s devadesáti osmi jezdci na desátém místě.³⁸⁴ Pořadí v průvodu za nejvyššími stavovskými představiteli opět výrazně odráželo vysokou míru společenské prestiže, jíž se urozenec s pověstí statečného „*krýksmana*“ těšil.³⁸⁵

V témže roce byl Pětipeskému svěřen úřad hejtmána Boleslavského kraje za rytířský stav po boku Václava Berky z Dubé.³⁸⁶ Vzestup jeho politické kariéry vyvrcholil zvolením do stavovského direktoria za rytířský stav po pražské defenestraci 23. května 1618.³⁸⁷ Již za měsíc však žádal o zproštění tohoto úřadu, k čemuž však stavové nesvolili.³⁸⁸ Mohla jeho snaha o časné vystoupení z direktoria souviset se znovuoživením ideálu křesťanského rytířství, který v době ohrožení Evropy Turky odkazoval zpět ke křesťanské svornosti? Nebo spíše nechtěl dále prohlubovat nevraživost křesťanských konfesijních táborů?³⁸⁹

Jednou z pohnutek, které změnilы postoj Šťastného Václava Pětipeského k direktoriu, mohlo být setkání s nejvyšším hofmistrem Adamem mladším z Valdštejna, jenž zůstal věrný králi a zároveň působil během prvních měsíců povstání jako obhájce jeho panovnické moci. Stavovští direktori zjistili, že Adamovi z Valdštejna byly jistým kurýrem z Vídně doručovány patenty a instrukce, které měl rozesílat dále po krajích Království českého. Proto k němu 21. června 1618 vyslali Šťastného Václava Pětipeského, Pavla z Říčana a Tobiáše Štefka, aby jim takové písemnosti odevzdal.³⁹⁰ Adam mladší z Valdštejna se zdráhal. Stejní poslové k němu museli přicházet opakovaně ještě po dva dny.³⁹¹

³⁸⁴ Jan Bedřich NOVÁK (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu XV. Sněmy roku 1611 I*, Praha 1917, s. 620, 624.

³⁸⁵ Na prvním místě jel se svým praporem Jindřich Matyáš z Thurnu, dále následovali Mikuláš Vratislav z Bubna, bratranec Šťastného Václava Vodolan Pětipeský z Chýš, Jiří Vratislav z Mitrovic, dva samostatné prapory, italský šlechtic Carreto z Milesimu a Jan z Vrtby – TAMTÉŽ.

³⁸⁶ Šťastný Václav Pětipeský vykonával tuto funkci policejního charakteru v letech 1611-1612 – srov. titulaturu v korespondenci – SOA Litoměřice, LRRÁ, sign. P 10/3. K tomu také P. MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmána*, s. 128.

³⁸⁷ Josef JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984, s. 413; Šťastný Václav Pětipeský je uveden na seznamu direktorů zvolených 25. května 1618 – Karel TIEFRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká II*, Praha 1866, s. 142.

³⁸⁸ TAMTÉŽ.

³⁸⁹ Pravdivost této domněnky by naznačovala proměnu Pětipeského myšlenkového světa spočívající v odvrácení se od stavovského nekatolického tábora, za nějž statečně bojoval v roce 1611.

³⁹⁰ K. TIEFRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie II*, s. 193.

³⁹¹ TAMTÉŽ.

Je pravděpodobné, že se pokusil přimět je, aby upustili od z jeho pohledu velezrádné činnosti v direktoriu.³⁹²

Již 23. června žádal Šťastný Václav Pětipeský o propuštění z direktoria: „...*bud' proto, jakž se vůbec pravilo, že rád vojákem býti chtěl, bud' že od někoho v tom rozpáčen a čímkoli ukojen byl, aby se věci obecných vzdaloval...*“, avšak nebylo mu to dovoleno z obavy, aby jeho příkladu nenásledovali další.³⁹³ Slova Pavla Skály ze Zhoře poukazují na obsahy myšlenkového světa Šťastného Václava, které byly událostmi května a června 1618 znovu oživeny. V souvislosti s Pětipeského neochotou účastnit se dále činnosti v direktoriu jimi byly hodnoty „*dobrého krýksmanství*“ a hluboké tradice oddané služby rytířů Pětipeských z Chýš českým panovníkům spojené v přenesené rovině s ideálem křesťanského rytířství. Tím, kdo „*rozpáčil*“ Pětipeského motivaci k aktivní účasti v politické rovině povstání, byl velmi pravděpodobně právě Adam mladší z Valdštejna, s nímž se Šťastný Václav ve vyhrocené atmosféře překotných politických změn v Praze několikrát během dvou červnových dnů roku 1618 setkal.³⁹⁴

Z dochovaných pramenů bylo možné osvětlit ještě jeden okamžik, kdy se Šťastný Václav Pětipeský mezi stavovskými direktory projevil zcela negativně k jejich postupu. V srpnu 1619 podal Václav Vilém Roupovec z Roupova návrh k výkupu a zmincování klenotů od stavů.³⁹⁵ Pětipeský se postavil proti a byl direktory nařčen z hamižnosti. Jeho čin později stejně ohodnotil také Pavel Skála ze Zhoře.³⁹⁶ Po zohlednění vývoje myšlenkového světa uroence sledovaného od období jeho výchovy se však nabízí ještě další interpretace. Josef Janáček navrhl, že důvod Pětipeského odporu ke zmincování klenotů a šperků spočíval ve vědomí ceny uměleckého a řemeslného zpracování předmětů, která dalece přesahovala hodnotu pouhého kovu.³⁹⁷ Janáčkův soud lze přijmout a rozšířit dále o možnost, že se do Pětipeského postoje promítlo také vědomí, že mnohé drahocenné předměty pocházely původně z majetku katolické církve, a měly tudíž posvátnou náboženskou hodnotu. Šťastný Václav Pětipeský zabránil jejich zničení i přes významný pokles vlastní společenské prestiže, čehož si musel být předem vědom.³⁹⁸ Uroencova

³⁹² Deníkové zápisky Adama mladšího z Valdštejna, které by dále pomohly osvětlit jeho setkání se Šťastným Václavem Pětipeským, se bohužel nedochovaly pro léta 1618-1628. Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfínské dvůřany*, s. 277-281.

³⁹³ K. TIEFRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie II*, s. 199.

³⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 193.

³⁹⁵ Karel TIEFRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká III*, Praha 1867, s. 275.

³⁹⁶ „...*direktor předposlední v stavu rytířském sobě více zlata a stříbra váživ, obec v tom dobrém úmyslu rozpáčil příčinou dosti jalovou...*“ – TAMTÉŽ.

³⁹⁷ J. JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře, Historie*, s. 187, 401, 413.

³⁹⁸ Na tentýž důvod svého postoje upozornil Šťastný Václav později během výsledku hrdelní komisí po porážce stavovského povstání – srov. níže.

hodnotová měřítko, utvářená mimo jiné rytířskými ideály, převážila v tomto okamžiku nad kategorií stavovské cti.

Šťastný Václav Pětipeský podpořil svým hlasem volbu Fridricha Falckého českým králem 26. srpna 1619 a později byl jmenován jeho dvorním maršálkem a radou.³⁹⁹ Během povstání se však neúčastnil přímých bojů a pobýval střídavě u pražského panovnického dvora a na mělnickém zámku.⁴⁰⁰ Ten mu byl direktoriem propůjčen i s mělnickým panstvím za značnou částku peněz v hotovosti, které na financování povstání věnoval.⁴⁰¹ O vývoji vojenských operací informoval od října 1618 do března 1619 Šťastného Václava Pětipeského jeho blízký a příbuzensky spřízněný přítel Jan mladší z Bubna, jeden z nižších velitelů stavovského vojska.⁴⁰² Obsah listů prokázal, že Jan mladší z Bubna vnímal sledovaného urozence jako zkušeného a důvěryhodného bojovníka i politika, který stál po boku politického obránce českobratrské víry Václava Budovce z Budova. Oba rytíři vnímali svůj boj jako spravedlivou obranu své konfese zaručené Rudolfovým majestátem.⁴⁰³

Šťastný Václav Pětipeský nebyl členem válečné rady, jež vznikla z popudu krále Fridricha v druhé polovině září 1620.⁴⁰⁴ Dochované prameny naznačují, že se spíše vzdáleně podílel na shromažďování vojenských oddílů, patrně opatřováním peněz.⁴⁰⁵ Později, během výslechu hrdelní komisí, sám popřel, že by proti Ferdinandovi II. pozvedl zbraň, přestože se doznal k volbě Fridricha Falckého králem. Také v případě otázek směřovaných k působnosti Jáchyma Ondřeje Šlika, Václava Budovce z Budova a Kryštofa Roupovce z Roupova během povstání popíral bližší vědomost o jejich činech, například o sepisování apologií.⁴⁰⁶ Když se 5. listopadu ligistická a habsburská vojska vydala

³⁹⁹ K. TIEFRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie III*, s. 297. Jmenování do dvorského úřadu patrně podpořily Pětipeského politické a válečnické zkušenosti a již osvětlená jazyková vybavenost.

⁴⁰⁰ K tomu srov. titulaturu v korespondenci, blíže také obsah listů v SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/5.

⁴⁰¹ Karel TIEFRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká IV*, Praha 1868, s. 96-97, 117. Šťastný Václav Pětipeský věnoval na povstání částku 57 000 kop grošů míšeňských, za něž dostal mělnické panství a zámek do zástavní držby – TAMTÉŽ, s. 117. Zapůjčení velké finanční hotovosti vyvrací alespoň částečně Skálovo nařčení Pětipeského z hamižnosti.

⁴⁰² K tomu srov. celkem 11 listů Jana mladšího z Bubna Šťastnému Václavovi Pětipeskému, které se pro svou mimořádnou výpovědní hodnotu stanou předmětem samostatné badatelské pozornosti – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/5.

⁴⁰³ Srov. TAMTÉŽ.

⁴⁰⁴ Antonín GINDELY, *Dějiny českého povstání léta 1618 III*, Praha 1878, s. 230-231. Jediným českým zástupcem ve válečné radě Fridricha Falckého byl Kryštof Kaplír ze Sulevic – TAMTÉŽ, s. 231.

⁴⁰⁵ Srov. zmíněné listy Jana mladšího z Bubna Šťastnému Václavovi Pětipeskému – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/5; dále list od purkmistra a rady města Mladá Boleslav z února 1620 potvrzující zmustrování vojska pro potřeby stavů v Boleslavsku – SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 11/17.

⁴⁰⁶ Originál výslechového protokolu [„Originalverhör“] Šťastného Václava Pětipeského se standardizovanými otázkami, na něž v průběhu vyšetřování roku 1621 odpovídali zadržení čeští stavové, se dochoval v NA Praha, Stará manipulace, sign. K 1/138, fol. 55-63. V sešitu výslechového protokolu byly před jménem Šťastného

po úspěšném útoku na pozice Kristiána z Anhaltu od Rakovníka k Praze, pobýval Šťastný Václav Pětipeský v hlavním městě království, pravděpodobně přímo u Fridrichova dvora.⁴⁰⁷ Fridrich Falcký se příliš pozdě rozhodl vydat se do bělohorské bitvy. Když vyrazil ke Strahovské bráně, mezi 500 jezci jeho doprovodu byl téměř jistě také rytíř Pětipeský. Společně s ostatními však mohl z koně pouze přihlížet, jak se přes neobsazené hradby snaží dovnitř dostat zbytky prchajících českých a žoldněrských oddílů.⁴⁰⁸ Je dále pravděpodobné, že se Šťastný Václav Pětipeský po boku Jindřicha Matyáše z Thurnu a pod vedením Georga Erasma Tschernebla pokusil krýt útek krále a královny z Prahy dočasnou obranou Karlova mostu.⁴⁰⁹ Vzhledem k politickým zkušenostem, umírněnému postoji i osvojeným rytířským hodnotám nechyběl sledovaný šlechtic patrně také při pokusech o vyjednávání s vítězným hrabětem Buquoyem.⁴¹⁰

Po porážce českého stavovského povstání Šťastný Václav Pětipeský přísahal již 15. ledna věrnost císaři Ferdinandovi II. Během následného vyslyšení hrdelní komisí 17. dubna 1621 vypověděl, že místo v direktoriu přijal, až když byl ujištěn, že čin stavů nebyl namířen proti králi. Ve funkci direktora se snažil bránit zabírání královského majetku a statků katolické církve. Když nabádal stavy, aby se poddali králi, byl prohlášen za nepřítel vlasti.⁴¹¹ Ačkoli mohla být jeho slova vedena snahou zachránit si život a čest šlechtice, sama komise shledala, že o mnohých činech namířených proti habsburské koruně nevěděl či s nimi nesouhlasil.⁴¹² Loajalita českým panovníkům i v době stavovského povstání je dalším dokladem Václavova ztotožnění se s rodovou tradicí Pětipeských z Chýš

Václava Pětipeského zaznamenány mezi 3. a 15. dubnem 1621 výslechy Bohuslava z Michalovic, Martina Fruweina, Pavla z Říčan, Kašpara Kaplíře ze Sulevic a Jindřicha Otty z Losu.

⁴⁰⁷ A. GINDELY, *Dějiny českého povstání III*, s. 246-248. Poslední pobyt Pětipeského v Mělníku či v Byšicích dokládají prameny pro den 13. října 1620 – k tomu srov. SOKA Mělník, Archiv města Mělník, kniha č. 96 [stará signatura L53], fol. 135.

⁴⁰⁸ A. GINDELY, *Dějiny českého povstání III*, s. 264-265.

⁴⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 266-268.

⁴¹⁰ Dochované prameny bohužel neposkytují přímý důkaz této hypotézy – nepřímým dokladem může být výše doložený vztah s Jindřichem Matyášem z Thurnu, jehož „rytířskou obětavost“ projevenou i po bělohorské porážce ocenil především na základě záznamů Pavla Skály ze Zhoře Antonín Gindely – srov. TAMTÉŽ, s. 269.

⁴¹¹ NA Praha, Stará manipulace, sign. K 1/138, fol. 55-63. Z celkem 236 otázek připravených pro výslechy bylo Šťastnému Václavovi Pětipeskému položeno 157 – z nich na více než 30 odpověděl negativně (popřením vědomosti o dané věci). K obsahu výslechu také Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, Praha 1882, s. 427-428.

⁴¹² Konfrontace s pramenem odrážejícím činnost Šťastného Václava Pětipeského ve stavovském direktoriu z protihabsburské strany tuto domněnku potvrzuje – J. JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře, Historie*, s. 187, 401, 413. Lze předpokládat, že k zmírnění rozsudku Šťastného Václava Pětipeského na doživotní vězení a posléze na jeho propuštění po necelých dvou letech mohlo dojít také na základě přímluv blízkých a vlivných přátel z katolického prostředí – zejména Adama ze Šternberka. Ověření této domněnky bude náplní dalšího biograficky orientovaného pohledu na sledovaného uroence. Již tři roky po svém propuštění z vězení byl Šťastnému Václavovi Pětipeskému svěřen úřad místosudího desek zemských. Roku 1628 zde povýšil do hodnosti místokomorníka, kterou zastával až do své smrti roku 1638 – k tomu Pavla BURDOVÁ, *Úřad desek zemských*, SAP 36, 1986, s. 273-381, zde s. 329, 331. Ve společenském prostředí krátce po Bílé hoře se sledovaný šlechtic nepochybně mohl opřít o početné přímluvce z řad Habsburkům loajálních katolíků.

a jejím ústředním stavebním kamenem.⁴¹³ Přestože Pavel Skála ze Zhoře viděl příčiny jeho zdrženlivých a opozičních postojů ve stavovském direktoriu především v neochotě podílet se také vlastními prostředky na financování vojska, lze jistě v jednání Šťastného Václava Pětipeského hledat a nalézt i motivy vyšší, odkazující také ke ctnostem křesťanského rytíře, mezi něž patřily *vyrovnanost*, *spravedlnost* a především *moudrost*.⁴¹⁴

⁴¹³ Srov. blíže v kapitole 2.1.

⁴¹⁴ Srov. blíže stať *O dvojí moudrosti, falešné a pravé* – F. PROCHÁZKA (ed.), *Erasma Rotterdamského ruční knížka o rytíři křesťanském*, s. 41-49.

4. PROJEVY KŘESŤANSKÉHO RYTÍŘSTVÍ V KAŽDODENNÍM ŽIVOTĚ A HMOTNÉ KULTUŘE SÍDEL ŠŤASTNÉHO VÁCLAVA PĚTIPESKÉHO Z CHÝŠ A EGRBERKU

Na sklonku 16. století se ideál křesťanského rytířství stával důležitou součástí sebe prezentace urozenců v programech výtvarné výzdoby jejich sídel. Dosavadní bádání již v několika dílčích studiích prokázalo, že ztotožnění s hodnotami křesťanského rytíře bylo na přání objednavatelů vyjádřeno v ikonografii a architektuře reprezentačních prostor pozdně renesančních zámků.⁴¹⁵ Jako ctnostný křesťanský rytíř bránící Království české se ve výzdobě Zlatého sálu letohrádku Kratochvíle představoval také Vilém z Rožmberka.⁴¹⁶ Původně antické motivy, vycházející z *Dějin od založení města* Tita Livia a starších ikonologických předloh, byly aktualizovány například českým lvem, kterého štukatér umístil na štít jezdce na koni, jenž měl představovat objednavatele výzdoby v bitevní scéně. Ve výzdobě štítu jednoho z protivníků lze naopak číst pohanské motivy.⁴¹⁷ V centrální části výzdoby sálu se Vilém z Rožmberka dal vyobrazit jako jezdec ve zlatém brnění s vlastním erbovním znamením na štítu, jehož obklopily čtyři antické kardinální ctnosti patřící do nezbytné výbavy křesťanského rytíře – *Spravedlnost, Obezřetnost, Statečnost a Uměřenost*.⁴¹⁸ Mezi nepočetnými studii, jež se zabývají výkladem přítomnosti ideálu křesťanského rytířství ve výzdobě šlechtických sídel, je z metodologického pohledu dosud nejpřínosnější interpretace výzdoby císařského sálu zámku v Bučovicích provedená Václavem Bůžkem.⁴¹⁹ Jan Šembera Černoorský z Boskovic zde dal mezi sochy alegorie Evropy a císaře Karla V. zasadit svůj vlastní erb, čímž se v symbolické rovině přihlásil k odkazu panovníka, jenž vynikl jako křesťanský rytíř. Sochu vítězného císaře, pod jehož koněm umírá poražený Turek, doprovázejí a posilují také antická božstva lovu a války – Diana a Mars.⁴²⁰ Václav Bůžek si však také položil otázku, jak takovou výzdobu dobová šlechtická společnost vnímala. Na základě studia písemných pramenů osobního charakteru

⁴¹⁵ K tomu především V. BŮŽEK, *Sebe prezentace křesťanského rytíře*, s. 311-322; V. BŮŽEK – O. JAKUBEC – P. KRÁL, *Jan Zrinský ze Serynu. Z další literatury srov. Václav BŮŽEK, Zrcadlo ctností, bohů a rozkoší. Sebe prezentace Ferdinanda Tyrolského v rytířských kratochvích*, Studia Rudolphina 6, 2006, s. 45-58.

⁴¹⁶ Nově se o interpretaci výzdoby Zlatého sálu letohrádku Kratochvíle v souvislosti s prezentací ideálu křesťanského rytířství pokusil Petr KINDLMANN, *Římské motivy v sebe prezentaci renesančního velmože. Symbolická výzdoba ve Zlatém sále letohrádku Kratochvíle*, České Budějovice 2010 (Bakalářská práce Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), srov. zejména s. 85-86.

⁴¹⁷ TAMTÉŽ.

⁴¹⁸ TAMTÉŽ, s. 119-126.

⁴¹⁹ V. BŮŽEK, *Sebe prezentace křesťanského rytíře*, s. 311-322.

⁴²⁰ TAMTÉŽ, s. 315-318.

prokázal, že se ikonografická rovina prezentace Karla V. jako křesťanského rytíře kryla s individuálními myšlenkovými obrazy a představami panovníkových současníků.⁴²¹

Jak naznačil Jaroslav Pánek, pro urozence, jenž se s ideálem křesťanského rytířství ztotožnil, bylo využití symbolických prostředků jeho prezentace jedním z nástrojů začlenění do společnosti.⁴²² Již výše byl učiněn pokus o objasnění návaznosti Šťastného Václava Pětipeského na chování otce Albrechta jako křesťanského rytíře a jeho úzkou souvislost se vstupem do prostředí nejvýznamnější české předbělohorské šlechty stavu panského i rytířského. Hledání odpovědi na otázku, zda se sledovaný urozenec pokusil představit svoji postavu jako křesťanského rytíře také ve výzdobě či vybavení vlastních sídel, ovšem narazilo na značné heuristické překážky. Přesto bylo možno objasnit alespoň určité obrysy dokreslující myšlenkový svět Šťastného Václava Pětipeského na základě jeho odrazu v hmotné kultuře jeho domácnosti.

Venkovským sídlem rodiny Albrechta a jeho syna Václava Pětipeských z Chýš a Egrberku bylo v letech 1577-1623 městečko Byšice na hojně využívané cestě mezi Mělníkem a Mladou Boleslaví.⁴²³ Albrecht Pětipeský z Chýš odkoupil Byšice roku 1577 od Václava Vřesovce z Vřesovic a začal zde okamžitě s výstavbou tvrze, na jejíž základech později vyrostl pozdně renesanční zámek s barokními i klasicistními přístavbami a úpravami.⁴²⁴ V Byšicích se Albrecht jednoznačně pokusil vybudovat nové a pohodlné venkovské sídlo. Roku 1587 přikoupil k Byšicím statky Bosyně s tvrzí i výnosným dvorem a více než 50 dalších drobnějších usedlostí, které se staly základem později velmi výnosného panství v úrodné polabské krajině.⁴²⁵ Téhož roku ještě Albrecht Pětipeský vymohl u krále Rudolfa II. svému městečku významné právo tří výročních trhů, přičemž zřetelně argumentoval svými početnými vojenskými zásluhami při obraně zemí habsburské monarchie.⁴²⁶

Nový velký stavební ruch propukl na byšické tvrzi roku 1606. Po návratu z válečných tažení se Šťastný Václav Pětipeský rozhodl navázat na budovatelské činy svého otce. Protože stále častěji pobýval v Praze, pověřil přestavbami renesanční tvrze svého

⁴²¹ V. BŮŽEK, *Sebeprezentace křesťanského rytíře*, s. 318-319.

⁴²² J. PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka*, s. 31, 66-68.

⁴²³ Dějiny tohoto městečka od středověku shrnul J. ŠULC, *Dějiny Byšic*.

⁴²⁴ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XV*, Praha 1996, s. 71-72; Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese mělnickém*, Praha 1899, s. 6-7. Srov. také obrazovou přílohu č. 4.1.

⁴²⁵ K tomu blíže J. ŠULC, *Dějiny Byšic*, s. 29.

⁴²⁶ K tomu srov. již výše citované listy v NA Praha, Stará manipulace, sign. P 67/19, P 67/31. Blíže v kapitole 2.2.

hospodářského úředníka Jiříka Sovenického.⁴²⁷ První významnou změnou na tvrzi se stalo vylámání sklepa k uložení 30 sudů vína, k němuž došlo již roku 1606.⁴²⁸ Nejpozději roku 1611 při úpravách tvrze působil také stavitel italského původu jménem Jan Herkule Vlach. O dva roky později probíhaly práce v patře a tesař s truhlářem dokončovali „pavlač“.⁴²⁹ Na byšickou tvrz se v tu dobu sváželo z okolí velké množství kamene a dřeva, což svědčilo o nových přístavbách. Patrně již v tuto dobu mohly být položeny základy západního a jižního křídla.⁴³⁰ V roce 1615 byly dokončeny štukování a malířská výzdoba pokojů. Vymalována byla také „velká světnice“ – větší síň se šesti okny, v níž však po prvním zatopení ve velkých kachlových kamnech „od páry opadlo okno“. Italský stavitel musel přepracovat vyvedení komínů.⁴³¹

V roce 1618 se stavba popisovala jako „tvrz Byšice dobře od kamene vystavěná, v níž pokojů prostranných hojnost jest.“⁴³² V záznamu učiněném po smrti Šťastného Václava Pětipeského, o dvacet let později, byla výše zmíněná vymalovaná světnice uvedena jako „palác“. Nacházela se v nejstarším severním křídle pozdně renesanční trojkřídle tvrze. Také tento popis je příliš stručný, než aby dovolil blíže interpretovat výtvarnou výzdobu, jež ve vnitřních prostorách prokazatelně vznikla ještě před rokem 1618.⁴³³ Roku 1634 navíc Byšice vydrancovali patrně sami císařští vojáci, jejichž početné oddíly se přesouvaly po nedalekém mostu přes Labe.⁴³⁴ Od té doby stavba pustla a nových oprav se dočkala až po polovině 17. století. Barokní úpravy překryly pozdně renesanční vnitřní výzdobu, jejímž zadavatelem byl Šťastný Václav Pětipeský. Dnešní stav zámku v Byšicích je žalostný

⁴²⁷ Jiřík Sovenický působil jako úředník Šťastného Václava Pětipeského v Byšicích nejpozději od dubna 1604 – k tomu srov. list v SOA Litoměřice, LRR, sign. P 10/1. K jeho osobě blíže V. BŮŽEK, *Každodenní život na statcích Šťastného Václava Pětipeského*, s. 198-210, zde s. 199-200. Václav Bůžek také upozornil na důležitost korespondence mezi Šťastným Václavem Pětipeským a úředníkem Sovenickým pro sledování stavebních úprav tvrze – TAMTÉŽ, s. 200.

⁴²⁸ J. ŠULC, *Dějiny Byšic*, s. 39.

⁴²⁹ TAMTÉŽ, s. 40.

⁴³⁰ K tomu srov. Sovenického listy – SOA Litoměřice, LRR, sign. P 11/18. O postupných přístavbách svědčí nepravouhlý půdorys zámku Byšice – srov. obrazovou přílohu č. 4.2.

⁴³¹ Srov. TAMTÉŽ. Listy interpretoval také J. ŠULC, *Dějiny Byšic*, s. 39-41.

⁴³² Citovaný urbář je uložen v SOA Litoměřice, LRR, sign. K 18/10.

⁴³³ Urbář ke statku Bosyně je uložen v SOA Litoměřice, LRR, sign. K 18/6. Krátce po roce 1638 popisuje byšickou tvrz těmito slovy: „Tvrz Byšice ve tři strany ode zdi až pod střechu, po čtvrté straně toliko nějaké staré zdi neb zříceniny stojí, v ní jest předně pod zemí sklep asi na 30 sudů vína, nahoře při zemi sklepy suchý čtyři, světnice jedna, pekárna s komůrkou pro pekaře, kuchyně s spížírnou, marštale klenutá asi na 14 koní, v hořejším pořadí na všechněch třech stranách, svěnic sedm, sklípky klenutý dva, komor pět, však na jedný strop spadl a jinší některý, poněvadž na ně přšelo, drahně zteřelý jsou. Palác jeden, mazhauz jeden, pod krovky světničky dvě, komůrky tři, věže na schody, neb šnekem plochem obitá, schody jedny, střechy jsou všechny šindelem přikryty, však sešlý, dřevý a velký opravy potřebující. To vše i s tím některým stolem a stoličkama, kamny a s vokny, co v některých pokojících, a komorách zůstává, šacuje se za 1200 kop míš[eňských].“

⁴³⁴ Jan KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618-1648*, České Budějovice 2008, s. 152.

a před zřícením byl snad zachráněn teprve nedávným prodejem do soukromého vlastnictví.⁴³⁵

I přes nemožnost rekonstruovat vnitřní výzdobu byšického sídla rytířů Pětipeských lze se alespoň na základě útržkovitých informací domnívat, že se Šťastný Václav programem výstavby i výzdoby svého sídla pokusil propůjčit mu reprezentační charakter. Po polovině 17. století byla na blízkém zámku v Liblicích zachycena podoba byšického zámku, k němuž bylo přistavěno raně barokní východní křídlo, jež uzavíralo mírně nepravidelný čtvercový půdorys čtyřkřídlé dvoupatrové stavby s vnitřním arkádovým nádvořím.⁴³⁶ Pod jižním křídlem byla velmi pravděpodobně ještě za času Šťastného Václava Pětipeského založena velká zahrada, jež vznikla úpravou slunečného pozvolného jižního svahu, na jehož konci se otevíralo údolí Košáteckého potoka vtékajícího přes Všetaty a Přívory do nedalekého Labe. V mírně zvlněné polabské krajině vytvářelo Pětipeského sídlo z daleka viditelnou dominantu.

Poslední významnější pohled do vnitřního vybavení zámku poskytl inventář pořízený po smrti synovce Šťastného Václava Pětipeského – Adama Šťastného Pětipeského z Chýš.⁴³⁷ Právě v jeho osobě našel Šťastný Václav Pětipeský pokračovatele rodových hodnot, protože sám s největší pravděpodobností nezplodil žádného potomka, jenž by se dožil dospělého věku.⁴³⁸ Roku 1668 byl po smrti Adama Šťastného Pětipeského zinventarizován jeho majetek a s ním i vnitřní vybavení byšického zámku, jenž byl opraven a znovu obýván.⁴³⁹ Adam po svém strýci zdědil jeho pečetní prsten, kalich a pravděpodobně také ještě několik vzácných klenotů a oděvů. Nejzajímavější skupinou předmětů, jež se v tu dobu na zámku nacházely, byl soubor zbraní. Mezi nimi byly „čtyři páry pistolí, dlouhá karabina, šest dlouhých ručnic a kord“.⁴⁴⁰ Jejich vlastnictvím a udržováním se ještě dvacet let po skončení vleklé války mohl Adam Šťastný Pětipeský hlásit k rytířskému odkazu svého strýce, jenž stál u zrodu byšického sídla a velmi pravděpodobně také této sbírky

⁴³⁵ K tomu srov. obrazové přílohy č. 4.3.-4.5.

⁴³⁶ K tomu srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 71-72; srov. obrazovou přílohu č. 4.1.

⁴³⁷ V pramenech se objevuje také podoba jména Adam Felix Pětipeských z Chýš, která prokazatelně odkazuje k téže osobě. Ve výkladu se přidržuji české podoby jména: Adam Šťastný Pětipeský z Chýš.

⁴³⁸ Ke genealogickým souvislostem srov. blíže NA Praha, Genealogická sbírka Dobřenského, inv. č. 775; jako poručník Adama Felixe Pětipeského z Chýš je Šťastný Václav Pětipeský z Chýš jmenován ještě posmrtně – roku 1644 – k tomu srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 67/3. Literatura i dosud známé prameny nasvědčují, že Šťastný Václav Pětipeský zemřel bez potomků – v této souvislosti byly studovány i genealogické výpisky v pozůstalosti Augusta Sedláčka, která je uložena v Historickém ústavu Akademie věd České republiky, sign. P 97, 98.

⁴³⁹ Inventář je dnes uložen v Archivu Národního muzea – k jeho interpretaci blíže J. ŠULC, *Dějiny Byšic*, s. 44-46.

⁴⁴⁰ TAMTÉŽ.

převážně palných zbraní. Není vyloučeno, že některé z nich doprovázely Šťastného Václava Pětipeského v letech 1604 a 1605 ve válečných taženích proti Turkům a Bočkajovcům.

Inventář majetku Adama Šťastného Pětipeského neodhalil vlastnictví žádných tureckých předmětů.⁴⁴¹ Turecké zbraně či jiné předměty se jako trofeje ve sbírkách českých šlechticů v předbělohorské i rané pobělohorské době prakticky neobjevovaly.⁴⁴² Výjimkou byly zbrojnice arciknížete Ferdinanda Tyrolského na Ambrasu a Rudolfa II. v Praze.⁴⁴³ Dosavadní bádání prozatím prokázalo pravděpodobnou přítomnost tureckých zbraní mimo panovnický dvůr v „*rystkomoře*“ Melchiora z Redernu, jenž se jako „*turkobijec*“ proslavil obranou pevnosti Velký Varadín roku 1598.⁴⁴⁴ Pozdější inventář sepsaný již za vlastnictví redernovského libereckého sídla rodem Clam-Gallasů obsahoval zmínku o jednom páru tureckých pistolí, na nichž byl vyryt letopočet 1591. Do Liberce se mohly dostat s návratem Melchiora z Redernu.⁴⁴⁵ Vítězslav Prchal správně upozornil, že většina šlechtických zbrojnic nepřežila bez vážného poškození období třicetileté války. Zbraně v nich obsažené měly převážně užitný charakter a sběratelské zájmy se projeví jen v prostředí panovnickém či u nejvýznamnějších velmožů, jakým byl na sklonku předbělohorské doby Petr Vok z Rožmberka.⁴⁴⁶ Turcika se ve zbrojnicích začínají pozvolna objevovat teprve od osmdesátých let 17. století v souvislosti s velkou porážkou Turků u Vídně roku 1683.⁴⁴⁷ Strach z Turka se postupně začal proměňovat v exotický sběratelský zájem.

Zbraně na byšickém zámku měly sloužit především obranným účelům. Šťastný Václav Pětipeský ve své zbrojnici nejpozději do roku 1621 uchovával zbraně chladné i palné. Několik párů jezdeckých pistolí, jezdecké sečné meče i kord, jenž rytíř nosil jako atribut válečnického poslání, umožňovaly tomuto nižšímu šlechtici znovu vytáhnout do boje pro

⁴⁴¹ J. ŠULC, *Dějiny Byšic*, s. 44-46.

⁴⁴² Sondu do dochovaných inventářů předbělohorských šlechtických zbrojnic podnikl V. PRCHAL, *Obraz křesťanského rytíře?*, s. 123-136.

⁴⁴³ Christian GRIESS, *Ferdinand II. von Tirol und die Sammlungen auf Schloss Ambras*, Frühneuzeit-Info 5, 1994, s. 7-37. K ambrasské zbrojnici arciknížete Ferdinanda byl vydán unikátní obrazový inventář v latině a němčině – Jakob SCHRENK VON NOTZING, *Armamentarium Ambrasienum Heroicum*, Innsbruck 1601; TÝŽ, *Ambrasische Heldenrüstkammer*, Innsbruck 1603 [reprint 1982]. K zbrojnici Rudolfa II. srov. Matthias PFAFFENBICHLER, *Die türkischen Waffen in der Kunstkammer Rudolfs II.*, in: Rudolf II., Prague and the World. Papers from the International Conference Prague 2-4 September 1997, Prague 1998, s. 161-165.

⁴⁴⁴ Milan SVOBODA, *Velkavaradínský svátek. Festivita jako oslava vítězství nad Turky*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= OH 8), s. 381-398. K účasti v protitureckých taženích jako nástroji sebe prezentace Melchiora z Redernu srov. dále TÝŽ, *Redernský monument ve Frýdlantu v Čechách jako hmotný pramen pro poznání dějin posledních příslušníků frýdlantské linie Redernů*, in: Michaela Hrubá – Petr Hrubý (edd.), *Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách*, Ústí nad Labem 2001, s. 191-215; TÝŽ, *Ochránce křesťanské pevnosti v Uhrách. Medaile císařského polního maršála Melchiora z Redernu*, *Dějiny a současnost* 28, 2006, č. 11, s. 12.

⁴⁴⁵ V. PRCHAL, *Obraz křesťanského rytíře?*, s. 129.

⁴⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 130-131.

⁴⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 131.

případ „*zemské krýksmanské potřeby*“.⁴⁴⁸ Z obou tažení si velmi pravděpodobně žádné turecké trofeje nepřivezl. „*Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva*“ měl zůstat co nejdále od jeho domova a nic nemělo českému evangelicky smýšlejícímu rytíři ani symbolicky tureckého nepřítele připomínat.⁴⁴⁹ Výše ozřejmené heuristické limity nedovolily ověřit tyto předpoklady, které proto zůstávají v hypotetické rovině.⁴⁵⁰

Žádný ze studovaných dochovaných inventářů také nezachytil přítomnost a bližší složení knih, jež se v Byšicích zcela jistě nacházely.⁴⁵¹ Možnost rekonstruovat skladbu titulů, které sledovaný urozenec mohl číst, by představovala další závažný interpretační rozměr, jenž by dokreslil obrysy myšlenkového světa rytíře Pětipeského.⁴⁵² Tato práce již poukázala na kulturní a politický rozhled Albrechta a Šťastného Václava Pětipeských z Chýš. O jejich zájmu o knihy svědčí alespoň útržkovité zmínky v korespondenci. Například v roce 1593 napsal neznámý pisatel Albrechtovi Pětipeskému list, který dokládá Albrechtův zájem a pravděpodobně i znalost knih „*Mikuláš[e] Machiavelli[iho], rodem z Města Florenc*“.⁴⁵³ Autor listu dále zmiňoval nebezpečí špatného výkladu Machiavelliho učení, přičemž tuto škodlivost přirovnával k četbě „*Al koránu*“.⁴⁵⁴ Již bylo naznačeno, že se prostřednictvím blízkého vztahu Šťastného Václava Pětipeského s Václavem Šlechtou ze Všehrd mohly do Byšic dostat, alespoň dočasně, také knihy Erasma Rotterdamského spojené s ideálem křesťanského rytířství.⁴⁵⁵ Rytíř Pětipeský velmi pravděpodobně vlastnil výtisk *Antialkoránu*, jenž jeho blízký přítel a soused Václav Budovec z Budova vydal roku 1614.⁴⁵⁶ Před konfiskacemi majetku Šťastného Václava Pětipeského z roku 1621 mohla byšické knihy zachránit jeho manželka Johanka Pětipeská, rozená Myšková ze Žlunic.

⁴⁴⁸ K opakovanému upomínání Šťastného Václava Pětipeského na svoji pohotovost „*k potřebě zemské krýksmanské*“ srov. listy v SOA Litoměřice, LRRÁ, sign. P 10/3, zde např. korespondenci s Matyášem Lvovickým ze Lvovic z roku 1611.

⁴⁴⁹ Ani otec Šťastného Václava Pětipeského se v korespondenci nezmiňuje o vlastnictví tureckých trofejí, jež by chtěl z pole dopravit domů. V souvislosti s tímto se pouze pokusil poslat na své statky několik zajatých tureckých žen, což se velmi pravděpodobně nepodařilo – srov. blíže v kapitole 2.2.

⁴⁵⁰ Prostřednictvím Johanky Myškové ze Žlunic se mohly případné velmi cenné válečné trofeje dostat do prostředí lobbokovických sbírek, určení jejich původního vlastníka je dnes však již prakticky nemožné. K podílu Pětipeského manželky Johanky Myškové ze Žlunic na záchraně písemností Pětipeských z Chýš mezi lobbokovickými archiváliemi blíže V. BŮŽEK, *Každodenní život na statcích Šťastného Václava Pětipeského*, s. 198.

⁴⁵¹ Dochované inventáře zachycující stav hmotné kultury v Byšicích jsou citovány výše.

⁴⁵² Historickoantropologický pohled na čtenářství představila i s přehledem základní literatury Marie RYANTOVÁ, *Čtenář*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk*, s. 398-432.

⁴⁵³ Srov. list v SOA Litoměřice, LRRÁ, sign. P 11/16. K přítomnosti děl a učení Nicolo Machiavelliho v předbělohorských Čechách srov. blíže Josef MACEK, *Osudy Machiavelliho v Čechách a na Moravě*, ČCH 88, 1990, s. 72-84; Václav BŮŽEK, *Svědectví o šíření Machiavelliho idejí v Čechách koncem 16. století*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica 30, 2001, s. 59-65.

⁴⁵⁴ Srov. list v SOA Litoměřice, LRRÁ, sign. P 11/16.

⁴⁵⁵ Srov. blíže v kapitole 3.2.

⁴⁵⁶ Srov. blíže TAMTÉŽ.

Přestože je přístup do knižních sbírek roudnických Lobkoviců značně omezen, zůstává otázka přítomnosti knih Pětipeských z Chýš v těchto sbírkách předmětem dalšího studia.⁴⁵⁷

Četbě spisů politického charakteru se Šťastný Václav Pětipeský mohl věnovat během svých častých politicky motivovaných pobytů v Praze. Do roku 1617 vlastnil rytíř Pětipeský dům v Novém Městě pražském na rohu ulic Hybernské a Jindřišské, kde se rozkládalo malé prostranství zvané „*Na Dláždění*“.⁴⁵⁸ Rostoucí přátelství s Václavem Budovcem z Budova však vedlo Pětipeského ke snaze bydlet v jeho nejbližším sousedství také v hlavním městě království. Když manželka Václava Budovce z Budova koupila roku 1617 na Staroměstském náměstí dům v samotném „*stínu Týnského chrámu*“, Šťastný Václav Pětipeský neváhal a zakoupil v těsném sousedství měšťanský dům „*U Beránků*“.⁴⁵⁹ Nové pražské sídlo Pětipeského stálo mezi domy „*U Měňů*“ a domem Kavků z Říčan v místech, kde stojí dnešní palác Kinských – v severovýchodním rohu Staroměstského náměstí.⁴⁶⁰

Šťastný Václav Pětipeský pobýval ve svém pražském domě stále častěji. Blízkost Václava Budovce z Budova i stále větší zájem a podíl na politickém dění nedovolovaly v letech 1617-1620 rytíři Pětipeskému časté návštěvy venkovského sídla. Z dochované korespondence lze vyčíst, že urozenec byl na vlastnictví domu ve starobylém středu královského města patřičně hrdý – rukopis u slov „*v domě mém*“ je vždy pevný a úhledný.⁴⁶¹ V roce 1617 došlo k sňatku Šťastného Václava s Johankou Myškovou ze Žlunic, jež pravděpodobně také ráda obývala staroměstský dům. Její přítomnost zde se promítla do paměti staroměstských měšťanů, kteří „*krásu Johanky Pětipeské ze Žlunic*“ spojovali s náměstím a domem v jeho rohu.⁴⁶²

⁴⁵⁷ Lze předpokládat, že knihy zachráněné před konfiskací roku 1621 i knihy konfiskované se nacházejí v Roudnické lobkowiczské knihovně v zámku Nelahozevsi – v současnosti pro badatele prakticky nepřístupné. Prokázat četbu knih a jejich původní vlastnictví Pětipeskými z Chýš vyžaduje soustavné studium několika vytípaných titulů – především exemplářů *Antialkoránu* Václava Budovce z Budova, případných exemplářů z pera Erasma Rotterdamského či Nicolo Machiavelliho a dalších děl, jež souvisejí s diskursivním obrazem ideálu řesťanského rytířství, která mohli Pětipeští z Chýš vlastnit.

⁴⁵⁸ Dům „*Na Dláždění*“ v Novém Městě pražském prodal Šťastný Václav Pětipeský roku 1617 Alžbětě Služské z Chlumu za částku 1500 kop grošů míšeňských – k tomu T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 429; opis trhové smlouvy je uložen v NA Praha, Stará manipulace, sign. C 215/P 2/5. Lokalizaci domu umožňuje Josef ČÁREK – Václav HLAUSA – Josef JANÁČEK – Václav LÍM, *Ulicemi města Prahy od 14. století do dneška. Názvy mostů, nábrežích, náměstí, ostrovů, sadů a ulic hlavního města Prahy, jejich změny a výklad*, Praha 1958, s. 111.

⁴⁵⁹ N. REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec*, s. 7. Ke koupi domu „*U Beránků*“ Šťastným Václavem Pětipeským srov. T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací*, s. 429; Archiv hlavního města Prahy [nadále cituji jako AHMP], fond č. 3 – Sběrka rukopisů, inv. č. 2203, Liber contractuum 13, fol. 433; NA Praha, Stará manipulace, sign. C 215/P 12.

⁴⁶⁰ Podobu jmenovaných domů zachycuje Sadelerova rytina Starého Města pražského z roku 1606 – srov. obrazovou přílohu č. 4.6.

⁴⁶¹ K tomu srov. listy v SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 10/1-2, datované od října 1618.

⁴⁶² Adolf František ŠUBERT, *Čechy III. Praha*, Praha 1880, s. 95.

Stejně jako v domě Václava Budovce z Budova rabovali i v domě „U Beránků“ po bělohorské bitvě císařští vojáci.⁴⁶³ Později příchozí komisař konfiskační komise již mohl zinventarizovat pouze několik kusů poničeného nábytku a písemnosti hospodářského charakteru.⁴⁶⁴ V roce 1630 Šťastný Václav Pětipeský společně se svou manželkou dům „U Beránků“ znovu koupil od Barbory Ryčové z Frankenštejna.⁴⁶⁵ Manželé jej vlastnili pravděpodobně až do smrti Šťastného Václava Pětipeského. Ani značně široce zaměřené studium ve fondech pražských i mimopražských archivů neumožnilo nahlédnout do hmotné kultury domu „U Beránků“.⁴⁶⁶ Souvislost jeho vlastnictví s vývojem ideálu křesťanského rytířství v myšlení a jednání sledovaného urozence lze však přesto nalézt. Uvědomění prostorovosti domů na Staroměstském náměstí a pohnutek k zakoupení domu „U Beránků“ poukazuje na snahu dále upevnit přátelství a sousedství s Václavem Budovcem z Budova, jinými slovy být tomuto klíčovému nositeli ideálů křesťanského rytířství i vůdci české stavovské opozice nablízku právě v době vyhocení politických událostí.⁴⁶⁷

Jako direktorovi nekatolických stavů za rytířský stav byly Šťastnému Václavovi Pětipeskému propůjčeny do zástavního držení zámek a panství Mělník.⁴⁶⁸ Na původně gotickém hradu s četnými renesančními úpravami z druhé poloviny 16. století pobýval Šťastný Václav Pětipeský od srpna 1619 do podzimu 1620. Jeho myšlenkový svět se za takto krátkou dobu mohl jen stěží otisknout do vývoje či výzdoby této stavby. Zámek navíc později prošel výraznými úpravami za držby Černínů z Chudenic.⁴⁶⁹ Dochovaná korespondence s městskou radou Mělníku zastihla rytíře Pětipeského na vrcholu politické moci a představuje zajímavý pramen k sledování styku dvou stavovských prostředí na jejich

⁴⁶³ N. REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec*, s. 7.

⁴⁶⁴ V. BŮŽEK, *Každodenní život na statcích Šťastného Václava Pětipeského*, s. 198. Místodržící úředník úřadu purkmistra Starého Města pražského Franz Otrštok z Asterfeldu psal po prohledání domu „U Beránků“ 3. srpna 1621 Karlovi z Lichtenštejna: „...A když jsem po zplundrování a vybití domu u Beránků řečeného v Starém Městě pražském, kdež pan Šťastný Pětipeský lozomet svůj měl, a já jsem poručníkem tehdež domu byl, přišel, po něm jsem nic kromě něco listů poselacích a počtův panství jeho nenašel, mezi jinými našla se pak jistota na Benjamína Fruweina na 1000 kop míš[eňských] a na pana Alše Berku na 215 kop míš[eňských], což do kanceláře V[áclav] K[rálovské] M[ilosti] skládám.“ – list je uložen v NA Praha, Stará manipulace, sign. C 215/P 12.

⁴⁶⁵ Opětovné odkoupení domu Šťastným Václavem Pětipeským od Barbory Ryčové z Frankenštejna proběhlo 28. června 1630 za částku 4200 rýnských zlatých – AHMP, fond č. 3 – Sběrka rukopisů, sign. 2203, Liber contractuum 13, fol. 433.

⁴⁶⁶ K tomu byly studovány dochované městské knihy Starého i Nového Města pražského – srov. AHMP, fond č. 3 – Sběrka rukopisů, sign. 2201-2203, Liber contractuum 11-13; knihy inventářů – TAMTÉŽ, sign. 1172-1176, 1208-1210; výše citované signatury sbírky Stará manipulace v NA Praha, celý soubor korespondence Pětipeských z Chýš a inventář celého fondu LRRA v SOA Litoměřice.

⁴⁶⁷ Tuto hypotézu podporuje především fakt, že se v souboru korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš nedochoval ani jeden jediný list od Václava Budovce z Budova datovaný po roce 1617 – oba urozenci si v Praze byli dostatečně nablízku a neměli tudíž potřebu si dále psát – k tomu srov. listy v SOA Litoměřice, LRRA, sign. P 10/5.

⁴⁶⁸ Blíže v kapitole 3.3.

⁴⁶⁹ K tomu blíže A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 57-65; k tomu také srov. obrazovou přílohu č. 4.7.

společenském švu, přestože nevypovídá o hmotné kultuře tohoto přechodného sídla sledovaného urozence.⁴⁷⁰

Jako hejtman Boleslavského kraje za rytířský stav pobýval Šťastný Václav Pětipeský v letech 1611–1612 a 1617–1618 přechodně také v Mladé Boleslavi.⁴⁷¹ Krajští hejtmané zde často využívali k pobytu renesanční rezidence Krajířů z Krajku, jež se po jejich vymření roku 1588 dostala nakrátko do držení Lobkoviců a od roku 1600 byla součástí svobodného města Mladé Boleslavi.⁴⁷² Rytíř Pětipeský však mohl při svých kratších pobytech ve městě využívat pohostinství v domě Václava Budovce z Budova.⁴⁷³ V roce 1601, kdy byly mandátem Rudolfa II. zakázány a uzavřeny sbory a škola Jednoty bratrské, zde Budovec koupil dům, který stál přímo vedle zahrady bratrského sboru.⁴⁷⁴

K městu, jež se díky Krajířům z Krajku stalo střediskem Jednoty bratrské a kde v klášteře zvaném Karmel sídlili bratřští biskupové, byli urození evangelického smýšlení přitahováni během celé druhé poloviny 16. století.⁴⁷⁵ Například Kryštof Budovec z Budova, již zmíněný strýc Václava Budovce, zakoupil ve městě roku 1597 dům v sousedství Vlinských z Vliněvsi – českobratrsky zaměřeného nižšího šlechtického rodu, s nímž blízké styky udržoval také Šťastný Václav Pětipeský.⁴⁷⁶ Vdova Kryštofa Budovce vlastnila renesanční dům bohatě zdobený malovanými omítkami ještě roku 1610.⁴⁷⁷ Po ní se ho ujala

⁴⁷⁰ Korespondenci začínající slovy: „Panu Pětipeskýmu“ či „Panu direktoru na zámek“ bude věnována samostatná badatelská pozornost – je dochována v rámci kopií a registářů úřadu purkmistra města Mělník – SOkA Mělník, Archiv města Mělník, knihy č. 16, 38, 39, 48, 49, 95, 96, 103, 104, 126, 138; srovnávací materiál vytvoří listy korespondence Šťastného Václava Pětipeského s městy uložené v SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 11/16.

⁴⁷¹ P. MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana*, s. 128-130.

⁴⁷² Blíže František BAREŠ, *Šlechtické a erbovní rodiny v městě Boleslava Mladého v letech 1471-1620*, in: Josef Podstatný (ed.), *Program císaře krále. Státního vyššího gymnasia v Mladé Boleslavi*, Mladá Boleslav 1893, s. 3-49, zde s. 3-4; k dějinám města blíže Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV*, Praha 2000, s. 27-35. Z další literatury k Jednotě bratrské srov. výběrově Amedeo MOLNÁR, *Boleslavští bratři*, Praha 1952; Týž, *Českobratrská výchova před Komenským*, Praha 1956; Rudolf ŘÍČAN, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957.

⁴⁷³ Dochovaná korespondence naznačuje, že pobyty v Mladé Boleslavi byly kratší, pravděpodobně jen několikadenní, řadu písemností patrně Šťastný Václav vyřizoval z Byšic či z Prahy – Srov. listy v SOA Litoměřice, LRRRA, P 10/3.

⁴⁷⁴ F. BAREŠ, *Šlechtické a erbovní rodiny*, s. 9.

⁴⁷⁵ Blíže TAMTÉŽ, s. 3-7. Nejnověji se bratrskému sboru v Mladé Boleslavi věnovala Markéta RŮČKOVÁ, *Studenti Jednoty bratrské na počátku 17. století, aneb kněžský dorost z Archivu Matouše Konečného*, Praha 2009 (Diplomová práce Katedry pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy); autorka edičně zpřístupnila písemnosti týkající se studia kněží Jednoty bratrské, kteří pocházeli z měšťanského prostředí; zpracovala i vyčerpávající přehled literatury k dějinám Jednoty bratrské obecně.

⁴⁷⁶ F. BAREŠ, *Šlechtické a erbovní rodiny*, s. 8. K Vlinským z Vliněvsi blíže Jiří ČEPELÁK, *Vlinští z Vliněvsi*, Mělník 2007, zde k vztahům se Šťastným Václavem Pětipeským srov. s. 40-42.

⁴⁷⁷ F. BAREŠ, *Šlechtické a erbovní rodiny*, s. 8.

její neteř Barbora, jejímž manželem se stal Mikuláš Vratislav z Bubna, další z čelních nekatolických rytířů a blízký přítel Šťastného Václava Pětipeského.⁴⁷⁸

Přestože rytíř Pětipeský svůj dům v Mladé Boleslavi nevlastnil, nepochybně zde často navštěvoval dům Budovcův, jenž stál v těsném sousedství samého srdce Jednoty bratrské v Království českém. Po konfiskacích roku 1621 připadl Albrechtovi z Valdštejna. Také „*Malovaný*“ dům Budovcovy tety a neteře, jemuž se ještě roku 1832 říkalo „*U Českých bratří*“, mohl Pětipeskému během jeho pobytů ve městě poskytnout pohostinství. Jeho bohatá vnější i vnitřní malovaná výzdoba byla zničena někdy po roce 1734.⁴⁷⁹

Oba domy Budovců z Budova v Mladé Boleslavi poskytovaly české evangelicky smýšlející šlechtě klidné a bezpečné místo k rozmlouvání o závažných politických i jiných tématech.⁴⁸⁰ Deníkové zápisky a korespondence Šťastného Václava Pětipeského jsou dalším cenným dokladem konfesijní podmíněnosti politických aktivit nižší šlechty v Čechách počátku 17. století a míst jejího setkávání. Skladba společenských kontaktů zachycených Pětipeského deníkem odrazila soudržnost evangelické šlechty v době vyostřujících se konfesijních poměrů na sklonku předbělohorské doby.⁴⁸¹ Většina příbuzensky nespřízněných šlechticů, s nimiž se Šťastný Václav Pětipeský setkal během roku 1605, se zúčastnila stavovského odboje v letech 1618–1620.⁴⁸² Konfiskační komisí byli ve dvacátých letech 17. století odsouzeni ke ztrátám majetku i bratranec Šťastného Václava Pětipeského Odolen starší Pětipeský z Chýš na Blahoticích a Václavův švagr Mikuláš Trmal z Toušic.⁴⁸³

Mladoboleslavský dům Václava Budovce z Budova se majiteli i případným návštěvníkům stával také útočištěm duchovním. Těsné sousedství českobratrských teologů

⁴⁷⁸ Ke vztahu Šťastného Václava Pětipeského s Mikulášem Vratislavem z Bubna srov. blíže M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 199, 253.

⁴⁷⁹ F. BAREŠ, *Šlechtické a erbovní rodiny*, s. 8-9.

⁴⁸⁰ K netradičním prostředkům politické a náboženské komunikace evangelické šlechty v Čechách na sklonku předbělohorské doby blíže Pavel KRÁL, *Ronšperské setkání. Švamborský pohřeb jako místo politické komunikace předbělohorské šlechtické společnosti*, JSH 68, 1999, s. 291-307, zde zejména s. 297-300; TÝŽ, *Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy*, s. 315-332.

⁴⁸¹ Vyostřování konfesijních poměrů v Čechách na přelomu 16. a 17. století se nověji z historickoantropologického pohledu věnoval Thomas WINKELBAUER, *Konvertita*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk*, s. 275-296.

⁴⁸² Českobratrská konfesijní orientace, jež souvisela se silnou pozicí Jednoty bratrské na Boleslavsku, tvoří základní jednotící prvek styků sledovaného urozence se šlechtici, kteří s ním nebyli příbuzensky spjati – srov. T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací I*, s. 2, 44, 66, 306, 375, 412, 454, 525, 529-533. Stavovského odboje se z osob zachycených v Pětipeského deníku aktivně zúčastnili zejména Jan mladší z Bubna, Mikuláš Vratislav z Bubna, Jáchym Babka z Mezeříčka, Ctibor Smil Pecingar z Bydžína, Jan Albert starší Křínecký z Ronova, Jan Kavka z Říčana, Jan Pavel Mitrovský z Nemyšle, Jindřich Jiří Zejdlic ze Šenfeldu, Jiří Sezima Rašín z Rýzmburka na Doubravanech, Jindřich Vlninský z Vliněvsí na Liblicích – srov. TAMTÉŽ.

⁴⁸³ TAMTÉŽ, s. 430-432.

se v letech 1610–1614 promítlo i do Budovcova *Antialkoránu*.⁴⁸⁴ Silná pozice Jednoty bratrské ve městě našla vyjádření také ve výzdobě jeho středu – v omítkách „Staré radnice“.⁴⁸⁵ Šťastný Václav Pětipeský i Václav Budovec z Budova dobře rozuměli symbolickému poslání postav, jež byly na jižní zdi radnice vymalovány. V dolní řadě byli zleva i se svými typickými atributy zobrazeni evangelisté Marek, Matouš, Lukáš a Jan. Vedle nich vpravo byl zachycen svatý Pavel s mečem, první bojovník Kristovy víry, jenž stál u samotného zrodu ideálu křesťanského rytířství, a svatý Petr, strážce nebeského království. Spojení duchovního a fyzického boje proti mocnostem zla vyjadřovaly další postavy světců a výjevy ze Starého a Nového zákona vyobrazené mezi okny druhého patra. V jejich středu byl zachycen patron české země a jeden z typických rytířů a ochránců křesťanské víry – svatý Václav.⁴⁸⁶ Pod nohama českého knížete byla latinsky zapsána motta:

*„IVSTITIAM DILIGITE QVI IVDICATIS TERRAM*⁴⁸⁷
*CONCORDIA PARVAE RES CRESCVNT*⁴⁸⁸
 [„*SPRAVEDLNOST MILUJTE, KDOŽ SOUDÍTE ZEMI.*
SVORNOSTÍ MALÉ VĚCI VZKVÉTAJÍ“]

Figurální sgrafitová výzdoba „Staré“ mladoboleslavské radnice vytvářela přinejmenším v jedné ze svých zamýšlených rovin jednotný program představující ideál křesťanského rytířství v evangelické perspektivě, jak jej v *Antialkoránu* pojal Václav Budovec z Budova.⁴⁸⁹ Postavy shlížející na náměstí města směrem ke krajířovské rezidenci nabádaly měšťany, šlechtice i další obyvatele a návštěvníky k bdělosti a neustálému vnitřnímu boji se všudypřítomným ďáblem, jehož s přelomem 16. a 17. století představoval především Turek a jeho spojenci – odpadlíci od křesťanské víry.⁴⁹⁰ Velmi významně a naléhavě musela tato

⁴⁸⁴ Dochované prameny ke skladbě českobratrských kněží a bratrskému sboru v Mladé Boleslavi v pozitivistickém duchu vytěžil František BAREŠ, *Paměti města Mladé Boleslavě I*, Mladá Boleslav 1922, s. 195-259. Pojmenování „Stará radnice“ není uvedeno kurzívou, jelikož jde o novodobý název, který se v pramenech do 17. století neobjevuje.

⁴⁸⁵ Honosná budova „Staré radnice“ v Mladé Boleslavi byla péčí Arnošta Krajíře z Krajku dostavěna roku 1559, po poškození požárem roku 1761 byla opravena a její původní renesanční omítky byly po objevení roku 1899 restaurovány v letech 1907 a 1939-1941 – blíže František BAREŠ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese mladoboleslavském*, Praha 1905, s. 253-258 (František Bareš zachytil unikátní podobu fragmentů sgrafit s figurálními výjevy ještě před jejich restaurováním); srov. dále K. KUČA, *Města a městečka*, s. 35.

⁴⁸⁶ K tomu srov. obrazové přílohy č. 4.8.-4.9.

⁴⁸⁷ Citát pochází ze *Starého zákona. Kniha moudrosti* 1,1.

⁴⁸⁸ Citát pochází z díla *Válka s Jugurthou* Gaia Sallustia Crispa. Srov. Leonhard SCHMITZ – Karl ZUMPT (edd.), *C. Sallustii Crispi De Bello Catilinario et Jugurthino*, Philadelphia 1850, s. 73.

⁴⁸⁹ Moderní bádání dosud z pohledu možnosti prezentace ideálu křesťanského rytířství restaurovanou výzdobu mladoboleslavské „Staré radnice“ neinterpretovalo. V této souvislosti ji lze chápat jako námět k dalšímu podrobnějšímu studiu. K Budovcově pojetí ideálu křesťanského rytířství srov. výše v kapitole 3.2.

⁴⁹⁰ K tomu srov. N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Antialkorán*, s. 126-170.

symbolická řeč působit na šlechtice, kteří se z Mladoboleslavska vydávali bojovat do Uher. Ti, kteří se z válečných tažení vraceli, mohli číst řeč postav na jižním průčelí „Staré radnice“ s novými a aktualizovanými obsahy. Mezi nimi byl i Šťastný Václav Pětipeský.⁴⁹¹

Heuristické překážky umožnily pouze nastínit možnost, že se ideál křesťanského rytířství u sledovaného urozence projevil také ve hmotné kultuře s ním spojené. Je však patrné, že se rytíř Pětipeský pravidelně setkával s výzdobou a předměty, v nichž se hodnoty křesťanského rytířství zrcadlily. Nejvýznamnější cestou k ikonografické rovině jejich představení zůstaly vztahy „dobrého přátelství“ a blízkého sousedství s Václavem Budovcem z Budova.

V každodenním životě se Šťastný Václav Pětipeský neuzavíral v konfesijně se vyhraňujícím českobratrském táboře. Velmi bedlivě se snažil udržovat vztahy dobrého sousedství také s katolickými děkany ve Staré Boleslavi.⁴⁹² Mezi lety 1603-1607 si pravidelně vyměňoval listy se staroboleslavským děkanem Jiřím Stainwasserem a později také s jeho nástupcem Zachariášem Crucigerem z Bedrštorfu. Listy dosvědčují, že obě strany dbaly na prohlubování sousedských i přátelských pout. V dochovaných písemnostech nechybějí omluvy ze slíbené návštěvy Byšic, jejichž důvodem byla zaneprázdněnost. Přestože náplň listů i pravděpodobných osobních setkání tvořily převážně záležitosti poddanského charakteru, z oslovení i dalších informací lze pozorovat vývoj vztahu založený na úctě, kdy úvodní i závěrečné pasáže dopisů překračovaly pouhé očekávané zdvořilostní obraty.⁴⁹³

Sousedská křesťanská láska mezi rytířem Pětipeským a staroboleslavským děkanem se projevila v roce 1614. V Byšicích došlo k požáru a Šťastný Václav se obrátil na Zachariáše Crucigera s prosbou o zapůjčení for na svážení dříví k opravám. Poddaní děkanství byli právě zaměstnáni svážením materiálu na stavbu kostela Blahoslavené Panny Marie, avšak

⁴⁹¹ Za účelem bližšího ozřejmení vztahu Šťastného Václava Pětipeského k Mladé Boleslavi byly studovány také archiválie v mladoboleslavském archivu – Státní okresní archiv Mladá Boleslav, Archiv města Mladá Boleslav, Knihy městské, č. 1-8, [staré signatury 90-98]. Avšak žádné z písemností zde obsažených bližší informace neposkytly – pozitivisticky je v podstatě vytěžily výše citované práce Františka Bareše. Dokladem návštěv urozence ve městě a komunikace s úřadem purkmistra zůstávají pouze listy z let 1606-1620 v SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 11/17. V posledním listu z února 1620 odpovídala městská rada kladně Šťastnému Václavovi Pětipeskému na nařízení mustruňku pro potřeby stavovského vojska – srov. TAMTÉŽ.

⁴⁹² Celkem 18 listů staroboleslavských děkanů a dalších duchovních z okolí Šťastnému Václavovi Pětipeskému i jeho otci Albrechtovi z let 1585 – 1619 je uloženo v SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 11/16.

⁴⁹³ K tomu srov. například list Jiřího Stainwassera z 18. dubna 1606: „Panu a příteli mně v pánu Bohu milému...Modlitbu svou vzkazují, urozený a statečný rytíři, pane a příteli mně v Pánu Bohu příznivý, i téhož zdraví i jiného všeho dobrého panu na všemohoucím Panu Bohu vinšujíc upřímně žádám. V pravdě bych rád pan[a] co nejdříve navštívil, ale jsem obslán od kapitoly pražský, kdež se postaviti musím a nevím, jak se brzo budu moci vrátiti, a tak vůle Pána na ten čas vykonati nemohu. S tím ochrana Božská rač s námi býti...“ – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 11/16.

děkan se z pomoci omluvil jen dočasně, protože uvolnění poddaných k pomoci Byšickým musel nejprve projednat s kapitulou.⁴⁹⁴

Důraz na rytířské hodnoty se u sledovaného urozence projevil také v argumentaci při řešení sporů. Velmi zajímavým se v tomto ohledu stal střet s mělnickým měšťanem a erbovníkem Matyášem Lvovickým ze Lvovi, který se jako úředník hejtmanského úřadu mělnického panství podílel na nespravedlivém obstavení majetku jednoho z poddaných Šťastného Václava Pětipeského. Vydával se přitom za „člověka rytířského stavu“. Když se rytíř Pětipeský o takovém počínání dozvěděl, neváhal zahájit s Matyášem Lvovickým dlouhý spor, jenž byl řešen u úřadu mělnického purkmistra.⁴⁹⁵ Šťastný Václav Pětipeský chápal celou záležitost jako hlubokou urážku cti a výsadního postavení rytířského stavu.⁴⁹⁶ Ve svých výrocích opakovaně a důrazně poukazoval na hloubku své urozenosti a důvody své obžaloby Lvovického podtrhoval argumentem v jeho pojetí nejsilnějším – oddanou „krýksmanskou službou v zemské potřebě.“⁴⁹⁷ Ta zapříčinila nepřítomnost na jeho stacích, jinak by byl jistě osobně Lvovickému v jeho protiprávním, a z hlediska společenské hierarchie zcela nepřijatelném, chování osobně zabránil.

Argumentace hodnotami stavovské cti a hloubky urozenosti byla při střetu šlechtice a měšťana v Království českém na počátku 17. století obvyklým jevem.⁴⁹⁸ U Šťastného Václava Pětipeského byla podtržena jeho válečnickými a rytířskými ctnostmi. Mezi očekávané vlastnosti křesťanského rytíře patřila však také schopnost odpouštět. Tu sledovaný urozenec zřetelně projevil, když byl Lvovickému ochoten odpustit v případě, že by tento zákonnými prostředky prokázal svoji urozenost. Rytíř Pětipeský se u pražských úřadů osobně v této věci informoval.⁴⁹⁹

⁴⁹⁴ K tomu srov. list Zachariáše Crucigera z Bedřstorfu Šťastnému Václavovi Pětipeskému z května 1614 – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 11/16.

⁴⁹⁵ Tento spor umožňuje velmi podrobně sledovat korespondence dochovaná v SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 10/3 – zde oddíl „*cedule řezané*“ z pera Matyáše Lvovického; ve srovnání se SOKA Mělník, Archiv města Mělník, kniha č. 104, Kopiař odeslaných listů 1609-1610 [stará sign. L 15]; TAMTÉŽ, kniha č. 95, Regestář došlých listů 1608-1614 [stará sign. L 52a].

⁴⁹⁶ Šťastný Václav Pětipeský poslal 15. prosince 1611 Matyášovi Lvovickému „*ceduli řezanou*“ mimo jiné s těmito slovy: „...do téhož stavuňku ti niaci za plnomocníky položeni, o kterýchž já, kdo jsou k mému nařízení, žádné vědomosti nemám, jsou pana Matyáše Lvovického za Statečného rytíře vepsati dali, čehož se nikdy neukáže, aby do stavu rytířského kdy přijat býti a rovnost s námi v stavu rytířském míti měl...“ – list je uložen v SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 10/3.

⁴⁹⁷ „Ačkoliv jsem tehdy při spisování příčin proti tomu nepořádnému obstavuňku doma nebyl a ta mně přednešené a vzkázané nebyly, ale v potřebě zemské krýksmanské potřebovati se davše v Prachaticích při rejtharstvu svém jsem zůstával...“ – TAMTÉŽ. K vojenské účasti Šťastného Václava Pětipeského roku 1611 srov. blíže v kapitole 3.3.

⁴⁹⁸ K pohledu šlechty na konflikty s méně urozenými či neurozenými sociálními skupinami srov. v syntetickém pohledu V. BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí*, s. 599-611.

⁴⁹⁹ „...Což jestliže vy při příčinách téhož obstavuňku v něm položených odvedete a že jste vnukem pravým přirozeným téhož někdy pana Jana Karáska ze Lvovic a jeho pečeti, že se na vás vztahuje, po němž že vy toho titule i stavu užívati můžete, ukážete, budu věděti, co k tomu říkáte, a co prokážete, za toho vás jako i jiní dobří

Na počátku druhého desetiletí 17. století vystupoval Šťastný Václav Pětipeský také ve svém každodenním životě, mimo pražský svět vysoké stavovské politiky, jako sebevědomý nižší šlechtic, opírající své společenské postavení o tradiční atributy urozenosti, podtržené přítomností ctností křesťanského rytíře, jejichž dokladem byly početné válečnické zásluhy. V očích okolních urozených rytířů Pětipeský na základě jejich očekávání navazoval na rytířský příklad otce Albrechta. Společenské okolí vnímalo sledovaného urozence jako plnohodnotného příslušníka jeho stavu s vysokou mírou šlechtické cti. Značnou sociální prestiž Šťastného Václava Pětipeského odráželo pojmenování „*rozumný Cavalliero*“.⁵⁰⁰ Toto zajímavé přirovnání se objevuje v korespondenci s rodem Vratislavů z Mitrovic.⁵⁰¹ Jeho členové se stávali rytíři řádu johanitů, který byl jedním z nejvýznamnějších představitelů bojové roviny ideálu křesťanského rytířství. Mezi měřítky, jimiž posuzovali očekávané chování Šťastného Václava Pětipeského jako syna rytířského otce Albrechta, proto lze oprávněně předpokládat dobové normy studovaného ideálu.⁵⁰²

Výklad o možnostech a mezích studia přítomnosti ideálu křesťanského rytířství ve hmotné kultuře Pětipeských z Chýš je nutné uzavřít stručným pojednáním o dochovaném náhrobníku strýce Šťastného Václava Pětipeského, jeho kmotra a poručníka v letech 1596-1602, jímž byl Václav Pětipeský z Chýš na Blahoticích.⁵⁰³ Jeho smrt 7. března 1602 byla vnímána jako „*dobrá smrt*“ křesťanského rytíře, což se zřetelně odrazilo na dochovaném náhrobku, jenž je dnes zapuštěn do zdi zvonice v Neprobylicích na Slánsku.⁵⁰⁴ Do bloku červeného mramoru o rozměrech 2,03 x 1,26 metrů byla vytesána postava Václava Pětipeského v plné zbroji, jenž v ruce drží helmici s chocholem a u jehož levé nohy je na podstavci zachyceno erbovní znamení Pětipeských z Chýš.⁵⁰⁵ Nápis gotickou minuskulí

pociví lidé držeti budu, a vy podle původu vašeho budete moci toho, k čemu právo míti budete, užívati. Než abyste vy se v témž obstavuňku za statečného rytíře klásti, a mně v starožitnosti rodu rovný býti mohli, Já pak slova v druhé ceduli řezané opáčená, a v témž spisu položená, aby na osobu vaši vztažená, a to o Vás, že by jste vy se Crimen falsi dopustiti měli, v nich psáno býti mělo, a tak já Vás nevinně abych falsi nařknouti měl, tomu všemu světle odpírám.“ – list je uložen v SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 10/3.

⁵⁰⁰ Historicko-sémantickou interpretaci tohoto pojmu podal V. BŮŽEK, „*Dobré přátelství*“ v *listech Pětipeských z Chýš*, s. 27-28.

⁵⁰¹ K tomu srov. list Jiřího Vratislava z Mitrovic Pětipeskému z 6. března 1615, v němž se obrací na Šťastného Václava s prosbou o radu „...*tak jako rozumný Cavalliero ráčíž věděti, s tou věcí co činiti*...“ – SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 11/15. K hloubce vztahů s rodem Vratislavů z Mitrovic srov. další listy z let 1610-1615 – TAMTÉŽ.

⁵⁰² K tomu srov. blíže v kapitole 3.1. Otázka souvislosti řádu johanitů a prezentace křesťansko-rytířských ideálů bude předmětem dalšího výzkumu.

⁵⁰³ K tomu srov. blíže v kapitole 2.2.

⁵⁰⁴ Blíže Ferdinand VELC, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese slanském*, Praha 1904, s. 162.

⁵⁰⁵ Srov. obrazové přílohy č. 4.10. a 4.11.

hovoří ke čtenáři přímo ústy zemřelého uroence a upomíná na jeho celoživotní boj ve znamení Kristovy víry:

„V KRISTU [PANU] SPASITELI SVÉM BOJ [J]SEM VED[L],
DOBŘÝM BOJOVÁNÍM VÍRU I POVĚST DOBROU
[JSE]M ZACHOVAL A TU JEST MI SLOŽENA KORUNA KRISTA [P]ANA:
L[ÉTA] P[ÁNĚ] 1602, VE ČTVRTEK PO PAM[ÁTCE] PŘEN[ESEN]Í SV[ATÉHO]
VÁCLAVA, MEZI 23. A 24. HODINOU - UROZENÝ A STAT[EČNÝ] RYTÍŘ P[AN]
PĚTIPESKÝ Z CHÝŠ A Z EGRBERKA A NA BLAHOTICÍCH
DOKONAL JEST ŽIVOT SVŮJ V LETECH 73 - JEHOŽTO DUŠI PÁNBŮH
MILOSTIV BEJTI [RÁČÍ]“⁵⁰⁶

Zachování dobré paměti na svůj rod v Neprobylicích zajistil křesťanský rytíř Václav Pětipeský na Blahoticích také zaplacením odlití nového zvonu pro tamější kostel svatého Ducha. Ten měl podle rytířova přání zvát křesťany ke společným modlitbám a chválení Kristova jména.⁵⁰⁷ Pod nápisem byl na zvonu zhotoven reliéfový obraz dvou evangelistů s křídly sedících u knih, do nichž zapisovali slovo boží. Na opačné straně pláště zvonu dal Václav Pětipeský zvětšit jména a erbovní znamení svá a své manželky Izoldy Pětipeské z Milhostic.⁵⁰⁸ Představení hodnot křesťanského rytířství ve hmotné kultuře se u strýce Šťastného Václava Pětipeského projevilo v širší rodové perspektivě. Rod Pětipeských z Chýš měl být dobovou společností vnímán jako rodina urozených bojovníků za křesťanskou víru.

Nezodpovězenou otázkou zůstává, jestli se těmito činy nechal inspirovat také sledovaný synovec výše zmíněného křesťanského rytíře, jeho kmotřenec Šťastný Václav. Dosavadnímu historickému bádání prozatím není znám žádný z podobných projevů jeho osoby ve hmotné kultuře.⁵⁰⁹ Předpokládanou existenci jeho náhrobníku na Mělnicku,

⁵⁰⁶ Text byl transkribován a modernizován v logické návaznosti jeho částí (na náhrobníku je uveden lineárně na jeho horním, levém a pravém okraji) – k tomu srov. F. VELC, *Soupis*, s. 162; obrazová příloha č. 4.11.

⁵⁰⁷ „LÉTA 1595 VE ČTVRTEK PO SV. LINHARTU UROZENÝ PAN VÁCLAV PĚTIPESKÝ Z CHÝŠ A EGRBERKU NA BLAHOTICÍCH DAL UDĚLATI TENTO ZVON DO NEPROBYLIC KE KOSTELU SVATÉHO DUCHA PRO PAMÁTKU SVOU A RODU SVÉHO, ABY ZVUKEM A HLASEM TĚHOŽ ZVONU KŘESŤANŮM VĚRNÝM V ZNÁMOST UVOZOVAL SPOLEČNÉ KŘESŤANSKÉ SCHÁZENÍ K MODLITBÁM SVATÝM, K POSLUCHÁNÍ SLOVA BOŽÍHO A CHVÁLENÍ JMÉNA JEHO. PANU BOHU BUĎ ČEST A CHVÁLA – NA VĚKY AMEN“ – F. VELC, *Soupis*, s. 164.

⁵⁰⁸ Srov. TAMTÉŽ.

⁵⁰⁹ V souvislosti s tím byly studovány již citované práce Františka Bareše k umělecko-historickým památkám Mladoboleslavska a Antonína Podlahy k regionu Mělnicka; k tomu dále práce J. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem III; Týž, Okres Brandejsský nad Labem. Nástin historicko-archeologický*, Praha 1875.

Mladoboleslavsku či jižněji v regionu Brandýsu nad Labem se nepodařilo doložit.⁵¹⁰ Ani dosud známé písemné prameny neobjasňují blíže okolnosti smrti Šťastného Václava Pětipeského. Tato otázka však zůstává předmětem dalšího studia.

⁵¹⁰ Moderní přehled o šlechtických náhrobnících a dalších funerálních památkách na Mělnicku podal Jan KILÍAN, *Historické náhrobníky a epitafy Mělnicka*, Mělník 2004. Jeho výzkum však žádnou památku vztahující se ke Šťastnému Václavovi Pětipeskému neobjevil.

5. IDEÁL KŘESŤANSKÉHO RYTÍŘSTVÍ V OČÍCH ŠŤASTNÉHO VÁCLAVA PĚTIPESKÉHO Z CHÝŠ A EGRBERKU A JEHO SPOLEČENSKÉHO OKOLÍ

Ideál křesťanského rytířství tvořil ještě na přelomu 16. a 17. století nezanedbatelnou součást kolektivní identity českých šlechticů stavu panského i rytířského. Od svého zrodu v prvních stoletích křesťanství nabýval nových obsahů. Výrazně vojenský charakter získal v souvislosti s křížovými výpravami, v jejichž období začal pronikat také do Království českého. Jak ukazuje moderní bádání, myšlenka křížové výpravy, jakkoli bylo její uskutečnění obtížné, přetrvávala v myslích mnoha vrcholných politických i náboženských vůdců křesťanské Evropy ještě hluboko v raném novověku.

V souvislosti s osmanskými výboji a nutností obrany proti nim byl ideál oživován panovnickými dynastiemi a humanistickými i teologickými literáty. Jagellonská ideologie sarmatismu, která představovala vládnoucí rod jako štít křesťanské Evropy, výrazně ovlivnila šlechtické smýšlení závěru 15. století a první poloviny 16. století i v prostoru zemí Koruny české. Vzkříšené vzory starověkých a středověkých rytířů, jakým byl zejména Alexandr Makedonský, měly povzbudit urozené vrstvy obyvatelstva k účasti na obranných bojích proti osmanským vpádům. V nedávné době byla oprávněně vyslovena teze, že smrt Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče mohla souviset se snahou vyniknout na válečném poli jako křesťanský rytíř.

Jako bojovníci chránící Kristovu víru se od přelomu 15. a 16. století cíleně představovali také panovníci habsburské dynastie. Především Karel V. se stal novým ztělesněním rytířských ctností a početná úspěšná tažení podpořila jeho postavení jako císaře křesťanské Evropy. V české šlechtické společnosti šířil tyto ideje kolem poloviny 16. století prostřednictvím rytířských kratochvílí arcikníže Ferdinand Tyrolský, jenž jako místodržitel královské moci svého otce Ferdinanda I. vybudoval v Praze svůj dvůr, k němuž se mu podařilo připoutat české pány i rytíře. Snaha povzbudit českou šlechtu k boji s Turky našla osobité vyjádření ve spisu *Sarmacie* a turnajích Jana Zajíce z Házmburka. Jeho sídlo v Budyni nad Ohří ve dvou dramatinizovaných představeních symbolicky vyjádřilo ohrožené křesťanstvo napadené šířiteli Mohamedovy víry. V myslích pozvaných přihlížejících šlechticů měly sehrané útoky pohanů probudit válečnické ctnosti vlastní jejich urozenému stavu. Aktivní postoj příslušníka rodu pánů z Házmburka vycházel z jeho osobní zkušenosti z válečných polí i z dobové literatury, jež vzory křesťanského rytířství odrážela.

Již v roce 1519 vyšel v Čechách překlad díla Erasma Rotterdamského *Enchiridion militis christiani*. Spis představoval praktickou příručku mravného života křesťana. Původní vzor křesťanského rytíře, jak ho představil v *Epištole Efezským* svatý Pavel, byl nizozemským humanistou obohacen o početné etické příklady z antické literatury. Náprava člověka měla v Erasmově pojetí vycházet především z jeho nitra. Duchovní boj stál na prvním místě. Když roku 1529 oblehla vojska Süleymana I. Nádherného Vídeň, rozhodl se Erasmus Rotterdamský otevřeně vyzvat k ozbrojenému boji za záchranu křesťanstva. Spis burcující bojeschopné křesťany, především šlechtu a panovníky, vyšel pod názvem *Consultatio de bello Turcico* roku 1530.

Díla Erasma Rotterdamského byla v překladech i v originálech dostupná i v Čechách. Dobře známa byla například osobě a okruhu českého humanisty Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Jedinečným svědectvím o jejich četbě, promýšlení a odpovědích na ně, je několik dopisů, které si s nizozemským autorem vyměnil Jan Šlechta ze Všehrd. Právě prostřednictvím potomků Jana Šlechty ze Všehrd myšlenky humanistického pojetí ideálu křesťanského rytířství pronikaly k dalším šlechticům rytířského stavu. Mezi nimi byli také příslušníci rodu Pětipeských z Chýš, kteří v Boleslavském kraji se Šlechty ze Všehrd sousedili a udržovali s nimi blízké vztahy ještě na přelomu 16. a 17. století.

Pětipeští z Chýš se s ideálem křesťanského rytířství mohli setkávat již od období jeho prvního objevení v Čechách. Genealogické počátky tohoto rytířského rodu jsou úzce spojeny s hrdinstvím jeho prvního doloženého člena, jenž sloužil v družině Vladislava II. Velmi pravděpodobně doprovázel českého panovníka během tažení druhé křížové výpravy roku 1147. V období rozkvětu dvorské rytířské kultury byli Pětipeští z Chýš členy dvora Karla IV. V erbovní galerii hradu Lauf byl jejich erb počátkem šedesátých let 14. století vyobrazen zhruba v polovině hierarchicky členěné galerie. Ctnostné rytířství vytvořilo v rodové paměti sledovaného rytířského rodu ústřední stavební kámen, na nějž vědomě navazovaly i poslední generace Pětipeských z Chýš v průběhu 16. a první poloviny 17. století.

Typickými „*kryksmany*“ 16. století se stali Albrecht a Václav starší Pětipeští z Chýš, otec a strýc Šťastného Václava Pětipeského. Oba šlechtici již kolem poloviny 16. století bojovali ve službách Ferdinanda I. a Maxmiliána II. na uherských i jiných válčistiích. Albrecht Pětipeský z Chýš se také na 11 let ocitl ve dvorské službě arciknížeti Ferdinandovi Tyrolskému, jehož později navštěvoval na zámku Ambras, kde Ferdinand Tyrolský budoval sbírku tureckých předmětů, v níž se zrcadlilo jeho ztotožnění s posláním křesťanského rytíře. Albrecht Pětipeský se po boku arciknížete zúčastňoval i již zmíněných turnajových

klání a přihlížel jinotajným představením, která vyzařovala habsburské pojetí bojovníků za Kristovu víru a jejich poslání.

Studium rozsáhlého souboru dochované korespondence Albrechta Pětipeského potvrdilo, že účast českého rytíře ve dvorských i vojenských službách Habsburkům nevycházela pouze z důvodu obživy. Zejména ve značně pokročilém věku provázela Albrechta Pětipeského pověst „dobrého“ a zkušeného „*kryksmana*“, s níž vrcholní představitelé tehdejší šlechtické společnosti spojovali také ctnosti křesťanských rytířů. V dobách zdánlivého míru s Turky se Albrecht Pětipeský velmi úspěšně věnoval hospodaření a v Byšicích, městečku východně od Mělníka, založil stavbu reprezentativního sídla. Ještě v druhé polovině sedmdesátých let 16. století upomínal císaře Rudolfa II. na své věrné rytířské služby jeho dědovi i otci, když se snažil zajistit pro Byšice trhovářská práva. Poslání křesťanského rytíře ho ve věku okolo šedesáti let znovu přivedlo do Uher.

Albrecht jako zkušený válečník neodmítl velení jízdnímu pluku českých rejtarů a s vojskem české zemské hotovosti vyrazil do Uher již krátce po vypuknutí patnáctileté války v roce 1594. Z válečného ležení alespoň prostřednictvím dopisů dohlížel na výchovu svých dětí, zejména nejstaršího syna Šťastného Václava, v němž viděl pokračovatele rodových i rytířských hodnot. Syn Václav otci zaslal list, ve kterém se hlásil ke svému budoucímu válečnickému povolání. Ve věku kolem deseti let již dokázal sbírat informace z protitureckých bojů a zasvěceně popisovat například taktické tahy vojsk. S otcem se loučil slovy „*pán Bůh rač dáti, abychom všechny Turky přemoci mohli*“. Dlouhé odloučení Albrechta Pětipeského od jeho rodiny přineslo dnešnímu bádání řadu písemných svědectví o hloubce a vnímání rodinných vztahů českého předbělohorského rytířstva i výchově nových potomků.

V posledním listu z Uher se Albrecht Pětipeský se svou rodinou, především s manželkou Barborou, rozžehnal. V říjnu 1596 se schylovalo k největší bitvě patnáctileté války. Albrecht v předtuše blízké smrti upomínal svoji rodinu ke zbožnosti a věřil, že dobrá paměť na jeho osobu bude do historie rodu dostatečně hluboko vryta. Dochované polní rozkazy vrchního velitele spojených císařských vojsk Adolfa ze Schwarzenberku umožnily sledovat manévrování Albrechtova pluku o síle tisíce českých jízdních rytířů až do dne střetu s Osmany u Keresztes 26. října 1596. Stárnoucí český rytíř se patrně rozhodl po vzoru svých předků padnout hrdinnou smrtí křesťanského rytíře ve službách voleného českého krále, své země i křesťanstva. Následován celým svým oddílem vyrazil proti obrovské nepřátelské přesile. Všichni Albrechtovi čeští jezdcí padli nepodpořeni většinou zbývajícím vojska.

Slavná smrt Albrechta Pětipeského nenalezla pevné místo pouze v paměti jeho rodiny. Jako příklad pravého křesťanského rytíře ho ještě v roce 1596 oslavil Bartoloměj Paprocký z Hlohol ve veršované skladbě *Památka Čechům u Kheredes*. Na titulní straně spisu byl vyobrazen Albrechtův erb. Český rytíř byl Paprockým přirovnán k trojskému Hektorovi a měl se stát inspirací všem šlechticům, v něž křesťané vkládali svoje naděje. V roce 1602 popsal Paprocký poslední statečný manévr Albrechta Pětipeského ještě ve stati *Historie o přiběžích v Království uherském a jinde*, která se stala součástí genealogického díla *Diadochos*. I přes moderní kritiku Paprockého rodopisných děl, která často vycházela z faktograficky nespolehlivé kroniky Václava Hájka z Libočan, bylo jeho dílo v předbělohorské době čtené a vyhledávané. Genealogický vývod Pětipeských z Chýš ve třetím díle *Diadochu* věnovaném českému rytířskému stavu představil Albrechta Pětipeského spolu s jeho starším bratrem Václavem Pětipeským z Chýš na Blahoticích jako ctnostné rytířské válečníky hodné následování.

Nesmrtelnost Albrechtova sociálního těla byla v prostředí šlechticových „pánů a přátel“ zajištěna i přesto, že vzhledem k výsledku bitvy nemohl proběhnout tradiční a očekávaný pohřební rituál. Již v listopadu 1596 jmenoval Václav Budovec z Budova při reakci na zprávy o bitvě u Keresztes Albrechta Pětipeského jako muže čisté a pevné víry, který v bitvě bojoval a padl jako pravý rytíř. Právě Václav Budovec z Budova se stal svorníkem, jímž mohl být opětovně oživený ideál křesťanského rytířství přenesen do myslí Šťastného Václava Pětipeského. Dobré sousedské a později i přátelské vztahy s Václavem Budovcem z Budova zdědil mladý urozenec do značné míry po svém otci.

Ve věku blížícím se dvaceti letům se Šťastný Václav Pětipeský poprvé vydal do boje proti Turkům. Na podzim roku 1604 psal od obležené Ostřihomi své starší sestře Marii Anně. Podle obsahu listu se snažil navázat na slavnou válečnickou kariéru svého otce. Ceněnými novinkami z bojiště si zároveň získával pozornost a přízeň svého utvářejícího se okruhu „pánů a přátel“. V jejich očích se mladý rytíř úspěšně vydal ve stopách křesťanského rytíře Albrechta. O rok později si Šťastný Václav při svém tažení proti Turkům a Bočkajovcům vezl s sebou hospodářský kalendář, jenž se stal zásadním pramenem k poznání jeho myšlenkového světa. Bočkajovci, kteří se neváhali spojit s „ouhlavními nepřáteli křesťanstva“, nemohli být v jeho očích ničím jiným než „sběří“. Rytíř také zachytil svůj krajně záporný postoj k úskočné nepřátelské taktice, která postrádala tradiční válečnické zásady, jakými bylo především čestné měření sil na bitevním poli. Podrobná líčení bojů a manévrů doložila, že hodnoty „dobrého krýksmanství“ a křesťanského rytířství již postupně nalézaly místo v myšlenkovém světě sledovaného

aktéra. Jeho ztotožnění se s posláním otce potvrzuje i snaha zachytit co nejpřesněji své místo v hierarchii vojska české zemské hotovosti a častá setkání s jeho nejvyššími veliteli.

Šťastný Václav Pětipeský získal na válečném tažení během roku 1605 značný počet nových společenských kontaktů. Po jeho skončení se spolu s nejvyšším velitelem českého vojska Adamem ze Šternberka zúčastnil slavnostního oběda u prezidenta české komory. V září téhož roku byl pozván na Šternberkovu svatbu s Marií Maxmiliánou z Hradce na Bechyni, kde mu výmalba nádvoří renesančního zámku s výjevem bitvy křesťanského a pohanského vojska mohla připomenout právě skončené tažení. Značně rychlý vzestup Šťastného Václava ve společenské hierarchii podpořily společně vzorná služba v tažení spolu s přetrvávající „dobrou pamětí“ na hrdinské činy Václavova otce Albrechta.

Jedním z nejzásadnějších okamžiků pro další životní směřování rytíře Pětipeského bylo prohloubení přátelských vztahů s Václavem Budovcem z Budova. V roce 1610 byl jako vzácný „pán a přítel“ pozván na svatbu Budovcova syna Adama s Markétou Hodějovskou z Hodějova. Jen o čtyři roky později vydal Václav Budovec své vrcholné teologicky pojaté dílo *Antialkorán*. Ostrou polemiku s islámem ukončil působivou statí *O rytíři křesťanském*, která evangelickou optikou vyzývala ke sjednocení boji s tureckým nebezpečím. Společnost, především šlechta, měla v mohutném „božím mustruňku“ vyrazit proti nepříteli Kristovy víry. Šťastný Václav se stále více pohyboval v blízkosti Václava Budovce a nepochybně k němu myšlenky spojené s Budovcovým pojetím ideálu křesťanského rytířství pronikaly.

Když v únoru roku 1611 vtrhly na Malou Stranu oddíly pasovských žoldnérů, postavil se rytíř Pětipeský do čela dvou nepřipravených a neúplných jízdních praporů a několika statečnými manévry umožnil alespoň ústup oslabeného a narychlo sebraného stavovského vojska. Povědomí příslušnosti ke stavovskému politickému systému správy země v tomto okamžiku převážilo nad rodovou tradicí oddané služby Pětipeských z Chýš českým panovníkům. Šťastný Václav Pětipeský se nejspíše pod vlivem Václava Budovce z Budova stále více přibližoval politickým postojům českých nekatolických stavů. V roce 1617 se oběma urozencům podařilo zakoupit na Staroměstském náměstí poblíž Týnského chrámu domy v těsném sousedství, aby jejich setkávání mohlo pokračovat i během politicky podmíněných pobytů v hlavním městě království.

Na počátku stavovského povstání byl Šťastný Václav Pětipeský zvolen direktorem za rytířský stav. Brzy se však začal chovat velmi zdrženlivě a požádal o zproštění své služby. Když mu to nebylo dovoleno, snažil se alespoň mírnit některé radikální návrhy direktorů, mezi nimi například snahu o zmincování klenotů a šperků pocházejících zčásti

z katolického prostředí. Nepodílel se na politických jednáních a snažil se skrýt za roli „*kryksmana*“. Avšak ani přímých bojů se osobně nezúčastnil a pomáhal pouze organizovat sestavování vojáků pro stavovské vojsko na Mělnicku a Boleslavsku. Po porážce povstání byl jeho původní rozsudek smrti zmírněn na doživotní vězení a posléze na pouhý dvouletý trest, přičemž pravděpodobně hrály roli jeho početné vztahy s umírněnými katolickými šlechtici z doby před povstáním. Nezodpovězenou otázkou zůstalo, jakou měrou mohly hodnoty křesťanského rytířství ovlivnit konverzi Šťastného Václava Pětipeského ke katolictví, k níž došlo v průběhu jeho věznění. Vzhledem k dlouhému sledování vývoje jeho myšlenkového světa je totiž možné, že nešlo pouze o snahu zachránit si život.

Značné heuristické překážky neumožnily doložit přijetí ideálu křesťanského rytířství i ve hmotné kultuře sledovaného šlechtice. Tento předpoklad se však potvrdil v případě jeho nejbližších příbuzných. Strýc a kmotr, již zmíněný Václav starší Pětipeský z Chýš na Blahoticích, který se po smrti Albrechta stal Václavovým poručníkem, nechal zachytit poselství své osoby jako křesťanského rytíře na svém náhrobku, jenž se dochoval v Neprobylicích u Slaného, a ve výzdobě zvonu pro tamější kostel. Zvon i náhrobek měly společně přispět k zachování dobré paměti na rod Pětipeských z Chýš.

Život Šťastného Václava Pětipeského z Chýš výrazně ovlivnil běh politických událostí konce předbělohorské doby. Proměny jeho myšlenkového světa se tím staly hlubšími a do určité míry i čitelnějšími. Jeho deník z roku 1605 a soubor dochované korespondence ve srovnání s dalšími prameny převážně osobní a vyprávěcí povahy umožnily obsáhnout základní obrysy vývoje ideálu křesťanského rytířství v rytířových očích. Důraz byl vždy, pokud to dochované prameny umožnily, kladen na průnik pohledu sledovaného aktéra s pohledem jeho společenského okolí. Práce se tím pokusila představit další osobité pojetí ideálu křesťanského rytířství v české šlechtické společnosti na sklonku předbělohorského období.

Analyticky zaměřené studium nabídlo celou řadu dalších otázek, které souvisejí s vývojem ideálu křesťanského rytířství v Království českém i v širším kontextu zemí Koruny české a habsburské monarchie obecně. Zahraniční bádání poskytuje mnohé metodologické i tematické podněty, jichž by mohlo být využito k srovnávacímu studiu diskursivního obrazu ideálu křesťanského rytířství ve výše vymezeném geografickém prostoru. Přípravnými kroky takového studia by se mohly stát edice diskursivních textů souvisejících s křesťanským rytířstvím, srovnávací pohled na „*kryksmanské*“ kariéry 16. a počátku 17. století, diskursivní obrazy velkých bitev s Turky či pojednání role johanitského řádu jako tradičního představitele rytířských ideálů, jenž činně zasahoval také

do předbělohorské stavovské politiky. Takto bodově a velmi stručně navržené studium by se mělo odvíjet v souvislosti s novými přístupy k politickým dějinám, při nichž byly již zohledněny například koncepty symbolické komunikace a obrazu druhého. Dolním časovým mezníkem by se mohl stát tradiční rok 1526 v souvislosti s možností projevu ideálu křesťanského rytířství při smrti Ludvíka Jagellonského u Moháče, horní hranici by vytvořil rok 1683, kdy došlo po porážce Turků u Vídně k obratu v historii osmanských výbojů ve prospěch křesťanských zemí.

6. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

6.1. Nevydané prameny

Bayerische Staatsbibliothek München, sign. Hbks/F 70 t, Hieronymus OERTEL, *Chronologia, oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen, auch Scharmützen und Schlachten, so in Ober- und Under-Ungarn, auch Sibenbürgen mit den Türcken von Anno 1395 bis auff gegenwertige Zeit gedenkhwürdig geschehen*, Nürnberg 1604.

Historický ústav Akademie věd České republiky, Pozůstalost Augusta Sedláčka, sešity genealogických výpisků, sign. P 97, 98.

Knihovna Národního muzea, sign. 31-C-17, Bartoloměj PAPROCKÝ z HLOHOL, *Památka Čechům u Kheredes a nebo Erle, měsíce října léta Páně 1596 pobitým, učiněná od Bart. Paprockého z Glohol a Paprocké Woly*, Staré Město pražské 1596.

Knihovna Strahovského kláštera, sign. BY II 48, Václav Slovacijs TURNOVSKÝ, *Kázání pohřební nad tělem urozeného pána pana Jindřicha staršího Křineckého z Ronova a na Rožďalovicích, kterýž (jsa nejvyšším vůdcem tisíce německých rejtarův zbrojných) léta Páně 1602, listopadu měsíce dne třetího, v šermicli před Budínem s Turky nejukrutnějšími všeho křesťanstva nepřáteli, smrtelně v hlavu, v ruku i v nohy raněn, v Jezu Kristu Božím a Panny Marie Synu, pro jehož čest a lid bojoval, život vezdejší dokonal*, Praha 1603.

Moravský zemský archiv Brno, Cerroniho sbírka č. 207, „*Opis knihy Rozenberské*“.

Národní archiv Praha, 1. oddělení, Desky zemské větší, sign. G 19-G 27.

Národní archiv Praha, 1. oddělení, Genealogická sbírka Dobřenského, Babka z Mezeříčka, inv. č. 22; Belvic z Belvic, inv. č. 37; Bořita z Martinic, inv. č. 88; Černín z Černína, inv. č. 174; Černín z Chudenic, inv. č. 175; Hrobčický z Hrobčic, inv. č. 382; Chrt ze Rtína, inv. č. 402; Chuchelský z Nestajova, inv. č. 404; Kaplíř ze Sulevic, inv. č. 444; Křinecký z Ronova, inv. č. 522; z Kunovic, inv. č. 527; Lažanský z Bukové, inv. č. 552; Mitrovští z Nemyšle, inv. č. 662; Myška ze Žlunic, inv. č. 690; Oudrcký z Oudrče, inv. č. 740; Pecingár z Bydžína, inv. č. 760; Pětipeský z Chýš, inv. č. 775; z Roupova, inv. č. 890; Řepický ze Sodoměře, inv. č. 906; z Řičan, inv. č. 908; Služský z Chlumu, inv. č. 997; Strachota z Kralovic, inv. č. 1026; Střela z Rokyc, inv. č. 1038; Šlechta ze Všehrd, inv. č. 1065; ze Šternberka, inv. č. 1085; Trmal z Toušic, inv. č. 1136; Velemyský z Velemyšlovsi, inv. č. 1178; Vlinský z Vliněvsi, inv. č. 1195; Vřesovec z Vřesovic, inv. č. 1229; Vtelenský ze Vtelna 1230; Zahrádecký ze Zahrádek, inv. č. 1273; Zásmucký ze Zásmuk, inv. č. 1282; Zejdlíc ze Šenfeldu, inv. č. 1289; Žďárský ze Žďáru, inv. č. 1310.

Národní archiv Praha, 1. oddělení, Stará manipulace, sign. K 1/138, P 67/1-31, S 139/1-21.

Národní knihovna České republiky, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. 54 B 253, Václav HÁJEK z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha 1819 [přetisk původního vydání z roku 1541].

Státní okresní archiv Mělník, Archiv města Mělník, Regestáře došlé korespondence 1606-1608, sign. AK 13/2-4.

Státní okresní archiv Mělník, Archiv města Mělník, knihy č. 95, 96, Regestáře došlých listů 1608-1614, 1614-1628 [staré signatury L52a, L53].

Státní okresní archiv Mělník, Archiv města Mělník, knihy č. 16, 38, 39, 48, 49, 103, 104, 126, 138.

Státní okresní archiv Mladá Boleslav, Archiv města Mladá Boleslav, Knihy městské, č. 1-8, [staré signatury 90-98].

Státní oblastní archiv Litoměřice [v roce 2010 byly veškeré archiválie z pobočky Žitenice přesunuty do nové budovy SOA Litoměřice v Litoměřicích], Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv [v práci citováno pod zkratkou LRR], sign. B 94, K 18/6, K 18/10, P 10/1-14, P 11/15-18.

Státní oblastní archiv Třeboň, Historica, sign. 6075/1-5, Dopisy Adama ze Šternberka Petru Vokovi na Třeboň z července a srpna 1605.

6.2. Vydané prameny

BLÁHOVÁ, Marie (ed.), *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987.

BLÁHOVÁ, Marie – FIALA, Zdeněk (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974.

DVORSKÝ, František (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VIII*, Praha 1895.

EMLER, Josef (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III (1311-1333)*, Praha 1890.

GLÜCKLICH, Julius (ed.), *Václava Budovce korrespondence z let 1579-1619*, Praha 1908.

HOUSLEY, Norman (ed.), *Documents on the Later Crusades 1274-1580. Documents in History*, New York 1996.

JANÁČEK, Josef (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984.

KAMENÍČEK, František (ed.), *Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu a k ratifikaci míru vídeňského od zemí Koruny české 1605-1606*, Praha 1894.

KROFTA, Kamil (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu XI*, Praha 1910.

KOLÁR, Jaroslav – NEDVĚDOVÁ, Milada (edd.), *Próza českého středověku*, Praha 1983.

KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (edd.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997.

MARAT, František (ed.), *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1898, Praha 1899, s. 1-129.

MAREŠ, Petr (ed.), *Albrecht Pětipeský z Chýš a z Egrberku – edice korespondence*, Praha 2005 (Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy).

MARTÍNKOVÁ, Dana (ed.), *Poselství ducha. Latinská próza českých humanistů*, Praha 1975.

MENDL, Bedřich – LINHARTOVÁ, Milena (edd.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII (1358-1363)*, Praha 1961.

NOVÁK, Jan Bedřich (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu XV. Sněmy roku 1611 I*, Praha 1917.

O'DONNELL, Anne-Maria (ed.), *Desiderius-Roterodamus Erasmus, Enchiridion militis christiani : an english version*, Oxford 1981.

PALACKÝ, František (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně, znamenitého vůdce českého v XVI. století*, ČČM 3, 1829, s. 29-32; 4, 1830, s. 433-442.

PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka. Sarmacia, aneb zpověď českého aristokrata*, Praha 2007 (= Manu propria 4).

PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků II*, Praha 1985.

PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, Bartoloměj, *Diadochos I-III*, Brno 2005 [reprint původního vydání Praha 1602].

PETRÁČKOVÁ, Věra – VOGELTANZ, Jan (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979.

PETRŮ, Eduard (ed.), *Bartoloměj Paprocký z Hlohol, O válce turecké a jiné příběhy. Výbor z Diadochu*, Praha 1982.

PROCHÁZKA, František (ed.), *Erasma Rotterdamského ruční knížka o rytíři křesťanském*, Praha 1787.

REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.), *Antialkorán. Václav Budovec z Budova*, Praha 1989.

SCHMITZ, Leonhard – ZUMPT, Karl (edd.), *C. Sallustii Crispi De Bello Catilinario et Jugurthino*, Philadelphia 1850.

SCHRENK VON NOTZING, Jakob, *Ambrasische Heldenriistkammer*, Innsbruck 1603 [reprint 1982].

SVATOŠ, Michal (ed.), *Erasmus Rotterdamský: O výchově křesťanského vladaře*, Praha 2009.

TIEFRUNK, Karel (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká I-IV*, Praha 1865-1868.

ŽITNÝ, Miroslav (ed.), *Deník Šťastného Václava Pětipeského z roku 1605*, in: Václav Bůžek (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, České Budějovice 2009 (= Opera historica 13), s. 187-262.

6.3. Literatura

ASCH, Ronald G., *Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 2008.

BALCÁREK, Pavel, *Kardinál František Ditrichštejn. Gubernátor Moravy*, České Budějovice 2007.

BAREŠ, František, *Paměti města Mladé Boleslavě I*, Mladá Boleslav 1922.

BAREŠ, František, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese mladoboleslavském*, Praha 1905.

BAREŠ, František, *Šlechtické a erbovní rodiny v městě Boleslava Mladého v letech 1471-1620*, in: Josef Podstatný (ed.), *Program císař. král. Státního vyššího gymnasia v Mladé Boleslavi*, Mladá Boleslav 1893.

BICANOVÁ, Kateřina, *Problematika sarmatismu v polské historiografii*, SP 93, 2007, s. 23-34.

BÍLEK, Tomáš V., *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, Praha 1882.

BOBKOVÁ, Lenka, *Velké dějiny zemí Koruny české IVa*, Praha-Litomyšl 2003.

BOČKOVÁ, Hana, *Rytíř křesťanský Václava Budovce z Budova*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity – řada literárně-vědná 5, 1998, s. 19-24.

BURDOVÁ, Pavla, *Úřad desek zemských*, SAP 36, 1986, s. 273-381.

BŮŽEK, Václav, „A tak jsem tam dlouho zdržován byl...“. *Čas v životě předbělohorských rytířů*, DAS 15, 1993, č. 3, s. 26-30.

BŮŽEK, Václav, *Der Adel im böhmisch-sächsischen Grenzraum zu Beginn der Neuzeit*, in: Martina Schattkowsky (ed.), *Die Familie von Büнау. Adels Herrschaften in Sachsen und Böhmen vom Mittelalter bis zur Neuzeit*, Leipzig 2008, s. 73-94.

BŮŽEK, Václav, „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 27-42.

BŮŽEK, Václav, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006 (= Monographia historica 7).

BŮŽEK, Václav, „Gute Freundschaft“ - *Informelle Kommunikation in der frühneuzeitlichen Gesellschaft der böhmischen Länder*, in: Stefan Brakensiek – Heide Wunder (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 79-96.

BŮŽEK, Václav, *Každodenní život na statcích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš očima hospodářských úředníků počátkem 17. století*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 198-210.

BŮŽEK, Václav, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996.

BŮŽEK, Václav, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, ČČH 100, 2002, s. 229-264.

BŮŽEK, Václav, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995.

BŮŽEK, Václav, *Sebeprezentace křesťanského rytíře ve výzdobě císařského sálu v Bučovicích*, in: Hana Ambrožová – Tomáš Dvořák – Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Pavel Pumpr (edd.), *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 311-322.

BŮŽEK, Václav, *Svědectví o šíření Machiavelliho idejí v Čechách koncem 16. století*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica 30, 2001, s. 59-65.

BŮŽEK, Václav, *Urozenec*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 79-110.

BŮŽEK, Václav, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989.

BŮŽEK, Václav, *Zrcadlo ctností, bohů a rozkoší. Sebeprezentace Ferdinanda Tyrolského v rytířských kratochvích*, Studia Rudolphina 6, 2006, s. 45-58.

BŮŽEK, Václav a kolektiv, *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.

BŮŽEK, Václav – KELLER, Katrin – KOWALSKÁ, Eva – PÁLFFY, Géza, *Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*, ČČH 104, 2006, s. 485-526.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel – JAKUBEC, Ondřej, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009.

CERMAN, Ivo, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008.

ČÁREK, Josef – HLAVSA, Václav – JANÁČEK, Josef – LÍM, Václav, *Ulicemi města Prahy od 14. století do dneška. Názvy mostů, nábřeží, náměstí, ostrovů, sadů a ulic hlavního města Prahy, jejich změny a výklad*, Praha 1958.

ČEPELÁK, Jiří, *Vlinští z Vliněvsi*, Mělník 2007.

DRESSEL, Gert, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien-Köln-Weimar 1996.

DÜLMEN, Richard van, *Historická antropologie. Vývoj – problémy – perspektivy*, Praha 2002.

DÜLMEN, Richard van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I-III*, Praha 2006.

FANTYSOVÁ, Jana, *Lucemburkové a turnaje*, in: Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku II*, Praha 2008, s. 419-452.

FLORI, Jean, *Rytíři a rytířství ve středověku*, Praha 2008.

GINDELY, Antonín, *Dějiny českého povstání léta 1618 I-III*, Praha 1878.

GRIESS, Christian, *Ferdinand II. von Tirol und die Sammlungen auf Schloss Ambras*, Frühneuzeit-Info 5, 1994, s. 7-37.

HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava – ŠRONĚK, Michal, *Urbs Aurea. Praha císaře Rudolfa II.*, Praha 1997.

HLAVICOVÁ, Zuzana, *Malířská výzdoba Rožmberského sálu na zámku v Bechyni*, Brno 2006 (Bakalářská práce Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně).

HODGES, Richard, "Last-minute Turkish Victory", *History Today* 46, 1996, č. 10, s. 32-35.

HOLÝ, Martin, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století*, FHB 21, 2005, s. 111-210.

HOLÝ, Martin, *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*, Praha 2010.

HORSKÝ, Jan, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha 2009.

HOUSLEY, Norman, *Křížové výpravy v letech 1450-1650: mobilizace a paměť*, in: Pavel Soukup – Josef Svátek a kol., *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Praha 2010, s. 219-231.

HOUSLEY, Norman, *The Later Crusades 1274-1580: From Lyons to Alcazar*, Oxford 1992.

HORSKÝ, Jan – NEŠPOR, Zdeněk R., *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj – časopis pro kulturní dějiny 6, 2004, č. 1, s. 61-81.

HRABĚTOVÁ, Irena, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*, Brno 1992.

HRABĚTOVÁ, Irena, *Genealog Bartoloměj Paprocký z Hlohol a erbovní pověst*, in: Karel Müller (edd.), *Sborník příspěvků 4. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1992, s. 34-37.

HULINSKÝ, Jindřich, *O rodu Pětipeských na Slánsku*, Slánský obzor 40, 1932, s. 20-24.

IWAŃCZAK, Wojciech, *Po stopách rytířských příběhů*, Praha 2001.

JAKUBEC, Ondřej, *Grafické dílo Jana Willenbergera a knižní tisky přelomu 16. a 17. století (Mezi realitou, imaginací a konceptualitou)*, in: Jiří Fiala (ed.), *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultatis philosophica. Studia Moravica II*, Olomouc 2004, s. 185-204.

JANÁČEK, Josef, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1997.

JANÁČEK, Josef, *Pád Rudolfa II.*, Praha 1973.

KAMENÍČEK, František, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam (od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského 1526-1628) I-III*, Brno 1902.

KAVKA, František, *Život na dvoře Karla IV.*, Praha 1993.

KILIÁN, Jan, *Historické náhrobníky a epitafy Mělnicka*, Mělník 2004.

KILIÁN, Jan, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618-1648*, České Budějovice 2008.

KILIÁN, Jan, *Kropáčkové z Krymlova*, Mělník 2007.

KILIÁN, Jan, *Vtelenští ze Vtelna*, Mělník 2009.

KNOZ, Tomáš, *Karel st. ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008.

KOHLER, Alfred, *Karl V. 1500-1558. Eine Biographie*, München 1999.

KORTEPETER, Carl Max, *Ottoman Imperialism During the Reformation: Europa and the Caucasus*, New York University Studies in Near Eastern Civilisation 5, London-New York 1972, s. 123-210.

KOSINA, Michal, *Václav Šťastný Pětipeský z Chýš a Egrberka ve světle své korespondence (Příspěvek ke studiu nižší šlechty na přelomu 16. a 17. století)*, Ústí nad Labem 1997 (Diplomová práce Katedry historie Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem).

KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (= Monographia historica 4).

KRÁL Z DOBRÉ VODY, Vojtěch, *Českomoravská heraldika*, Praha 1900.

KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV*, Praha 2000.

KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 2009.

MACEK, Josef, *Historická sémantika*, ČČH 89, 1991, s. 1-30.

MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích II*, Praha 2001.

MACEK, Josef, *Osudy Machiavelliho v Čechách a na Moravě*, ČČH 88, 1990, s. 72-84.

MACFARLANE, Alan (ed.), *Historical Anthropology (Frazer Lecture)*, Cambridge Anthropology 3, 1977, s. 1-17.

MAREŠ, Petr, *Karel Častovec Myška ze Žlunic. Život předbělohorského rytíře ve světle rodinné korespondence*, Ústí nad Labem 2000.

MAREŠ, Petr, *Obsazování úřadu krajského hejtmána v předbělohorském období a soupis krajských hejtmánů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1567-1616/1617*, Praha 2009.

MAŘA, Petr, *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*, Frühneuzeit-Info 10, 1999, s. 43-52.

MAŘA, Petr, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004.

MENDEL, Miloš – OSTŘANSKÝ, Bronislav – RATAJ, Tomáš, *Islám v srdci Evropy*, Praha 2007.

MOLNÁR, Amedeo, *Boleslavští bratři*, Praha 1952.

MOLNÁR, Amedeo, *Českobratrská výchova před Komenským*, Praha 1956.

NĚMEC, Richard, *K pojmu rezidence: formální atributy jako kritérium definice sídel Karla IV. Lauf – Milín – Ojvín*, in: Dana Dvořáková-Malá (ed.), *Dvory a rezidence ve středověku*, Praha 2006, s. 191-236.

NIEDERKORN, Jan Paul, *Die Europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593-1606)*, Wien 1993.

NODL, Martin – TINKOVÁ, Daniela (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007.

NOVÁK, Jan Bedřich, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935.

OBERHAIDACHER, Jorg, *Zu Tizians Reiterbildnis Karls V. Ein Untersuchung seiner Beziehung en zum Georgsthema*, Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien 78, 1982, s. 69-90.

ODSTRČIL, Petr, „Křesťanský rytíř“, *Antialkorán a antikrist*, in: Celostátní vědecká konference – Historie 1998, Praha 2000, s. 111-147.

OEXLE, Otto Gergard, *Aspekte der Geschichte des Adels im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: Hans Ulrich Wehler (ed.), *Europäischer Adel 1750-1950*, Göttingen 1990, s. 19-56.

Ottův slovník naučný II, IV, XI, XIII, XIV-XVII, XIX, XXIV-XXVI, Praha 1897-1902.

PALACKÝ, František, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* I, Praha 1939.

PALACKÝ, František, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, in: Jaroslav Charvát (ed.), *Dílo Františka Palackého* I, Praha 1941, s. 365-383.

PÁLFY, Géza, *Bündnispartner und Konkurrenten der Krone: die ungarischen Stände, Stefan Bocskai und Erzherzog Matthias 1604-1608*, in: Václav Bůžek (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburk (1608-1611)*, České Budějovice 2010 (= OH 14), s. 363-399.

PÁNEK, Jaroslav, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, ČsČH 36, 1988, s. 856-872; 37, 1989, s. 71-84.

PÁNEK, Jaroslav, *Stavovství v předbělohorské době*, FHB 6, 1984, s. 163-219.

PÁNEK, Jaroslav, *Úloha předbělohorské Prahy v obraně proti osmanské expanzi*, DP VI/1, 1986, s. 150-178.

PÁNEK, Jaroslav, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003.

PFaffenbichler, Matthias, *Die türkischen Waffen in der Kunstkammer Rudolfs II.*, in: Rudolf II., Prague and the World. Papers from the international Conference Prague 2-4 September 1997, Prague 1998, s. 161-165.

PODLAHA, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu mělnickém*, Praha 1899.

POLIŠENSKÝ, Josef, *Turecká otázka v evropské politice v 16.-17. století*, in: Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16.-17. století II, Praha 1977, s. 266-286.

POLIŠENSKÝ, Josef – HRUBEŠ, Jiří, *Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předběllohorských Čech*, Historický časopis 7, 1959, s. 74-103.

PRAŠEK, Justin, *Brandejs nad Labem. Město, panství a okres III*, Brandýs nad Labem 1913.

PRAŠEK, Justin, *Okres Brandejsský nad Labem. Nástin historicko-archeologický*, Praha 1875.

PRAŽÁKOVÁ, Kateřina, *Das kommunikative Bild Ostmitteleuropas und des osmanischen Reichs in der Zeitungssammlung der letzten Rosenberger*, Frühneuzeit-Info 21, 2010, s. 180-197.

PRAŽÁKOVÁ, Kateřina, *Obraz Livonské války v psaných novinách rožmberského zpravodajství*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= OH 12), s. 5-32.

PRAŽÁKOVÁ, Kateřina, *Vyzvědači mezi křížem a půlměsícem. Turecké nebezpečí z pohledu polského zpravodaje ve druhé polovině 16. století*, SP 94, 2008, s. 93-107.

PRCHAL, Vítězslav, *Obraz křesťanského rytíře? Turcika ve šlechtických zbrojnicích raného novověku*, Theatrum historiae 2, Pardubice 2007, s. 123-136.

Přehled dějin Československa 1/2, Praha 1982.

RATAJ, Tomáš, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002.

REJCHRTOVÁ, Noemi, *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984.

Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století III, Praha 1969.

RŮČKOVÁ, Markéta, *Studenti Jednoty bratrské na počátku 17. století, aneb kněžský dorost z Archivu Matouše Konečného*, Praha 2009 (Diplomová práce Katedry pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy).

RUSSELL, Conrad, *The cause of the English Civil War*, Oxford 1990.

RŮŽEK, Vladimír, *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361 (Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.)*, SAP 38, 1988, s. 37-312.

RYANTOVÁ, Marie, *Čtenář*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 398-432.

ŘÍČAN, Rudolf, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957.

SEDLÁČEK, August, *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha 1998.

- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého VIII, XIII-XV*, Praha 1996.
- SEJK, Roman, *Urozenost, majetek a moc (Šternberkové v 16. a 17. století)*, České Budějovice 2002 (Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- SOUKUP, Pavel, *Dvojitý ideál křesťanského rytíře v husitském období*, ČČH 99, 2001, s. 1-32.
- SOUKUP, Pavel – SVÁTEK, Jaroslav a kol., *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Praha 2010.
- STEJSKAL, Karel, *Dějiny umění. Umění na dvoře Karla IV.*, Praha 2003.
- STEJSKAL, Aleš – POUZAR, Ladislav, *Renesanční Bechyně. Urbs felix. Katalog výstavy*, Český Krumlov 1998.
- STORCHOVÁ, Lucie (ed.), *Conditio humana – konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretické reflexe v současné historiografii*, Ústí nad Labem 2007.
- SVATOŠ, Martin – SVATOŠ, Michal, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1985.
- SVOBODA, Milan, *Velkovaradínský svátek. Festivita jako oslava vítězství nad Turky*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= OH 8), s. 381-398.
- SVOBODA, Milan, *Redernský monument ve Frýdlantu v Čechách jako hmotný pramen pro poznání dějin posledních příslušníků frýdlantské linie Redernů*, in: Michaela Hrubá – Petr Hrubý (edd.), *Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách*, Ústí nad Labem 2001, s. 191-215.
- SVOBODA, Milan, *Ochránce křesťanské pevnosti v Uhrách. Medaile císařského polního maršála Melchiora z Redernu*, DAS 28, 2006, č. 11, s. 12.
- SVOBODA, Miroslav, *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.-16. století*, Brno 2005 (Habilitační práce Filozofické fakulty Masarykovy univerzity).
- ŠULC, Jaroslav, *Dějiny Byšic*, Mělník 2008.
- VELC, Ferdinand, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu slanském*, Praha 1904.
- VIDMANOVÁ, Anežka, *Latinská historie o Alexandru Velikém v našich rukopisech*, Listy filologické 86, 1963, s. 263-267.
- VOCELKA, Karl, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576-1612)*, Wien 1981.
- VOCELKA, Karl, *Rudolf II. und seine Zeit*, Wien-Köln-Graz 1985.

VOREL, Petr, *Rodové heraldické pověsti jako prostředek mezigeneračního přenosu informace ve šlechtickém prostředí českých zemí v 16. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 61-67.

VOREL, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české VII (1526-1618)*, Praha-Litomyšl 2005.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Bitva u Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2009.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Člověk ve válce*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 433-470.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= Monographia historica 6).

VYBÍRAL, Zdeněk, *Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku*, in: Miloš Drda – Zdeněk Vybíral (edd.), *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách*, Tábor 2006 (= Husitský Tábor, Supplementum 3), s. 555-569.

WANG, Andreas, *Der Miles Christianus im 16. und 17. Jahrhundert und seine mittelalterliche Tradition. Ein Beitrag zum Verhältnis von sprachlicher und graphischer Bildlichkeit*. Bern 1975 (= Mikrokosmos. Beiträge zur Literaturwissenschaft und Bedeutungsforschung 1).

WILLIAM, Henry Smith, *The Historians' History of the World: Poland, The Balkans, Turkey, Minor eastern states, China, Japan*, London 1907.

ŽALUD, Jiří, *Tzv. užší dvůr Jana Lucemburského a markrabího Karla*, in: Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku II*, Praha 2008, s. 127-146.

7. SEZNAM PŘÍLOH

7. 1. Textové přílohy

- č. 1: Dobývání Uherské Skalice 3.-7. srpna 1605 v deníkových zápiscích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku [M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 237-240.]
- č. 2: Výpověď Jana Vtelenského ze Vtelna o počínání Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a z Egrberku během pasovského vpádu na Malou Stranu 15. února 1611 [SOA Litoměřice, LRRRA, sign. P 11/15.]

7. 2. Obrazové přílohy

- 2.1. Reliéf svatého Václava v erbovním sále hradu Lauf u Norimberku [V. RŮŽEK, *Česká znaková galerie*, s. 112.]
- 2.2. Dobývání Jeruzaléma křížáky během první křížové výpravy [K. STEJSKAL, *Umění na dvoře Karla IV.*, s. 210.]
- 2.3. Titulní strana písně *Památka Čechům u Kheredes* Bartoloměje Paprockého z Hlohohol [T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, s. 154.]
- 2.4. Leták z listopadu 1596 zobrazující bitvu u Keresztes [T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, s. 46.]
- 3.1. Hospodářský kalendář hvězdáře z Dolní Lužice Albína Mollera ze Stroupic na rok 1605 vytištěný v Praze u Mikuláše Pštrosa [současné uložení: Roudnická lobkowiczská knihovna v zámku Nelahozevsi, sign. VII Ad 120; snímek pochází z období uložení deníku v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR, sign. RLK VII Ad 120, fol. 1,2.]
- 3.2. Deníkové zápisky Šťastného Václava Pětipeského 28.-30. července 1605, kdy bylo zahájeno tažení k obléhání Uherské Skalice [TAMTÉŽ, fol. 36.]
- 3.3. Výjev bitevní scény křesťanského vojska s pohany – nástěnná malba vnitřního nádvoří zámku Bechyně [A. STEJSKAL – J. POUZAR, *Renesanční Bechyně*, s. 19.]
- 3.4. Druhá ze dvou ilustrací stati *O rytíři křesťanském*, jíž vrcholí *Antialkorán* Václava Budovce z Budova vydaný roku 1614 [N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Antialkorán*, s. 325.]
- 3.5. Vpád pasovských na Malou Stranu v úterý 15. února 1611 [výřez z grafického listu neznámého autora, Praha 1611 – J. HAUSENBLASOVÁ – M. ŠRONĚK, *Urbs Aurea*, s. 158-159.]

- 4.1. Byšický zámek od jihu – podle vyobrazení na nástěnné malbě v zámku Liblice
[A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 72.]
- 4.2. Nepravouhý půdorys zámku v Byšicích
[A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 71.]
- 4.3. Současný stav byšického zámku: vnitřní arkádové nádvoří a zničené interiéry zámku [fotoarchiv autora]
- 4.4. Severní křídlo zámku se zbytky kamenných portálů – nejstarší část zámku [fotoarchiv autora]
- 4.5. Západní a jižní křídlo zámku s dnes již zcela zpustlou zahradou [fotoarchiv autora]
- 4.6. Severovýchodní část Staroměstského náměstí v roce 1606
[výřez z rytiny Philipa van der Bosche, Johannese Welchera a Aegidia Sadelera z roku 1606 – J. HAUSENBLASOVÁ – M. ŠRONĚK, *Urbs Aurea*, s. 208-209.]
- 4.7. Dnešní podoba západní části nádvoří zámku Mělník, jenž byl v letech 1619-1620 přechodným sídlem Šťastného Václava Pětipeského [fotoarchiv autora]
- 4.8. Postavy evangelistů Matouše, Marka, Lukáše a Jana a svatého Pavla [výřezy z dolní řady figurálních výjevů na restaurované omítce jižní stěny „Staré radnice“ v Mladé Boleslavi – fotoarchiv autora]
- 4.9. Postava svatého Václava v centru horní řady figurálních výjevů na jižní stěně „Staré radnice“ v Mladé Boleslavi [fotoarchiv autora]
- 4.10. Restaurovaná podoba unikátní zvonice v Neprobylicích na Slánsku [fotoarchiv autora]
- 4.11. Náhrobek Václava Pětipeského z Chýš na Blahoticích z červeného mramoru z roku 1602 ve stěně zvonice v Neprobylicích [fotoarchiv autora]

8. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČČM Časopis českého muzea

ČČH Český časopis historický

ČsČH Československý časopis historický

DAS Dějiny a současnost

DP Documenta Pragensia

FHB Folia historica bohemica

JSH Jihočeský sborník historický

OH Opera historica

SAP Sborník archivních prací

SP Slovanský přehled

TEXTOVÉ PŘÍLOHY

[Texty byly transkribovány a modernizovány za dodržení zásad použitých při edici deníku Šťastného Václava Pětipeského z Chýš – srov. ediční poznámku M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 221-222.]

č. 1. Dobývání Uherské Skalice 3.-7. srpna 1605 v deníkových zápiscích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku [M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 237-240.]

[Srpen 1605]

3. ve středu

3. dne Augusti¹ vytáhlo celý ležení z Strážnice a táhli jsme a přímo ke Skalici (Pán Bůh rač dáti šťastně). Od první vsi nejbližší od Skalice šarmířovali² jsme s nepřítelem až k samému městu. Tu před branami týho tři praporce stál a asi hodinu potom retýrovali³ do města a hejdukův⁴ drahně zůstalo v jakýchsi zahradách. Poslali na nás čtyři sta mušketýrův, ti je vyprázdnili zbraně, potom sem Hodickej⁵ se svými čtyři sty koňmi a pan hrabě z Turnu⁶ se svým praporcem. Objížděli jsme pevnost a stříleli, však děkuje Pánu Bohu, žádnému žádný škody neudělali. Tu noc takový křičení celou noc v ležení měli.

4. ve čtvrtek

4. dne Augusti začal se pán⁷ všechny koně šacovati k plochauzu,⁸ který jest nepřítel udělal, i pan z Lichtenštejna⁹ z druhý strany střílel předem, však nic neprostrílel. Tu noc udělali nám z pevnosti [...] alarmo,¹⁰ tak se všechno rejtarstvo ven vytáhlo.

5. v pátek

5. dne Augusti učinil nepřítel vpád v noci na rejтары pana Zahradazkýho,¹¹ bylo jich sto koní a třiceti koní kozákův. Něco jich postínal a něco zajal a koní velmi mnoho jim pobral v Bzenci a potom ještě koni napopálil toho městečka Bzence, to dopálil a zase odjel. Naši s třema praporci a pan hrabě¹² a pan z Bubna¹³ jeli přes hatě,¹⁴ však jich nezastihli a k ležení o týhož dne přijeli z Hradiště¹⁵ páni Moravani.

¹ Záznamy začínající takto udáním data byly pro svou rozsáhlost vedeny na rubech následujících stran. Autor zároveň patřičné dny v předtištěných kolonkách vždy silně podtrhl – k tomu srov. ikonografickou přílohu č. 3.2.

² Šarmířovali – šermovali.

³ Retýrovat – ustupovat.

⁴ Hejduk – původem maďarský termín pro lehce ozbrojeného pěšáka.

⁵ Jiří Hodickej z Hodic na Plavči a Rudolci († 1612).

⁶ Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu (1567-1640).

⁷ Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu (1567-1640).

⁸ Plochauz – patrně opevňovací prvek – srub (z něm. Blockhaus).

⁹ Karel z Lichtenštejna (1569-1627).

¹⁰ Alarmo – poplach.

¹¹ Jiří Zahradecký ze Zahrádek (1610-1623 na Oujezdě a Hrotovicích, 1619 hejtman Brněnského kraje a moravský stavovský direktor), velitel oddílu rejtarů.

¹² Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu (1567-1640).

¹³ Jan mladší z Bubna (1570-1635).

¹⁴ Hatě – křoviny a remízky na loukách.

¹⁵ Uherské Hradiště.

5. dne Augusti pan Vratislav¹⁶ počal střílet k věži a k plochauzu¹⁷ a pan z Lichtenštejna¹⁸ přese lidi, při domy mu čtyry kúsy¹⁹ vyjevši a jejich jeden vyjmut šiku a se roztrhl a puškaře zabil knechtův pana z Lichtenštejna. Postřeleno a poraněno okolo 75 osob. Touž noc výpad alarmo²⁰ učinil, však hned zase coufl.²¹

6. v sobotu

6. dne Augusti, jak se rozednívalo, pan Vratislav²² dal podběhnouti plochauz²³ a podsekávati koly a potomně hnál k šturmu.²⁴ S pomocí Pána Boha poštěstilo se, že jest s dosti malou škodou takovej plochauz vzal a toliko okolo třicíti osob zraněno a postřeleno. Naši zachovali se dobře při tom šturmování, hned šancovali se²⁵ k druhý zdi a počali ji podkopávati, z druhý hned strany pan z Roupova²⁶ se svejma a pan z Lichtenštejna přišancovali²⁷ se k samým zdem a počali minovati. Od našich a z šancův²⁸ spuštěno i z ručnic k nepříteli tak, že jich dosti málo se smělo na zdech ukázati a z prosta, když ten plochauz ztratil, žádnýho srdce ráze[m] neměl. A jelikož neměl se čím brániti, neměl prachu a i volova žádnýho, kdyby [k]dyž by tam nevkročil, naděje jest jistá byla ku Pánu Bohu, že by ten den i město vzali, nebo[ř] zmateno bylo zůstalo, že sou měli k šturmu²⁹ běžeti. Však tak hrubě přšelo, že nemohli k šturmu běžeti, odložili toho do rána.

Ten den asi dvě hodině na noc nepřítel jakýmsi příkopem, nežli kdo zvěděl, vykradl se z pevnosti. Tak pravějí, že jest ho bylo okolo dvanácti set a na větším díle na koních. Zprávu dávají, že znamenitou věc od peněz, zlata, stříbra s sebou odnesl, však toliko přece něco tam zanechal. Dva hejtmani pod panem z Lichtenštejna³⁰ hned tu noc, než kdo zvěděl, tam vešli a tak pravějí, že jsou dobrýho beytu³¹ tam dostali.

¹⁶ Vilém Vratislav z Mitrovic, rytíř řádu johanitů, nejvyšší velitel pluku knechtů při tažení na jižní Moravu proti Bočkajovcům roku 1605.

¹⁷ Plochauz – patrně opevňovací prvek – srub (z německého slova Blockhaus).

¹⁸ Karel z Lichtenštejna (1569-1627), moravský zemský hejtmán a nejvyšší hejtmán moravských polních vojsk.

¹⁹ Kúsy – děla.

²⁰ Alarmo – poplach.

²¹ Ustoupil, stáhl se.

²² Vilém Vratislav z Mitrovic, rytíř řádu johanitů, nejvyšší velitel pluku knechtů při tažení na jižní Moravu proti Bočkajovcům roku 1605.

²³ Plochauz – patrně opevňovací prvek – srub.

²⁴ Šturm – útok.

²⁵ Šancovali se – opevnit se, zaujmout pozice.

²⁶ Kryštof Albrecht z Roupova, velitel oddílu pěchoty (v letech 1609-1614 hejtmán Starého Města Pražského).

²⁷ Šancovali se – opevnit se, zaujmout pozice.

²⁸ Šanc – obranný val, zákop.

²⁹ Šturm – útok, výpad.

³⁰ Karel z Lichtenštejna (1569-1627).

7. v neděli

7. dne Augusti naši čeští knechti tolikéž tam
do města šli a někdeří od stříbra po [do]brejch
šatův i peněz nějaký ceny dostali. Potomně
jeli tam pan hrabě z Turnu, generál leytnant,³²
a pan Hodický,³³ tolikéž generál leytnant pan Vratislav,³⁴
pan z Lichtenštejna,³⁵ nejvyšší nad pěchotou.
Našli tam do některýho sta lidí našich zůstalých,
však na větším díle jen dětí, dobytka všelijakýho,
krav ztýráno, co jak sedlákům pobrali [...] *vobílí*
všelijakýho v stozích i mláceného velmi mnoho
a tři kúsy,³⁶ však malý.

č. 2. Výpověď Jana Vtelenského ze Vtelna o počínání Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a z Egrberku během pasovského vpádu na Malou Stranu 15. února 1611³⁷

W 72 SVĚDOMÍ LÉTA 1620³⁸

V středu po svatém Bartoloměji [pondělí 24. srpna 1620]
Mezi Šťastným Václavem Pětipeským z Chýš a z Egrberku, na Byšicích a Bosyni
a Vobříství, J[eho] M[ilosti] K[rálovské] radou, dvoru J[eho] M[ilosti] v Království českém
maršálku a hejtnanem kraje Boleslavského z jedné, a s kýmkoliv, proti komužkoliv, kdy
a kde by koliv, jemu toho potřeba nastala vedle práva a zřízení zemského, pro smrt

z[e] strany druhé:

Jan Vtelenský ze Vtelna a na Vtelně³⁹

Adam Felix Vojkovský z Milostic a z Vojkova a na Velkých Křinovicích⁴⁰

³¹ Beytu – bytu – ubytování, pohostinství.

³² Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu (1567-1640).

³³ Jiří Hodický z Hodic na Plavči a Rudolci († 1612).

³⁴ Vilém Vratislav z Mitrovic († 1637).

³⁵ Karel z Lichtenštejna (1569-1627).

³⁶ Kúsy = děla.

³⁷ List je uložen v SOA Litoměřice, LRR, sign. P 11/15. Text byl pro účely této studie transkribován a modernizován v souladu s edičními zásadami uvedenými při sestavování edice deníku Šťastného Václava Pětipeského – M. ŽITNÝ (ed.), *Deník*, s. 221-222. Pro rychlejší orientaci byla tučným písmem zvýrazněna interpretačně nejzávažnější výpověď.

³⁸ Signatura W 72 odpovídá signatuře, pod níž jsou uloženy písemnosti Vtelenských ze Vtelna v současné sbírce Stará manipulace Národního archivu Praha. Vzhledem k vývoji této sbírky lze usuzovat, že výpověď Jana Vtelenského roku 1620 byla vyhotovena před porážkou českých stavů na Bílé hoře pro potřeby stavovského archivu, jehož fragment se jako samostatný fond nachází tamtéž.

³⁹ Jan Vtelenský ze Vtelna († po 1631 v Pirně), český nižší šlechtic, za účast ve stavovském povstání mu byl r. 1622 konfiskován veškerý majetek, zemřel v exilu v Pirně bez potomků. Dochovaná korespondence dokládá blízké vztahy i příbuzenství se Šťastným Václavem Pětipeským z Chýš – k tomu srov. několik listů v SOA Litoměřice, LRR, sign. P 11/15.

⁴⁰ Adam Felix Vojkovský z Milostic (před 1589-1636), český nižší nekatolický šlechtic, od roku 1634 v exilu v Pirně.

Já, Jan Vtelenský ze Vtelna

*Toho jsem povědom, když jsou léta 1611 v outerý masopustní⁴¹ lid, který se tehdáž jmenoval pasovský, na Malou Stranu vpadli, a jsouce já toho času pana Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku fendrychem⁴² a on mým rytmistrem, že jsme nezmustrovaní s[e] zavínutými dvouma praporci, k nimž sme žádný povinnosti neučinili, na Malou Stranu jeli, o nepříteli, kde by byl, nic nevěděli a přijevše na Malou Stranu k domu nyní Pana Viléma ze Vchynic,⁴³ tu jsme spatřili, že lid pasovský tou klenutou ulicí na plac⁴⁴ táhl, tu jest pan Sezima z Vrtby,⁴⁵ nejvyšší náš, a vedle něho rytmistr náš, **pan Šťastný Václav Pětipeský s tovaryštvem svým na nepřitele uhodil a jak na poctivého soldáta befelschhabera⁴⁶ náleželo, poctivě se choval a nepřitele jsme k tomu přivedli, že jest zpátkem tou klenutou ulicí couvnouti musel. Tu jest pan nejvyšší pan Šťastný Václav Pětipeský s tovaryštvem svým nepřitele na sobě drželi a pan z Vřesovic⁴⁷ se svými rejтары k zámku se retergroval.⁴⁸***

A nepřítel, jak jízda, tak i pěchota, ze všech stran na nás tiskli. Tak jsme z toho placu⁴⁹ odjeti a tu se jeden každý, kdo mohl, reterýrovati⁵⁰ a před silou nepřitele ujížděti musili. Tu teprve jsouc od nepřitele velkou silou přemoženi a rozraženi. Větším dílem k mostu a pan Šťastný Václav Pětipeský s několika tovaryšstva poctivými lidmi stavu rytířského a městského k zámku se retergrovati⁵¹ musil. Přičemž několik poctivých lidí, též mnoho koní postřeleno, jakož i pode mnou kůň zastřelen a na jiný jsem vsednouti musel. Pan Leonhart Kolon z Felsu,⁵² feldmaršálek, kterýž s námi tu byl, a pan hrabě z Turnu⁵³ k zámku se retergrovali.⁵⁴

A jak při tom tak potom až do abdaňku⁵⁵ týž pan Šťastný Václav Pětipeský to, co by nejméně k újmě jeho dobrého jména a poctivosti bylo, ničehož se nedopustil, nýbrž vždycky čestně poctivě se choval, takže jak pan nejvyšší, tak nejvyšší lejtnant, jiní befelchshaberové⁵⁶ a sumou všecko tovaryšstvo s ním dobře spokojeni, náležitě abdaňkování⁵⁷ jsme byli. I v tom se pamatuji, že jest nás pod jedním praporcem mělo býti sto koní, ale sotva bylo nás šedesáte koní, mnozí ještě nepřijeli a někteří vzadu v městě zůstali.

⁴¹ 15. února 1611.

⁴² Praporečníkem.

⁴³ Vilém Vchynský ze Vchynic († 1634), nejvyšší lovčí Království českého 1611-1619, povýšen do hraběcího stavu 1628.

⁴⁴ Dnešní Malostranské náměstí.

⁴⁵ Sezima z Vrtby († 1648), příslušník panského rodu, hejtman Nového Města pražského a prezident české komory 1624, od 1624 hraběcí stav, později nejvyšší sudí a nejvyšší komorník.

⁴⁶ Jde o zkomoleninu staroněmeckého slova *Befehlichshaber* = velitel.

⁴⁷ Vilém Vřesovec z Vřesovic († 1640) – nejvyšší mincmistr 1612-1618, prezident české komory 1621-1628.

⁴⁸ Ustoupil.

⁴⁹ Dnešní Malostranské náměstí.

⁵⁰ Ustupovat.

⁵¹ Ustupovat.

⁵² Linhart Colonna z Felsu (1565-1620) – od roku 1609 jeden z předních velitelů vojska českých nekatolických stavů.

⁵³ Jindřich Matyáš hrabě z Thurnu (1567-1640) – od roku 1609 jeden z předních velitelů vojska českých nekatolických stavů, častý nadřízený velitel Šťastného Václava Pětipeského od tažení let 1604 a 1605.

⁵⁴ Ustupovali.

⁵⁵ Obdankování – vyplacení a rozpuštění vojska.

⁵⁶ Velitelé.

⁵⁷ Vyplacení a rozpuštění.

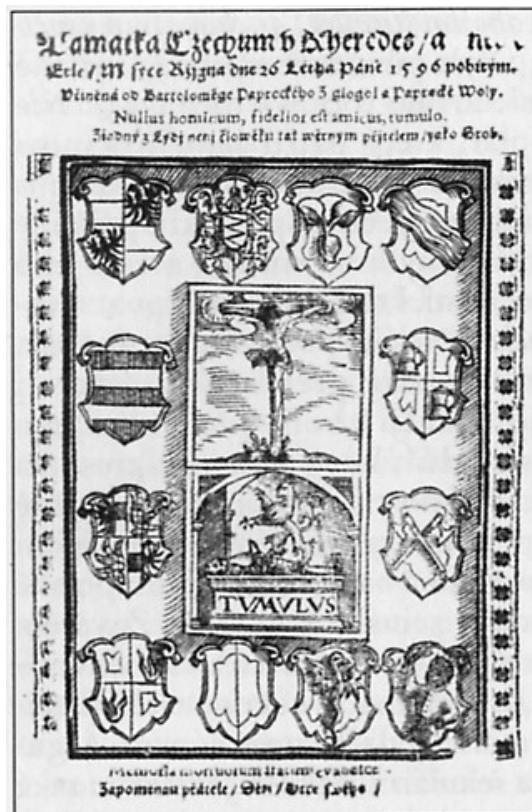
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

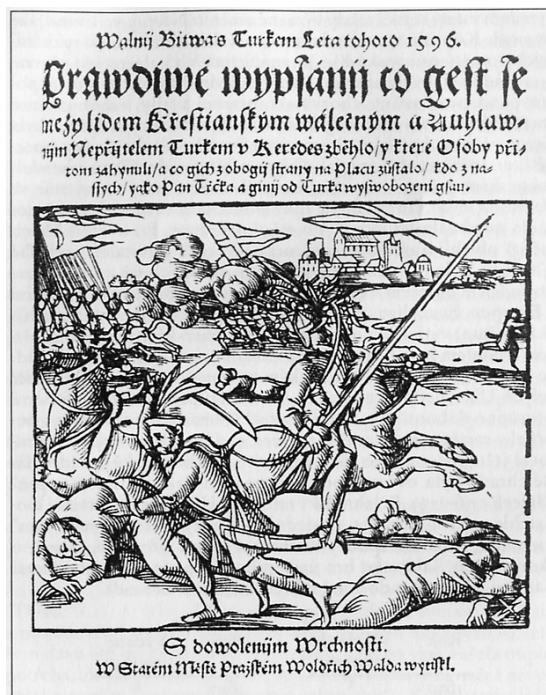
2.1. Reliéf svatého Václava v erbovním sále hradu Lauf u Norimberku [V. RŮŽEK, *Česká znaková galerie*, s. 112.]

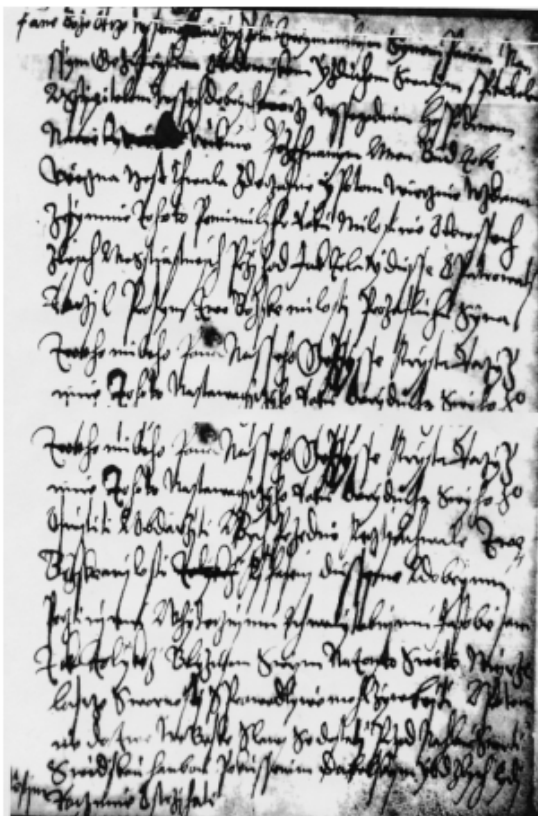
2.2. Dobývání Jeruzaléma křižáky během první křížové výpravy [K. STEJSKAL, *Umění na dvoře Karla IV.*, s. 210.]

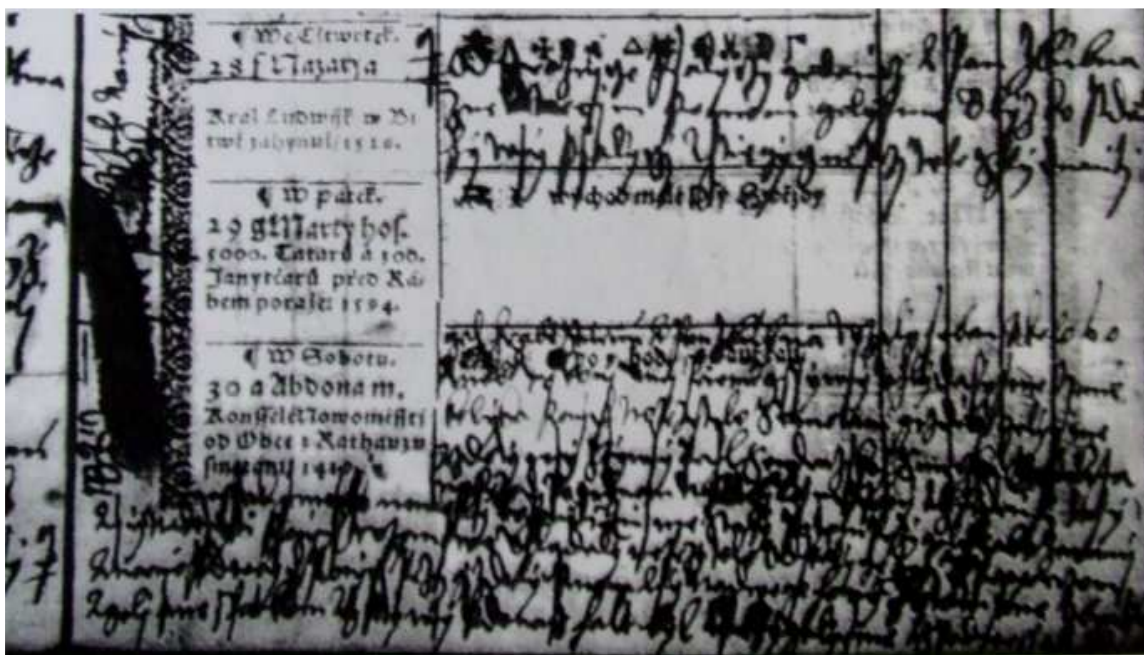
2.3. Titulní strana písně *Památka Čechům u Kheredes* Bartoloměje Paprockého z Hlohov – v pravém horním rohu byl vyobrazen erb Albrechta Pětipeského z Chýš [T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, s. 154.]

2.4. Leták z listopadu 1596 zobrazující bitvu u Keresztes – na rozdíl od faktického výsledku bitvy lze v popředí pozorovat triumfujícího křesťanského rytíře. V pozadí dokonce křesťanská pěchota obrací na útěk tureckou jízdu [T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*, s. 46.]

3.1. Hospodářský kalendář hvězdáře z Dolní Lužice Albína Mollera ze Stroupic na rok 1605 vytištěný v Praze u Mikuláše Pštrosa, který Šťastný Václav Pětipeský použil pro deníkové záznamy, a ukázka rukopisu rytíře Pětipeského [současné uložení: Roudnická lobkowiczská knihovna v zámku Nelahozevsi, sign. VII Ad 120; foto pochází z období uložení deníku v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR, sign. RLK VII Ad 120, fol. 1,2.]

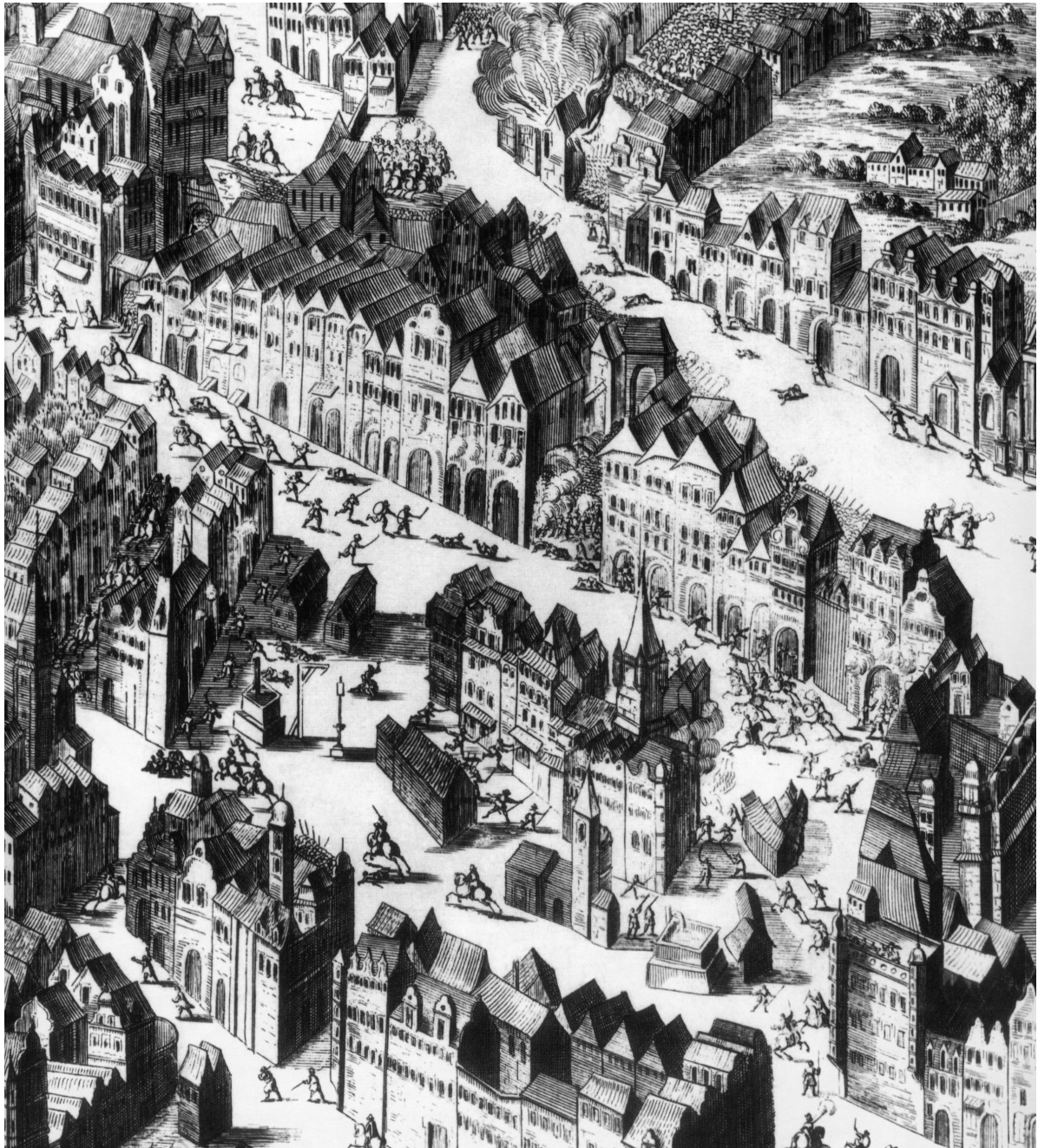
3.2. Deníkové zápisky Šťastného Václava Pětipeského 28.-30. července 1605, kdy bylo zahájeno tažení k obléhání Uherské Skalice [TAMTÉŽ, fol. 36] – předtištěné kolonky kalendáře již neposkytovaly rytíři dostatek místa, proto začal psát na prázdné ruby listů

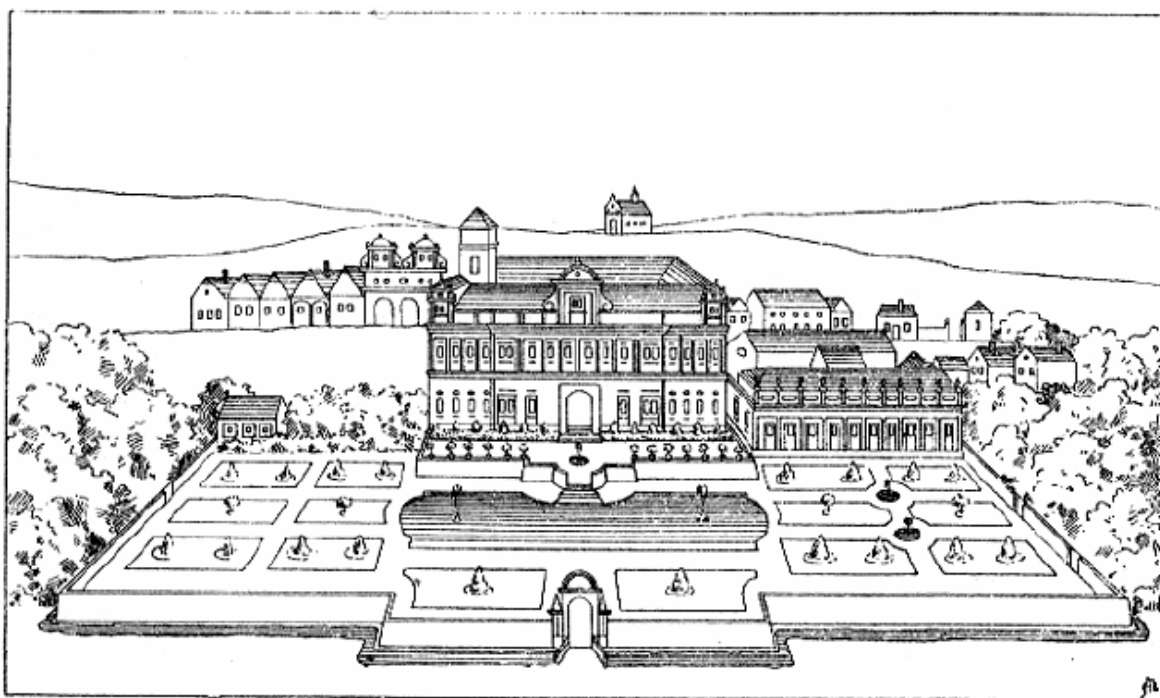
3.3. Výjev bitevní scény křesťanského vojska s pohany – nástěnná malba vnitřního nádvoří zámku Bechyně [A. STEJSKAL – J. POUZAR, *Renesanční Bechyně*, s. 19.]

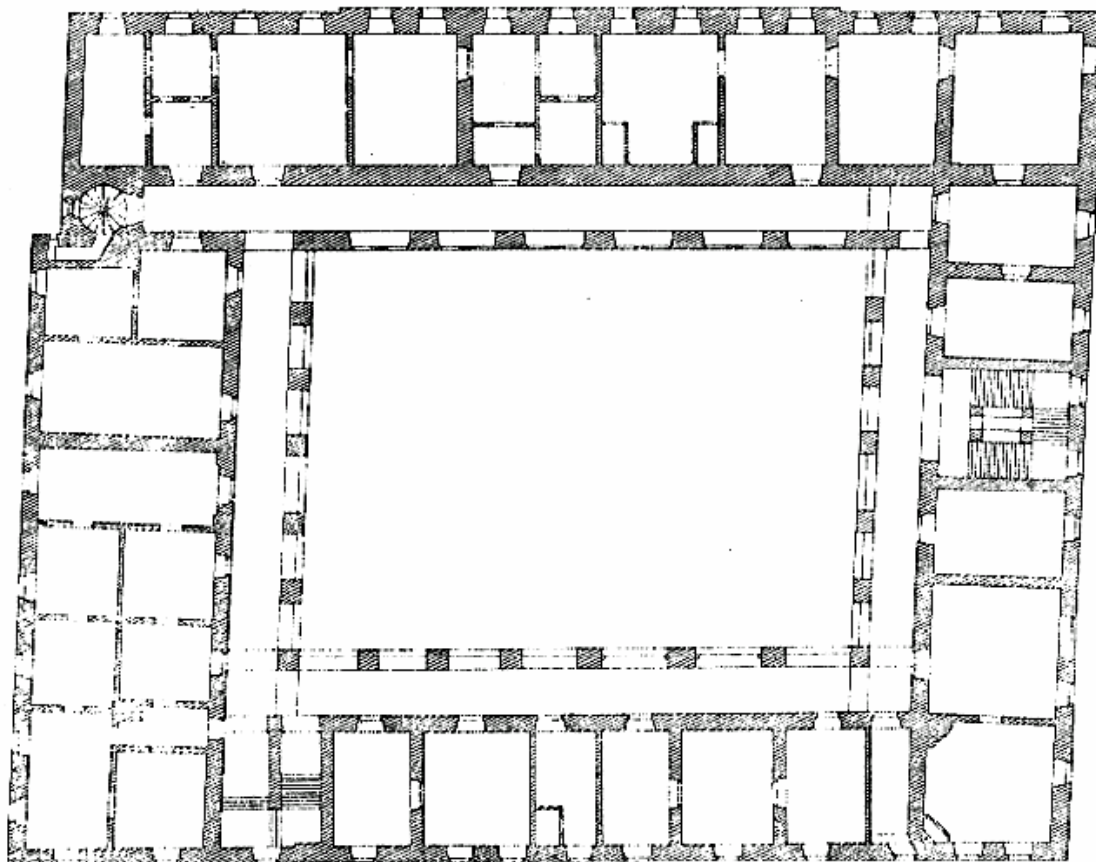
3.4. Druhá ze dvou ilustrací stati *O rytíři křesťanském*, jíž vrcholí *Antialkorán* Václava Budovce z Budova vydaný roku 1614: vlk přestrojený za beránka symbolizuje Antikrista (Turka), proti němuž se mají v boji spojit všichni křesťané (duchovní, šlechtic i neurození, kteří podporují výše zachycené postavy střelbou z děl) [N. REJCHRTOVÁ (ed.), *Antialkorán*, s. 325.]

3.5. Vpád pasovských na Malou Stranu v úterý 15. února 1611: podle výpovědi Jana Vtelenského ze Vtelna se útočícím šikům mířícím na dnešní Malostranské náměstí dnešní Karmelitskou ulicí postavil se dvěma narychlo sestavenými praporci jízdy Šťastný Václav Pětipeský, čímž umožnil ústup jiným oddílům českých stavů přes Karlův most a směrem na Hrad [výřez z grafického listu neznámého autora, Praha 1611 – J. HAUSENBLASOVÁ – M. ŠRONĚK, *Urbs Aurea*, s. 158-159.]

4.1. Byšický zámek od jihu – podle vyobrazení na nástěnné malbě v zámku Liblice [nedochované] [A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 72.]

4. 2. Nepravouhý půdorys zámku v Byšicích [A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 71.]

4.3. Současný stav byšického zámku: vnitřní arkádové nádvoří a zničené interiéry zámku [fotoarchiv autora]

4.4. Severní křídlo zámku se zbytky kamenných portálů – nejstarší část zámku [fotoarchiv autora]

4.5. Západní a jižní křídlo zámku s dnes již zcela zpustlou zahradou [fotoarchiv autora]

4.6. Severovýchodní část Staroměstského náměstí v roce 1606, vlevo od Týnského chrámu stál v místě dnešního paláce Kinských dům „U Beránků“, v letech 1617-1621 a 1630-1638 v držení Šťastného Václava Pětipeského [výřez z rytiny Philipa van der Bosche, Johannese Welchera a Aegidia Sadelera z roku 1606 – J. HAUSENBLASOVÁ – M. ŠRONĚK, *Urbs Aurea*, s. 208-209.]

4.7. Dnešní podoba západní části nádvoří zámku Mělník, jenž byl v letech 1619-1620 přechodným sídlem Šťastného Václava Pětipeského [fotoarchiv autora]

4.8. Postavy evangelistů Matouše, Marka, Lukáše a Jana a svatého Pavla – prvního bojovníka Kristovy víry, od něhož je odvozován počátek ideálu křesťanského rytířství [výřezy z dolní řady figurálních výjevů na restaurované omítce jižní stěny „Staré radnice“ v Mladé Boleslavi – fotoarchiv autora]

4.9. Postava svatého Václava v centru horní řady figurálních výjevů na jižní stěně „Staré radnice“ v Mladé Boleslavi [fotoarchiv autora]

4.10. Restaurovaná podoba unikátní zvonice v Neprobylicích na Slánsku – v pravém dolním rohu byl do její zdi zapuštěn náhrobek Václava Pětipeského z Chýš na Blahoticích – strýce, kmotra a poručníka Šťastného Václava Pětipeského [fotoarchiv autora]

4.11. Náhrobek Václava Pětipeského z Chýš na Blahoticích z červeného mramoru z roku 1602 ve stěně zvonice v Neprobylicích [fotoarchiv autora]